

د پوهنۍ وزارت

تاریخ دولسم ټولگی

تاریخ - دولسم ټولگی

ملي سرود

دا عزت د هر افغان دی
هر بچی یې قهرمان دی
د بلوخو د ازبکو
د ترکمنو د تاجکو
پامیریان، نورستانیان
هم ايماق، هم پشه ٻان
لکه لم پرشنه آسمان
لکه زره وي جاویدان
وايو الله اکبر وايو الله اکبر

دا وطن افغانستان دی
کور د سولې کور د توري
دا وطن د ټولو کور دی
د پښتون او هزاره وو
ورسره عرب، گوجردی
براھوي دی، ټزلباش دی
دا هيوا د به تل حلپري
په سينه کې د آسيا به
نوم د حق مودی رهبر

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

د پوهنې وزارت

تاریخ دولسم تولگی

د چاپ کال: ۱۳۹۸ هـ. ش.

د کتاب خانګړتیاوې

مضموں: تاریخ

مؤلفین: د تعلیمي نصاب د تاریخ زده کړو د خانګې علمي او مسلکي غږي

ادیت کوونکۍ: د پښتو ژبې د ادیت د خانګې علمي او مسلکي غږي

تولکۍ: دولسم

د متن ژبه: پښتو

انکشاف ورکوونکۍ: د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي کتابونو د تالیف لوی ریاست

خپروونکۍ: د پوهنې وزارت د اړیکو او عامه پوهاوی ریاست

د چاپ کال: ۱۳۹۸ هجري شمسی

برېښنالیک پته: curriculum@moe.gov.af

د درسي کتابونو د چاپ، وبش او پلورلو حق د افغانستان اسلامي جمهوریت د پوهنې وزارت سره محفوظ دي. په بازار کې یې پلورل او پېرودل منع دي. له سرغړونکو سره قانوني چلنډکېږي.

د پوهنې د وزیر پیغام

اقرأ باسم ربک

د لوی او بنونکي خدای ﷺ شکر په خای کوو، چې مور ته يې ژوند رابنلي، او د لوست او لیک له نعمت خخه يې برخمن کړي يو، او د الله تعالی پر وروستي پیغمبر محمد مصطفى ﷺ چې الهي لومړنې پیغام ورته (لوستل) و، درود وايو.

خنګه چې تولو ته بنکاره ده ۱۳۹۷ هجري لمريز کال د پوهنې د کال په نامه ونومول شو، له دې امله به د ګران هبوا د بنونيز نظام، د ژورو بدلونونو شاهد وي. بنونکي، زده کونونکي، کتاب، بنونځۍ، اداره او د والدينو شوراګانې د هبوا د پوهنيز نظام شپږګونې بنسټيز عناصر بلل کېري، چې د هبوا د بنونې او روزنې په پراختيا او پرمختيا کې مهم رول لري. په داسې مهم وخت کې د افغانستان د پوهنې وزارت د مشرتابه مقام، د هبوا د بنونيز نظام کې د ودې او پراختيا په لور بنسټيزو بدلونونو ته ژمن دي.

له همدي امله د بنونيز نصاب اصلاح او پراختيا، د پوهنې وزارت له مهمو لومړي توبونو خخه دي. همدارنګه په بنونځيو، مدرسو او ټولو دولتي او خصوصي بنونيزو تأسیساتو کې، د درسي کتابونو محتوا، کيفيت او توزيع ته پاملرنه د پوهنې وزارت د چارو په سر کې خاي لري. مور په دې باور يو، چې د باکيفيته درسي کتابونو له شتون پرته، د بنونې او روزنې اساسی اهدافو ته رسپدلى نشو.

پورتنيو موخو ته درسپدو او د اغښناک بنونيز نظام د رامنځته کولو لپاره، د راتلونکي نسل دروزونکو په توګه، د هبوا د ټولو زړه سواندو بنونکو، استادانو او مسلکي مدیرانو خخه په درناوي هيله کوم، چې د هبوا بچيانو ته دې درسي کتابونو په تدريس، او د محتوا په لېردولو کې، هیڅ دوی هڅه او هاند ونه سپموي، او د یوه فعال او په ديني، ملي او انتقادي تفکر سمبال نسل په روزنه کې، زيار او کوښښ وکړي. هره ورڅ د ژمنې په نوي کولو او د مسؤوليت په درک سره، په دې نيت لوست پیل کړي، چې دن ورځې ګران زده کونونکي به سبا د یوه پرمختللي افغانستان معمaran، او د تولونې متمند او ګټور او سپدونکي وي.

همداراز له خورو زده کونونکو خخه، چې د هبوا درزېښتاکه پانګه ده، غوبښته لرم، خو له هر فرصت خخه ګټه پورته کړي، او د زده کړي په پروسه کې د حیرکو او فعالو ګډونوالو په توګه، او بنونکو ته په درناوي سره، له تدریس خخه سنه او اغښناکه استفاده وکړي.

په پاڼي د بنونې او روزنې له ټولو پوهانو او د بنونيز نصاب له مسلکي همکارانو خخه، چې د دې کتاب په لیکلو او چمتو کولو کې يې نه ستړې کډونکي هلي خلې کړي دي، منه کوم، او د لوی خدای ﷺ له دربار خخه دوی ته په دې سپېڅلې او انسان جوړونکي هڅې کې بریا غواړم. د معیاري او پرمختللي بنونيز نظام او د داسې ودان افغانستان په هيله چې وکړي بې خپلواک، پوه او سوکاله وي.

د پوهنې وزیر

دكتور محمد ميرويس بلخي

فهرست

سولیک

لومړۍ خپرکې: د افغانستان بیا راژوندي کول	۱
د لومړۍ خپرکې موخې	۲
لومړۍ لوست: د احمد شاه بابا واک ته له رسپدو خڅه وړاندې د افغانستان سیاسی او تولنيز حالت	۳
دوم لوست: احمد شاه بابا او د مرکزې دولت تینګښت	۱۰-۷
دریم لوست: د احمد شاه بابا پوځی سوقیات	۱۶-۱۱
خلورم لوست: د احمد شاه بابا څایناستي، د تیمور شاه پاچاهي ۱۷۷۳-۱۷۹۳	۱۷
د زمانشاه پاچاهي (۱۷۹۳-۱۸۰۱ م)	۱۸
د شاه محمود ابدالی پاچاهي (۱۸۰۴-۱۸۰۱ م)	۲۰
پنځم لوست: د شاه شجاع لومړۍ پاچاهي (۱۸۰۴-۱۸۰۹ م)	۲۱
د شاه محمود دویم خل پاچاهي (۱۸۱۸-۱۸۰۹ م)	۲۲
شپږم لوست: دسیالیو او اختلافاتو منځ ته راتګ	۲۵
اووم لوست: دواک لېږد او لاسوهنې (۱۸۱۸-۱۸۳۴ م)	۲۹
اتم لوست: شاه شجاع او ملي پاخون	۳۳
نهم لوست: د امير دوست محمد خان دویمه پاچاهي	۳۷
لسم لوست: د امير شیر علي خان لومړنۍ سلطنت (۱۸۶۳-۱۸۶۶ م)	۴۱
د امير محمد افضل خان سلطنت (۱۸۶۷-۱۸۶۷ م)	۴۲
د امير محمد اعظم خان سلطنت (۱۸۶۸-۱۸۶۷ م)	۴۳
یوو لسم لوست: د امير شیر علي خان دویمه پاچاهي (۱۸۶۸-۱۸۷۹ م)	۴۵
د دوسلم لوست: د امير محمد یعقوب خان سلطنت (مارچ-اکتوبر ۱۸۷۹ م)	۴۹
دیار لسم لوست: د مرکزې دولت تینګښت (۱۸۸۰-۱۸۹۰ م)	۵۳
خوارلسم لوست: د معاهدو لاسليک	۵۹
پنځلسنم لوست: د امير حبيب الله خان سلطنت (۱۹۰۱-۱۹۱۹ م)	۶۱
شپارلسم لوست: د مشروطیت نهضتونه	۶۵
د لومړۍ خپرکې بیاکته	۶۹
دوم خپرکې: د خپلواکۍ له ګټلو خڅه د جمهوري د نظام تر پایه پوري (۱۹۱۹-۱۹۷۸ م)	۷۱
د دوم خپرکې موخې	۷۲
اووللسم لوست: د هېواد په خپلواکۍ کې د امان الله خان ونډه (فبروری ۱۹۱۹- جنوری ۱۹۲۹ م)	۷۳

۷۷	اتلس ملودت: د هپواد د خپلواکي درې گونې مورچلونه
۸۱	نولسم لوسټ: اصلاحات او رiform (۱۹۲۱ - ۱۹۲۸) ۱۹۲۸
۸۵	شلم لوسټ: د غازی شاه امان الله خان اروپاپې سفر (۱۹۲۷ / ۱۳۰۶ هجري شمسی)
۸۹	يو ویشتم لوسټ: د اصلاحاتو پر وړاندې غږگون
۹۳	دوه ویشتم لوسټ: د بحران پای او د قدرت تینګښت (۱۹۲۹ / ۱۳۰۸ هجري شمسی)
۹۷	در ویشتم لوسټ: د اصولنامې ترتیب او تدوین
۱۰۱	څلور ویشتم لوسټ: د محمد ظاهر شاه سلطنت
۱۰۵	پنځه ویشتم لوسټ: لوړنې پنځه کلن پلان (۱۹۵۶ / ۱۳۳۵ هجري شمسی)
۱۰۷	شپر ویشتم لوسټ: د دیموکراسۍ لسیزه (۱۳۴۳ - ۱۳۵۲ هجري شمسی)
۱۱۱	اوه ویشتم لوسټ: په جمهوریت باندې د سلطنتي رژیم د بدليدو لاړونه
۱۱۳	اته ویشتم لوسټ: (د ۱۳۵۲ المريزکال) د چنګابن د ۲۶ مې کودتا
۱۱۵	د دویم څېرکې ییاکتنه
۱۱۶	درېیم څېرکې: د افغانستان ګاوندي ہپوادونه
۱۱۶	د درېیم څېرکې موخي
۱۱۷	نه ویشتم لوسټ: د پاکستان اسلامي جمهوریت
۱۲۱	دېرشم لوسټ: د ایران اسلامي جمهوریت
۱۲۵	يو دېرشم لوسټ: د چین د خلکو جمهوریت
۱۲۹	دوه دېرشم لوسټ: تاجکستان
۱۳۳	درې دېرشم لوسټ: ازبکستان
۱۳۷	څلور دېرشم لوسټ: ترکمنستان
۱۴۱	د درېیم څېرکې ییاکتنه
۱۴۲	څلورم څېرکې: په شلمه پېړی کې د نړۍ مهمې پېښې
۱۴۲	د څلورم څېرکې موخي
۱۴۳	پنځه دېرشم لوسټ: لوړۍ نړيواله جګړه او د هغې لاړونه
۱۴۹	شپر دېرشم لوسټ: دویمه نړيواله جګړه
۱۵۳	اووه دېرشم لوسټ: پر هند او چین باندې د جاپان برغل
۱۵۷	اته دېرشم لوسټ: د ملګرو ملتونو جورېدنه
۱۵۹	نهه دېرشم لوسټ: په صنعتي څواك باندې د جاپان بدلون
۱۶۳	څلوبېښتم لوسټ: د شوروی اتحاد له منځه تلل
۱۶۷	يو څلوبېښتم لوسټ: د آلمان فدرالي جمهوریت
۱۷۱	دوه څلوبېښتم لوسټ: د فرانسي جمهوریت
۱۷۵	درې څلوبېښتم لوسټ: د انګلستان شاهي دولت
۱۷۹	د څلورم څېرکې ییاکتنه

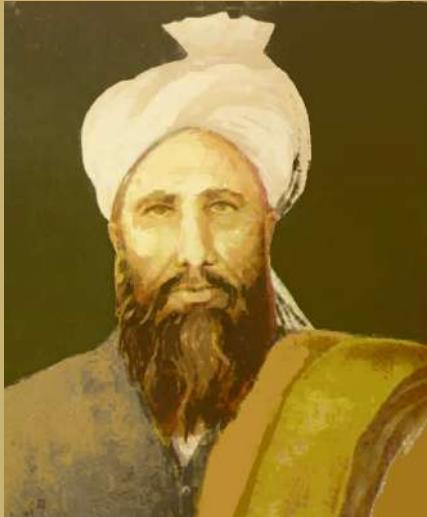
لومړۍ خپرکۍ

د افغانستان بیا را ژوندي کول

د څېرکي موختی

- ۱- د احمد شاه بابا واک ته د رسپدو خخه وړاندې د اقتصادي، سیاسي او ټولنیز حالت سره پېژندګلوي.
- ۲- د افغانستان بیارو غاوې سره پېژندګلوي.
- ۳- د احمد شاه بابا د شخصیت او د هغه د پوهی سوقياتو په اړه معلومات لاس ته راول.
- ۴- د احمد شاه بابا د خای ناستو او د هغوي د واکمنيو سره پېژندګلوي.
- ۵- د انگلیسانو د پالیسي په اړه معلومات او د هغوي پېژندګلوي.
- ۶- د خپل مینځي شخرو په اړه معلومات تر لاسه کول.
- ۷- د مشروطیت د خوختښت سره پېژندګلوي.
- ۸- د تاریخي نقشو د رسم کولو مهارت.
- ۹- په نقشو پوهېدل او د هغور پر منځ د پام وړ ځایونه بنودل.
- ۱۰- د سیاسي او ګلتوري وضعیت تحلیل.

د احمد شاه بابا واک ته تر رسپدو خخه وړاندې د افغانستان سیاسي، اقتصادي او ټولنیز حالت

بایزید انصاری

په دې لوست کې به سیاسي، ټولنیز، اقتصادي، خپلواکي غوبښتونکي خوئښتونه او د خلکو په وښونه کې د هغوي ونډه او همدارنګه د افغانستان د بیا رغافونی خخه مخکې معلومات درکړل شي.

د شپارسمی پېړۍ په پیل کې د افغانستان په ننه او گاونديو هېوادونو کې سیاسي ناورې پېښې رامنځ ته شوې، چې دغه ګلپودې د افغانستان په زیان تمامې شوې. د سلطان حسین بايقدا د مرګ ورسته په (۱۵۰۵ ميلادي کال) کې افغانانو خپل مرکزي دولت له لاسه ورکړ او تجزیه غوبښتونکو په هر ګوډ کې پاخونونه پیل او یو له بله سره په جګړو اخته شول. په (۱۵۰۱م.) کال شیبانی دولت په ماورالنهر کې جور شو. په (۱۵۰۲م.) کال کې په ایران کې صفوی دولت او په هند کې مغولي دولتونه منځ ته راغلل، درې واپو نوي دولتونو د افغانستان په ختيغ، لوپدیغ او شمال کې په یرغلونو پیل وکړ او افغانستان تجزیه شو. مرکزي دولت له منځه لار او پوهی سوقياتو افغانستان د جګړو په ډګر بدل کړ. یرغلګرو دولتونو د ډېرو خمکو د نیولو لپاره تل یو پر بل یرغلونه کول. د هغوي دحملو له کبله زموږ لوی او ودان بشارونه په کندیوالو بدل شول، اشغالګرو به ډول ډول ظلمونه کول، ورڅ په ورڅ د خلکو کړکه له هغوي خخه ډېرې دله او خلکو په پته د خپلواکي لپاره د استعمار پر ضد مبارزه پیل کړه. دلومړي خل لپاره صفویان د هرات، کندھار او بلوچستان ولايتونو له پاخونونو سره مخامنځ شول او افغانانو ډېر مقاومت وکړ. جګړې دومره کلکې وي، چې کندھار خو خله د صفویانو لاسونو ته لوپدې او بېرته به افغاني مبارزینو نیوه. صفویانو ددې پاخونونو د غلي کولو لپاره له ډله یېزې وژني او د شمنیو له لوټولو خخه کار اخيسته، خود مبارزینو پاخونونه په ټوله معنا غلي نه شول او کله چې به د خپلواکي د مبارزینو خوئښت په یوه ځای کې غلى شو، په بل ځای کې به یې بیا په مبارزه پیل وکړ همداوه چې د خپلواکي خوئښتونه یو په بل پيسې رامنځ ته شول.

د روښانیانو خوځښت: د دې خوخښت لارښود با یزید انصاري چې په پیر روښان مشهور او

د شیخ عبدالله انصاري زوي و چې د وزیرستان په (کانی گرم) کې زېږيدلی دی. پیرروښان د مغلول د حکومت او د هغو خانانو د ظلم او استبداد پر ضد چې له مغولي دولت سره یې مرسته کوله، خلک یې مبارزې ته رابلل، پیرروښان یو متصوف او د طریقت خاوند و. لومړۍ یې د توچې په دره کې په تبلیغ پیل وکړ او وروسته یې تیرا خپل مرکز و تاکه. مغولي حاکمانو د هغه پر ضد اخوند دروینه ننګرهاری تحریک کړ او اخوند د رویزه د هغه تعليمات، د اسلام د مبین دین پر ضد ویلل او هغه یې د (پیر تاریک) په نامه یاد کړ. په پای کې پیر روښان له مغلول سره په یوه جګړه کې ووژل شو. د هغه تر مرګ وروسته یې زوي جلا الدين رهبری پر غاره و اخيسته په (۱۶۰۰) ميلادي کې یې له مغلول سره ډېری جګړي وکړي.

په ختیع کې له خیبر خڅه تر تیرا او په سهیل کې یې کابل او غزنی ونيو. جلال الدین هم په جګړه کې ووژل شو. د جلال الدین تر مرګ وروسته د پیر روښان لمسی (حداد) د رهبری مقام ته ورسپده او نوموری د تیرا د سیمې په یوه جګړه کې ووژل شو. وروسته (عبدالقادر) د مشری لپاره و ټاکل شو. (بي بي علائي) د خپل زوي عبد القادر سره مرسته کوله او ډېر ژري پېښور ونيو، خو ډېر وخت لا نه و تپر شوی، چې دقایلو ترمنځ یې اتفاقی پیدا شو. په (۱۶۳۶) ميلادي کال کې مغلو عبد القادر او د هغه مور ونيوله او هندوستان ته یې تبعید کړل او د روښان ملي خوځښت د مغلو او د سیمه ییزو حاکمانو د دسیسو له امله و ټکول شو.

د خوشحال خان خټک تر مشری لاندې خوځښت

د ۱۶ م. پېړی، په نیمايې کې د خټکو قibile په تدریجی توګه د واک خاونده شوه او په سهیل کې یې د نورو قبایلو ترمنځ مهم خای تر لاسه کړ. په (۱۵۸۰) ميلادي کال کې جلال الدین محمد اکبر له اټک خڅه تر پېښوره د سوداګریزې لارې د امنیت چارې د خټکو قبیلې ته وسپارلې او په بدل کې یې ورته له کاروانونو خڅه د مالیې اخیستلو امتیاز ورکړ، همدغه امتیاز د خټکو او یوسفزو ترمنځ اختلاف رامنځ ته کړ. د شاه جهان د حکومت په وخت

کې د خټکو د قوم مشری خوشحال خان ته ورکړل شو، خوشحال خان د توپری او سیاست خاوند او هم غښتلي شاعر و. خوشحال خان له مغولي پاچاهانو سره په لوړیو کې نېکې اړیکې درلودې، خو وروسته یې اړیکې د مغلوله دربار سره خړې پړې شوې، اورنګزیب خوشحال خان ونيو او بندي یې کړ، خلور کاله وروسته له زندان خڅه خوشې شو او بیړته یې د خوځښت مشری په غاره و اخستله، په (۱۶۷۸ - ۱۶۷۰) کال کې ۴ زره مغولي پوځیان له افغانانو سره د تاترې په جګړه کې ووژل شول تر دې ماتې وروسته مغولي حکمرانانو د خوشحال خان یو زوي هند ته تبعید او وروسته مر شو او تر دې درد وونکې پېښې وروسته

خوشحال خان خټک

خوشحال خان هم په (۷۸ اته اویا) کلنی کې مړ او د ده له وصیت سره سم د خټکو په غرونو کې د دبمن له سیوری خخه لري خاورته وسپارل شو.

د میرویس نیکه پاخون

میرویس نیکه

په ۱۶ مه میلادی پېږي کې د بهرنیانو د یرغلولو په پایله کې افغانستان تجزیه شو، لوپیزی او سهیلي برخې د ایران صفویانو، ختیئې برخې د هند مغولو او شمالي برخې د ماورالنهر شیبانیانو ونیولې، د مرکزي حکومت نشتوالي او د پردیو تسلط د ټولنې د اقتصادي تیتوالي او نا انډولیو(نابرابری) سبب شو چې په خلکو کې پې کرکه او د خپلواکۍ سره مینه پیاوړې کړه، تر خو چې په (۱۷۰۹) میلادی کال کې پې د میرویس نیکه په مشری خلکو په خپل پاخون سره د صفویانو واکمنی او د کندهار د والي ګرگین ظلمونو ته د پای تکی کېښود او په کندهار کې پې خپلواک دولت جور کړ، خو دغه دولت له ۳۰ کلونو خخه ډېر دوام ونه کړ، تر خو په ۱۸ اتلسمه میلادی پېږي کې یو ملي دولت د افغانستان په نامه د لوی احمدشاه بابا په مشری جور شو.

د احمد شاه بابا واک ته تر رسیدو خخه وراندي د افغانستان ټولنیز حالت

تر دوه نیمو پېږیو پوري د افغانستان تجزی او وېش نه یوازې دا چې په افغانستان کې د ودې او پرمختک بهیر خندهمن کړ، بلکې د مادي او معنوي تنزل او انحطاط دوره یې په هېواد کې منځ ته راوره. او هېواد له رکود سره مخامن شو. د افغانستان تجزیه داسې یو لوی آفت و چې په تدریجی توګه یې هویت، وحدت او ملي خپلواکۍ له منځه ورله، په دې موده کې افغانستان مرکزی دولت او ملي خپلواکۍ او هم په کرنه او سوداګرۍ کې نسبتاً بنه اقتصاد له لاسه ورکړ. د هرات مکتب چې د تیموریانو په وخت کې یې په ادب، ګلتور او د علومو په پراختیا کې بنه رول درلود، له منځه تللی. و مدرسي او روزنیز مرکزونه وتړل شول، نو خکه د استادانو او پوهانو لپاره کوم هڅونکی مرکز نه، له دوی خخه ډېر شمېر نورو هېوادونو او په ځانګړې توګه هند ته ولاړ.

د احمدشاه بابا قدرت ته تر رسیدو خخه وراندي د افغانستان اقتصادي حالت

مخکې له دې خخه چې افغانستان د صفویانو، شیبانیانو او د هند د مغولو تر حملو لاندې راشي، د افغانستان اقتصادي حالت په ټول هېواد کې نسبتاً بنه و، که خه هم خلکو ساده او بدوي ژوند درلود. کرنې، مالداری او صنایع درې واره د افغانستان د اقتصاد مهمې برخې وي. د افغانستان خاوره او اقلیم د نباتاتو د کر لپاره مناسبه و. یو شمېر بزرگرانو خپله ځمکه لرله خو ډېروله ځمکه لرونکو خخه

خمکه په اجاره او بزگری اخيسته. دندونو او وبالو په برخه کې ډپره پاملننه کېدله، دولتونو د کرنې د پراختیا په برخه کې خانګړې پاملننه لرله، ئکه چې د دولت د عایداتو مهمه برخه د بزگری له مالياتو خڅه جوړیدله.

مالداري: د مالداري په برخه کې هم ډپره پاملننه کېدله او ډپرو خلکو په مالداري پورې تړاو درلود او د خارویو ډولونه د خلکو په وسیله تربیه او تکثیرېدل، د خارویو محصولاتو د ملي اقتصاد مهمه برخه جوړوله.

صنایع: د صنایعو په برخه کې دولت تل صنعت کاران تشویقول، د سرو زرو، سپینو زرو، اوسپنې، مسو او سريو غیر فني استخراج کېده او صنایعو یوه اندازه پرمختګ کړي.

سوداګرۍ: یو شمېر خانګړو ولاياتو سوداګریز اهمیت درلود. مواصلاتي لارو سیمې یو له بله سره نښلولي او سوداګریز توکي د ډپرو دلو او پلورلو لپاره انتقالېدل. د هندوستان، چين، ایران او ماورالھر سره واردات او صادرات تر سره کېدل. یو وخت کندهار او هرات د افغانستان له غوره سوداګریزو مرکزونو خڅه ګټل کېدل. د ۱۶ میلادي پېړی په لوړیو کې هر کال ۳۰ زره بار اوښان له کندهاره تېږدله او ګمرکي عواید یې دولت ته ورکول کېدل. د کندهار سوداګریز ارزښت له ستراتېژیک اهمیت خڅه لپنه.

یو وخت کندهار د هند د دروازې په نامه یادېده، په خواشيني سره د افغانستان تر تجزې او نیولو وروسته اقتصادي حالات کړکیچن شول. د خلکو ستونزې ورڅه په ورڅه ډپرېدلې. د پوځيانو د لښکر ایستېنې لګښتونه او ملاماتونکي مالې په چې د هغوي له خوا وضع شوې وي خلکو پې د ورکړې توان نه درلود. دغې وضعې تر اتلسمنی میلادي پېړی د احمد شاه بابا د مرکزی دولت د جوړیدو تر مهاله دوام درلود.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دي پر دوو ډلو وویشل شي. لوړنۍ ډله دي د احمد شاه بابا واک ته رسیدو د مخه پر ټولنیز حالت او دویمه ډله دي پر سیاسي حالت یو له بله سره خبرې وکړي.

پوښتنې

۱. د پېر روښان د خوځښت موڅې کومې وي؟
۲. د پېر روښان تر وزړو وروسته د روښاني خوځښت مشرې چاکوله؟
۳. خوشحال خان خټک چا زنداني کړ؟
۴. د میرویس خان هوتك پاڅون په کوم کال کې بريالي شو او کومې پایلې درلودې؟

له ټولګي خڅه دباندي فعالیت

زده کوونکي دي د احمد شاه بابا واک ته تر رسیدو خڅه وراندی د افغانستان د اقتصادي حالت په اړه معلومات تر لاسه او په ټولګي کې دي ووایي.

احمدشاه بابا او د مرکزی دولت ټینګښت

احمد شاه بابا

د احمد شاه بابا واك ته د رسپېدو
خرنگوالي، د هغه اداري نظام او
مهمي کړنې په دي لوست کې تر
بحث لاندي نيوں شوي دي.

کله چې ابدالي احمدخان د یو مرکزی دولت د ټینګښت لپاره هڅه کوله افغانستان په لاندي وضعیت کې پروت و. د پرديو قواو په وسیله د افغانستان نیول او تجزیه، د مرکزی حکومت نشوالي، د اقتصاد رکود، ناوره ټولنیز حالت او په ګاؤنديو دولتونو کې سیاسي بدللونونو په افغانستان کې د یوه مرکزی دولت د جورپولو لپاره لار هوارة کړي وه، د نادر افشار تر وژلو وروسته د هغه په لوی پوچ کې ګډوډي پیدا شو. د یادونې وړ د چې د نادر افشار د پوچ یوه برخه له افغانانو جوره وه. د هغوي شمېر خلور زره غلچيانو، دولس زره سدوازيانو او ازيکو ته رسپېده چې د عمومي قوماندان نورمحمد خان غلچي او احمدخان په وړاندیز افغاني قطعات کندهار ته راستانه شول. وروسته نورمحمد خان د غلچيو، ازيکو، ابداليو او هزاره ګانو له مشرانو خخه د یوې قومي لوېې جرګې د جورپولو غوبښته وکړه، تر خود جرګې له غرييو خخه یو کس د مشر يا پاچا په توګه وتاکي او د افغانستان د چارو د اداري لپاره یو حکومت جور کړي، د داسې جرګې جورپولو ته د قومونو ټولو مشرانو غاره کېښوده.

د شير سرخ د مزار جرګه دکندهار د نادر آباد په نظامي کلاکې جوره شوه او نهه ورځې یې دوام وکړه.

د جرگې غړي وروستي پربکړي ته نه رسپدل، خکه چې هر مقتدر خان سلطنت غونبت او یوازې هغه خوک چې غلی و، ابدالي احمدخان او دا خکه چې احمدخان د ابدالي قبيلې خڅه او د شمېر په لحاظ له نورو خڅه کم وو. په پای کې په نهمه ورڅ د جرگې غړيو داسې پربکړه وکړه، چې د جرگې غړي دې یو خوک د حکم په توګه معرفې کړي، تر خویو تن د مشریا پاچا په توګه وټاکي. یاد شوی کس یو روحاني سپې و، چې په یوې قبيلې پوري یې تراونه درلود او ان د کندهار او سپلونکۍ هم نه و. دا هماګه کابلی صابر شاه د نامتو صوفي (ایخوار) زوي و، چې د کندهار پولو خلکو پر هغه باور او هغه ته یې ارادت درلود. دغه صوفي سیاستوال له خپله خایه پا خېد، ابدالي احمدخان یې معرفې کړ او د غنمو خوږي یې د شاهي تاج پر خای د هغه په پکړي کې وټومبل. لویو خانانو له ناچاري احمد خان ته بیعت وکړ او هغه یې د افغانستان د پاچا په توګه قبول کړ.

احمد خان د زمان خان ابدالي زوي او د دولت خان سدوزي لمسي و مور یې د عبدالغني خان الکوزي خوروه، چې د نادر افشار په وخت کې د کندهار پخوانی والي و ابدالي احمد خان په ۱۷۲۲ ميلادي کال په هرات کې وزېرېد، که خه هم د هغه د زېرېدلو د خای په برخه کې اختلاف شته او هغه داسې چې یو شمېر تاریخ پوهان د هغه د زېرېدلو خای هرات او یو شمېر یې ملتان ګنۍ، خکه له دېرو وختونو راهیسې په ملتان کې یو کور دی، چې سدوزيان یې هغه د احمد خان د زېرېدلو خای ګنۍ.

احمد خان ابدالي د څوانې پر وخت د نادر افشار په پوځ کې داخل شو. دېر ژر نادر افشار ته د هغه پوهه او ورتیا معلومه شوه او هغه یې د افغانی او ازبکی قطعاتو مشر وټاکه. د نادر افشار تر وژلو وروسته د ایران وضع ګله وده شوه. په شمال کې د جندي دولت مخ په زوال شو او په هند کې د مرهه دولت د "سواجي" په مشری منځ ته راغي، چې د اورنګزېب تر مرګ وروسته د هند بابري دولت ددي توان نه درلود، چې د افغانستان په کورنیو چارو کې مداخله وکړي، یاد شوي بدلونونه ددي سبب شول، چې احمد شاه بابا داډمن او خاطر جمع کړي او وې کړاي شول چې له دغو حالتونو خڅه د دولت په جوړولو او د افغانستان له لاسه تللو سیمو د لاس ته راولو په برخه کې ډېره ګټه پورته کړي. احمد شاه بابا په دې پوهېده چې د خپلو ګټه د خوندېتوب لپاره د لویو ملاکینو او قبایلی رئیسانو شتون د یوه با ثباته دولت د ټینګښت لپاره بنایي هغه ته ستونزې جوړي کړي، ددي لپاره چې پر دغو ستونزو بربالی شي، هغوي یې په دولتي او پوځي چارو کې داخل او په جرگو کې په غړتوب ورکړ، د هغوي نظرونو ته یې ارزښت ورکړ او په سفرونو کې یې هم مصروف کړل. وروسته له هغه چې احمد شاه بابا سلطنت ته ورسپد لاندې ټکې یې د یوه ټینګ نظام د جوړولو لپاره د مهمو موخو په توګه وټاکل. لوړنې موخه یې د یوه مرکزې حکومت د

د احمد شاه بابا د وخت یوه ودانی

جورولو لپاره د ملي وحدت رامنځ ته کول و. دویمه يې داوه، د افغانستان طبیعی سرحدونه چې د آمو له سیند خخه د سند تر سینده پوري وو تامين کړي او دربيمه موخيه يې د ګاونليو هبادونو پر وراندي د دفاع ټاکل و. د دې لپاره چې داخلې اختلافات له منځه یوسې او په دولتي چارو کې له خلکو مشوره واخلي، د لومرۍ خل لپاره يې یوه دائمي جرګه جوره کره چې د شير سرخ د مزار د جرګې خینې غربې يې په کې هم شامل کړل.

د یوې بنې ادارې د لرلو لپاره يې لومرۍ اداري او پوشې تشکيلات رامنځ ته کړل او یاد شوي تشکيلات يې د ميروس نيكه د تشکيلاتو اقتباس و چې غوبنتل يې د هغه ناتمامه طرح بشپړه کړي.

احمد شاه بابا د تولو اداري، قضائي او نظامي تشکيلاتو په سر کې د قاطع نظر واک درلود. په دې معنا چې پخله پاچا د تولو چارو اداره په لاس کې درلوده او په مرکز او ولايتونو کې يې هم اداري او پوشې تشکيلات جور کړل. که خه هم احمد شاه بابا د خپل ۲۶ کلن سلطنت په موده کې د مرکزي حکومت د ټینګښت، اداري اصلاحاتو، او همدارنګه پوشې سفرونو د هيواډ په دنه او بهر کې دومره مصروف کړي و چې وي نه شوکړاي چې د اقتصاد د پرمختیا، بنوونې او روزنې او ګلتور په برخه کې خانګړې پاملننه وکړي، خو له دې سره سره د هغه د سلطنت په وخت کې خینې کارونه لکه د

کندهار او تاشرغان د بنارونو جورونه او د ده خپله مقبره په کندهار کې د مبارکي خرقې په خواکې چې د هغه وخت د معماري د سبک استازېتوب کوي، تر سره شول. احمد شاه بابا له عرفان او ثقافت سره ډېره مينه درلوده چې یو شمېر کتابونه د هغه د سلطنت پروخت ولیکل شول چې کولای شود کتابونو او لیکوالونومونه یې یاد کړو: تاریخ احمد شاهی په دوه توکه کې ، د هغه د دربار د منشي محمود الحسیني په وسیله، "تاریخ حافظ رحمت خانی" د میر محمد فاضل په وسیله طبی کتاب "بحر الفواید" چې قاصی دل محمد افغان لیکلی او "خلافة الانساب" د پښتنو د نسب په برخه کې چې حافظ رحمت خان برېخ لیکلی او همدارنګه لومرنۍ موزیم د "بیت الاشرف" په نامه په کندهار کې جور شو. احمد شاه بابا په کندهار، هرات او پېښور کې لوې مدرسې جورې کړې چې تر ټولو مشهوره یې د "کندهار زړه جامع مدرسه" وه او همدا شان د احمد شاه بابا دیوان ددې استازېتوب کوي چې هغه له عرفان او تصوف سره مينه درلوده.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې پر دوو ډلو ووبشل شي. لومرنۍ ډله دې قدرت ته د رسپدو په خرنګوالي او دويمه ډله دې د مرکزري حکومت پر ټینګښت یو له بل سره خبرې وکړي.

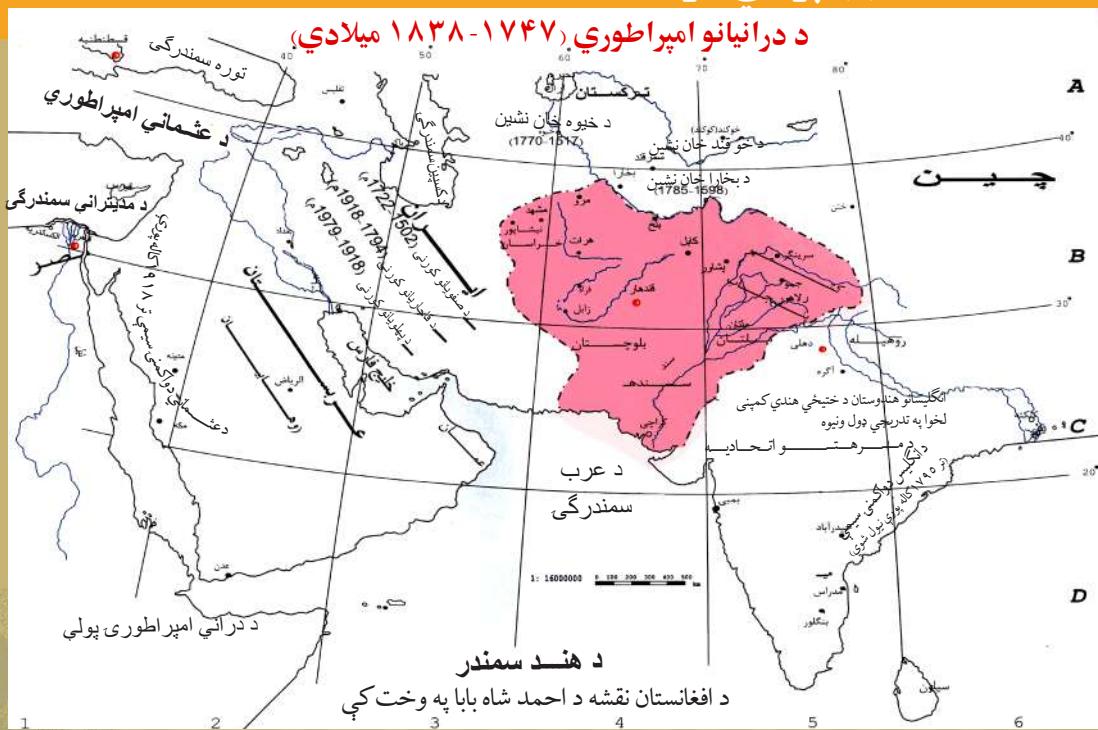
پوبستني

۱. احمدشاه بابا په کومه جرګه کې د مشر په توګه وټاکل شو؟
۲. احمدشاه بابا د دندو په سرته رسولو کې کوم اصل په پام کې نیوه؟
۳. د احمدشاه بابا د معماري د یو خوبېلګو نومونه واخلی.

له ټولګي خخه د باندي فعالیت

زده کوونکي دې د احمدشاه بابا د فرهنگي وضعیت په اړه له فرهنگي شخصیتونو او خپلو بنوونکو خخه معلومات ترلاسه او په ټولګي کې دې ووایي.

د احمد شاه بابا پوخي سوقيات

په دې لوست کې به د احمد شاه بابا د واکمنی په وخت کې د هغه د پوخي سوقياتو او د هغو د پاکلوا او لاسته راونو په اړه معلومات وړاندې کېږي.

کله چې احمدشاه بابا واکټه ورسپد، له هغه خڅه وړاندې افغانستان د پرديو قواو په وسیله تجزیه او نیول شوی. ئکه نو احمد شاه بابا د پخوانیو له لاسه تللو سیمود لاسته راولو او د طبیعی سرحدونو د پاکلوا پاره یو لړ سفرونه او پوخي سوقيات پیل کړل چې په دې لوست کې به په لنډه توګه معلومات ترلاسه کړئ.

لومړۍ سفر (۱۷۴۷ - ۱۷۶۸ ميلادي)

سپاه سالار خان جهان خان د غزنی، کابل، جلال آباد له لاري د سند تر سواحلو پورې ورسپد. ناصر خان د کابل او پېښور والي چې لا په قدرت کې و، غوښتل یې چې د ايماقو او هزاره قواوو په مرسته له افغاني قواوو سره وجنګيږي، خو ايماق او هزاره قواوو دا کار ونه کړ. احمد شاه بابا هم د ختيغ په لور حرکت وکړ او د لاري په اوږدو کې د خلکو له هر کلې سره مخامنځ شو. د پنجاب والي له احمد شاه بابا سره په جګړه کې مقاومت ونه کړای شو او لاهور ته وتنبېټد. احمد شاه بابا لاهور ونیو، د هند

شاهنشاه د افغانانو د پر مختک خخه په ویره کې ولويده او مغولي احمدشاه خپل ولیعهد، صدر اعظم قمرالدین د ډپرو قواو سره د مقابلې لپاره ولپړه او افغاني قواوې د هندي توپخانې تر اور لاندي راغلي، چې ډپر تلفات يې افغانانو ته وارول. احمد شاه بابا اړه شو چې پنجاب «مېرمنو» او ملتان زاهد خان ته وسپاري او پخپله د هغه شورش د غلي کولو لپاره چې د هغه د وراره لقمان خان ابدالي په وسیله رامنځ ته شوي و، کندهار ته ستون شو.

دویم سفر

د ۱۷۴۹ م کال په لومړيو کې احمد شاه بابا هرات ته سفر وکړ. درې کسه نادرې حاکمان احمد شاه بابا ته تسلیم نه شول او د هغوي له ډې خخه دروبش خان هزاره خپله پلوی له احمدشاه بابا خخه اعلان کړه او هرات د احمد شاه بابا په وسیله ونیول شو. احمد شاه بابا دروبش خان د هرات والي وتاکه. احمد شاه بابا خپل صدراعظم شاه ولی خان ته حکم وکړ چې شمالی سیمو ته سفر وکړي، د جنیدي د حکومت تر انحطاط وروسته مرو، فارياب، جوزجان، بلخ، خلم، بدخشان او تخارستان خپلواکه شوي وو او شاه ولی خان يادي شوي سیمې یو په بل پسې ونیولې او له مرکزي حکومت سره يې بو خای کري.

دویم سفر

د ۱۷۵۰ ميلادي کال په پسرلي کې «عباس قلي بيات» په نیشاپور کې بغاوت وکړ او احمدشاه بابا نیشاپور ته مخه وکړه. عباس قلي بيات د احمدشاه بابا له پوئ سره په جګړه کې ماتې وxorوhe او بندي شو. وروسته احمد شاه بابا هغه ويابنه او د دویم څل لپاره يې د نیشاپور حاکم وتاکه، کله چې احمد شاه بابا هرات ته ورسپد، خبر شو چې مير علم خزيمه پر مشهد یرغل کړي ده «رونډ شاهرخ» د نادر افشار کړوسي چې احمد شاه بابا د مشهد والي تاکلۍ و، د مير علم خزيمه په وسیله بې واکه شوي و. احمدشاه بابا مشهد ته ولار، مير علم ته يې ماتې ورکړه او د شاهرخ امنيت يې بيا تامين کړ.

څلورم سفر

په (۱۷۵۱) ميلادي کال کې د پنجاب والي مېرمنو چې مخکې د مالياتو په ورکړه ژمن شوي و، انکار وکړ او احمد شاه بابا خپل استازی هغه ته واستاوه، خود پنجاب والي د ماليې له ورکړې خخه ډډه وکړه، احمد شاه بابا ختيئ ته سفر وکړ، د پنجاب والي مېرمنو سپاه سالار «ګورامل» د احمد شاه بابا سره د

جګړې د مقابلي پاره ولپره. جګړه چې د «شاه درې» په سيمه کې پېښه شوه ، گورامل په کې ووژل شو او لښکري ماتې وخوره. مېرمنو له احمدشاه بابا خخه ببننه وغوشته او احمد شاه بابا هغه ويابنه او بیا یې مېرمنو د پنجاب والي وټاکه. مېرمنو ژمنه وکړه چې د پنجاب او ملتان ولايتونه به د افغانستان یوه برخه وي. وروسته احمد شاه بابا یاد شوی ژمنليک د خپل استازې په وسیله د مهر او تأييد لپاره د ډهلي درباره واستاوه او په دې ترتیب پنجاب، ملتان او سند په افغانستان پوري وټول شول. د ۱۷۵۱ ميلادي کال په پای کې احمد شاه بابا یو لښکر د خواجه عبدالله په مشری د «اټک او حسن ابدال» له لاري د کشمیر د یو خای کولو لپاره هېږي سیمی ته واستاوه، تر خود کشمیر خواجه خپل مناسبات د هند له دولت خخه پري او خپل یو خایوالی له افغانستان سره اعلان کړي.

د ختيئ سفر ۱۷۵۶ - ۱۷۵۷ ميلادي

په (۱۷۵۳) ميلادي کال کې د پنجاب والي مېرمنو مړ شو. احمد شاه بابا پنجاب ته سفر وکړ، د مېرمنو نابالغه زوي محمد امين یې د والي په توګه وټاکه. د محمد امين مور (بېگم مغلاني) د زوي پر خای ولايتي چاري پرمخ وړلې. په همدي وخت کې د ډهلي دربار د هند د صدراعظم (عماد الملک غازي الدين) د لاس الله شوی او غازي الدين د هند پاچا احمد شاه د محمد شاه زوي لري او پر خای یې دویم عالمگير د ډهلي پر تخت کپناوه. بېگم مغلاني یې بندۍ کړه او د پنجاب ولايت یې ادينې بېگ ته وسپاره. عالمگير (نجیب الدوله) د سهارنپور د والي په مشری لښکر د احمدشاه د مقابلي پاره واستاوه، خونجیب الدوله پرته له جګړې له احمد شاه بابا سره یو خای او عالمگير اړ شو چې له ډهلي سره نبردي له احمد شاه بابا خخه هر کلی وکړي. احمدشاه بابا د اړیکو د ساتني لپاره د عالمگير وربره شهزاده تیمور ته په نکاح کړه او وروسته هېواد ته ستون شو.

سویل ته شپږم سفر

کله چې احمد شبابا له هند خخه افغانستان ته راغي، افغاني سردارانو د ابدالي دولت د غرور او قدرت په مت د پنجاب پر بزگرانو درني ماليې کېښودې چې په دغه کار سره پاخونونه رامنځ ته شول او دېر ژر سیکانو ددې سورشونو مشری په غاره واخیسته. په امرتسر کې یې په تشکیلاتو پیل وکړ چې په پای کې د افغانانو او سیکانو ترمنځ جګړه رامنځ ته شوه.

د هند سپاه سالار نجیب الله یوسف زی وتبتدې، جټانو او راجپوتانو له مرہته وو سره اتحاد وکړ. د هند پخوانی صدراعظم غازي الدين په پنجاب کې سیکان د افغانانو پر ضد تحریک کړل، ادينې بېگ

د سیکانو په اتفاق په (جلندر) کې دېر افغانان ووژل. د ۱۷۵۸ م. کال د اپریل په میاشت کې افغاني قواوې له ماتې سره مخامن او عبدالصمدې بندی کړ. شهزاده تیمور او سپاه سالار سردار جهان خان مقاومت ونه شوکړای، تراکټ پورې شانګ کې وکړ پاخون کونکو پرته د (اودي) د تول هند حکمرانی پې ترلاسه کړه. احمد شاه بابا په بېړني توګه د هند قضيي راتلونکي ته پرېښوده. ځکه چې پېڅله د بلوجستان په نا آراميو کې مصروف و. د شاه ولی خان په مشری یې پوئ بلوجستان ته ولپره او وروسته له جګړي د شورشيانو مشر نصیر خان بلوج ماتې وxorه او د سولې غوبنتنه یې وکړه چې احمدشاه بابا ويابنه او بلوجستان د پخوا په خپر د افغانستان یوه برخه شوه. احمدشاه بابا د نورالدين په مشری لبکر پنجاب ته ولپره او پېڅله کندهار ته راغي، تر خو سیکانو او مرهتې وو سره د حساب لپاره خپلې قواوې راتپولې کړي.

اوم سفر- د پاني پت جګړه ۱۷۶۰ - ۱۷۶۱ ميلادي

په ختيئ کې د احمدشاه بابا دا سفر دېر اهميت وردي، ځکه په ۱۷۵۸ ميلادي کال په هند کې دېږي مهمې پېښې رامنځ ته شوي. لوړۍ د پنجاب سیکانو پاخون وکړ. ورپسې مرهتیان د هند مرکزي او شمالي برخو ته داخل شول او دريم دا چې اسلامي حکومت چې مسلمانانو جوړ کړي و، له منځه لار. په هغه وخت کې چې احمدشاه بابا د نصیر خان بلوج په تکولو مصروف و، د مرهتیانو مشر (سنڌ يا) مرکزي هند ته ورسپد. راجپوتانو او جتیانو سره یې اتحاد وکړ او سنديا د پنجاب لوري ته حرکت وکړ. ادينه بېګ هم ور سره یو ځاي شو او پنجاب یې ونيو. شهزاده تیمور او سردار جهان خان پېښور ته شانګ وکړ.

کله چې احمدشاه بابا له بلوجستان خخه ډاډمن شو، د دېرش زره پوځيانو سره د بولان د درې له لاري سند ته ورسپد او له شهزاده تیمور او جهان خان سره یو ځاي شو. د پنجاب لوري ته یې حرکت وکړ، سنديا او غازي الدین چې خنګه د احمدشاه بابا له حرکت خخه خبر شول، له نجيب الدوله سره یې سوله وکړه او د ډهلي لوري ته روان شول. په ډهلي کې ې دويم عالمگير ووازه او کړوسي ې پاچا کړ. په دغه وخت کې احمدشاه بابا له درپو قواو سره مخامن شو. لوړمني د سنديا قوا، د ډهلي د لاري په اوږدو کې، دويمې قوي په (هولګر) پورې اړه درلوده د جمنا په کين لوري کې ځاي پر ځاي وه او درېيمه قوه د (جنګورا) او غازي الدین وه.

خنګه چې جګړه پيل شوه، درې ګونه قواوې د احمدشاهي څواک پر وړاندې ماتې وxorه، کله چې غازي الدین او جنګورا د سنديا له ماتې خبر شول ډهلي یې پرېښود او وتبنتبدل.

د مرهتیانو مشر(بالا باجي) د مرهته وو پولو مشرانو ته خبر ورکړ چې نوي لښکر ترتیب کړي او راجهپانو له مرهته وو سره اتحاد وکړ چې شمېرې دوو لکو ته رسپد، په داسې حال کې چې د احمد شاه بابا د پوخیانو شمېر ۶۰ زره وو. د پانۍ پت په ډګر کې ډېره لویه جګړه ونبته. افغانان فاتح او مخالفو قواو ماتې وڅوره. احمدشاه بابا ډهلي ته داخل شو. ډهلي تخت یې شهزاده علي گوهر، سیاسي او اداري چارې یې شجاع الدوله او پوخې چارې یې نجيب الدوله ته وسپارې او پخېله کندهار ته راستون شو.

اټم سفر - ۱۷۶۲ - ۱۷۶۳ میلادي

په ۱۷۶۲ م کال کې د پنجاب سیکانو د «جیاسینګ» په مشری د دویم څل لپاره په شورش لاس پورې او امرتسر یې په یوه پوځی مرکز تبدیل کړ. په کشمیر کې یې افغاني ضد تبلیغات پیل کړل او د لاهور بنار یې ونيوه. احمدشاه بابا د پنجاب لوري ته حرکت وکړ، د سیکانو اوږدا زره لښکر یې تارومار کړل او سردار نجيب الدوله ته یې لارښونه وکړ چې د «سر هند» او کشمیر امنیت ټینګ کړي.

نهم سفر - ۱۷۶۳ میلادي کال

د سیکانو ترماتې وروسته احمدشاه بابا کندهار ته راستون شو. د هغې ناروغتیا له امله چې ور پېښه شوې وه، د نوموري کال تر پایه یې د ہبود دنه او بهر ته سفر ونه کړ، په دې موده کې سیکانو له جټانو او مرهته وو سره اتحاد وکړ. په پنجاب او سر هند یې د ۴۰ زره پوخیانو په وسیله یې حملې پیل ګړي او د ډهلي د نیولو نیت یې درلود. احمدشاه بابا په ۱۷۶۳ م کال کې پنجاب ته لښکر ولېړه او شورشیانو ته یې ماتې ورکړ او په غروفونکې یې خپاره کړل.

د ۱۷۶۳ م کال په پای کې احمدشاه بابا خپل صدراعظم شاه ولی خان بلخ ته ولېړه تر خو د جنیدي سلسلي له اخريني پاچا عبدالعزيز خان سره خبرې وکړي. په مذکراتو کې داسې یو تروون لاسلیک شو چې د آمو سیند د پخوا په خېر د افغانستان او بخارا په منځ کې سرحدی کربنه وټاکل شو. وروسته شاه ولی خان بدخشان ته ستون شو. خرقه مبارکه یا د حضرت پیغمبر ﷺ کالي یې د فيض آباد له بنار خخه له خانه سره کندهار ته راوړه.

لسم سفر - ۱۷۶۹ میلادي کال

د ۱۷۶۹ م کال په نیمايې کې د نصر الله میرزا او نادر میرزا د نابينا شاهرخ د زامنو تر منځ د قدرت د لاس ته راولو پر سر اختلاف پیدا شو او په خراسان کې حالت د خرابي لور ته روان شو. احمدشاه بابا

مشهده ته سفر وکړ. نصر الله میرزا د ایران له پاچا کریم خان زند سره اپکې ټینګکې کړي وي. د (تون او طبس) حاکم علیمراد شورش او سرکشي وکړه. احمدشاه بابا مشهد محاصره کړ او سپاه سالار جهان خان او د بلوجستان والي نصیر خان یې د علیمراد د ټکولو لپاره مؤظف کړل او علیمراد په جګړه کې ووژل شو. نصر الله میرزا تسلیم شو او شاهرخ خپله لور د احمدشاه بابا زوی ته په نکاح کړه. احمدشاه بابا د نادر افشار په درناوي خراسان شاهرخ ته وسپاره او پخله کندهار ته راغي او دا د احمدشاه بابا آخرني سفر و.

احمدشاه بابا تر ۲۶ کاله پاچاهي وروسته د سرطان په ناروغری اخته شو او په پنځوس کلنی کې یې له دې فاني نړۍ سترګې پتې کړي. له وصیت سره سم په ۱۷۷۳ میلادي کال کې د خرقې مبارکې ترڅنګ خاورو ته وسپارل شو. احمد شاه بابا د افغانستان خاوره یو موتي او متعدده کړه او خلکو د نېکو اخلاقو، تقوی، مهربانی او د هغه د نېکو خدمتونو له امله ورته د (بابا) لقب ورکړ. احمدشاه بابا په خپل سیاسي او پوځی ژوند کې له لسو څلوا پېښه هند، خراسان او د افغانستان شمال ته سفرونه وکړل، کله چې په ۱۷۷۳ میلادي کال کې یې له نړۍ سترګې پتې کړي نو لویه امپراتوري یې په میراث پربینبوده چې په ختیع کې تر سره هند، لوېدیع کې تر سبزار او مشهد په شمال کې د آمو تر سینده او په سویل کې یې د عربو تر سمندرګي پورې پراخواли درلود.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې پر دوو ډلو وویشل شي. لومړنی ډله دې د پوځي موخو او دویمه ډله دې د احمدشاه بابا د پوځي سوقياتو د پایلو په اړه یو له بل سره خبرې وکړي.

پوښتنې

۱. د احمدشاه بابا لومړنی سفر په کوم کال پیل او کومې پایلې یې درلودې؟
۲. احمدشاه بابا د هیواد لوېدیع ته خو څله سفر کړي، لاس ته راونې یې ووایاست؟
۳. د احمدشاه بابا هند ته پوځي سفر تر ټولو مشهور سفر خه نومېده او هم ووایاست چې کومې پایلې یې درلودئ؟

له ټولګي خخه دباندي فعالیت

زده کوونکي دې له مشرانو او فرهنگيانو خخه د احمدشاه بابا د ژوند د پای په وختونو کې د افغانستان د جغرافيوي قلمرو په اړه معلومات تر لاسه او په ټولګي کې دې ووایي.

د احمد شاه بابا خایناستي د تیمورشاه پاچاهي (۱۷۲۳ - ۱۷۹۳ ميلادي)

د احمد شاه بابا خاخه وروسته د هغه خای ناستو او ورثې وکولای شول هغه لویه امپراتوري چې له هغه خاخه په میراث پاتې وه وساتې په دې لوست کې به یې په اړه معلومات تر لاسه کړئ.

تیمورشاه د احمد شاه بابا زوی په ۱۷۴۲ ميلادي کال په مشهد کې زېږيدلی دی. هغه د زده کړو خاوند او د دري ژې شاعر و. د احمدشاه بابا د مرپنې پر وخت کې یې د هرات د والي په توګه دنده درلووده. احمدشاه بابا هغه په خپل ژوند کې وليعهد يا خایناستي تاکلې و. د احمدشاه بابا تر مرپنې وروسته شهزاده سليمان د خپل خسر صدراعظم شاه ولی خان په مرسته د پاچاهي اعلان وکړ. کله چې شهزاده تیمور له هراته کندهار ته راغي، شهزاده سليمان یې بندي او شاه ولیخان یې ووازه. په دې توګه تیمورشاه پاچاهي ته ورسپد. تیمورشاه د خپل پاچاهي په لوړۍ کال پايتخت له کندهاره کابل ته انتقال کړ.

تیمور شاه خو داخلي او بهرنې پاخونونه په بریاليتوب سره له منځه یووړل. تیمورشاه د خپل پاچاهي په ۲۰ کلنډ موډه کې وکرای شول چې هغه سيمې چې له پلاره یې ورته په میراث پاتې وې وساتي. د هغه تر مرگ وروسته د هغه د زامنو یې اتفاقې، د ایران لاسوهني او د روسانو او انګليسانو سیالۍ د افغانې لوې امپراطورۍ د سقوط سبب شوي، تیمورشاه په ۱۷۹۳ م. کال کې مړ او د کابل په چهارياغ کې خاورو ته وسپارل شو.

د زمان شاه پاچاهي (۱۷۹۳ - ۱۸۰۱ ميلادي)

د تيمورشاه د زامنو ترمنځ د بې اتفاقى يو علت دا ګل کېږي چې تيمورشاه ولیعهد نه و تاکلۍ.

شاه زمان چې د نورو ورونو په پرتله پلار ته نړدي و، لایقه او با کفايته خایناستي يې خان ګاپه. شاه زمان له ټولو شهزاده ګانو او مشرانو خخه غوبښته وکړه چې د نوي پاچا د ټاکلو په جرګه کې ګډون وکړي. جرګه شهزاده زمان د پاچا په توګه وټاکه. نوموري د دې لپاره چې پر حالاتو واکمن شي، د لنډي مودي لپاره يې د جرګه غري په بالاحصار کې نظر بند کړل او یوازې محمود او همایون چې په جرګه کې يې ګډون نه درلود، د هغه پاچاهي يې ونه منله. په دوو بېلاپلو جګړو کې محمود او همایون ماتې وخوره. محمود ايران ته وتبنتې او همایون بندی او روند کړاي شو.

زمان شاه

وروسته يې سردار پاینده محمد خان له وزارتنه خخه لري کړ، په دې سره هغه له نورو سردارانو سره يو خای شو او په دې هڅه کې شو چې شاه زمان له پاچاهي خخه لري کړي. کله چې شاه زمان د پاینده محمد خان له طرحي خبر شو، هغه يې ونيو او وېي واژه او وزير فتح خان د خپل پلار د مرګ په سبب له شاه محمود سره نړدي شو.

شاه زمان هيله درلوده چې د افغانستان حالت بنه، سوله او آرامي راشي. خو شاه د هپواد په دنه کې د خپل ورونو او قومي سردارانو له مخالفت او په بهر کې د انگليس د تحرکاتو او د ايران د لاسوهنو سره مخامنځ شو.

په هملي وخت کې ناپيليون بناپارت خپل استازى شاه زمان ته، د ايران له لاري راولپرہ. د ناپيليون طرحه دا وه چې او يا زره فرانسوی او روسي قواوې د افغانستان له لاري پر هندوستان يرغل وکړي، تر خو په هند کې د انگليسانو د پرمختګ مخه ونيسي، په داسي حال کې چې شاه زمان يو لک او پنځوس زره پوځيان درلودل او غوبښتل يې چې هند له انگليسانو ونيسي. هغه د ناپيليون طرحي ته اعتنا ونه کړه او د هند خلکو د انگليس خخه د خلاصون لپاره له شاه زمان خخه همدا هيله درلوده. محمود د ايران د قاجاري قواوو او تښتېللو سردارانو په مرسته پرته له جګړي خراسان او هرات ونيول، پر سیستان او فراه يې يرغل وکړ او تر کندهاره ورسپدل، خو د شاه زمان قواوو د کندهار پر

لور حرکت وکړ. د لارې په او بدرو کې جنرال احمد شاه نورزی له خپلو لس زرو پوځيانو سره له محمود سره یو څای شو او محمود غزنی ته راورسېد. شاه زمان د دې وضع په ليدو سره له کابل خخه د پښور په لور شانګ وکړ چې وروسته د ملا عاشق شینواري لخوا ونیول شو او د خپل ورور محمود په وسیله روند شو. زمان شاه د روند توب خخه مخکي د کوه نور الماس د ملا عاشق شینواري په کلاه کې پت کړ. نو په دې توګه محمود د افغانستان اداره تر لاسه کړه. د انگلیس د استعماري سياست، د ایران د لاس وهنې، د محمود او د یو شمېر سياسي شخصيتونو بې کفايتی په پایله کې افغانستان یو وار بیا په سياسي او اقتصادي انحطاط کې ډوب شو.

د شاه محمود ابدالي پاچاهي (۱۸۰۴ - ۱۸۱ ميلادي)

د شاه زمان له خلخ کېدو وروسته شهزاده محمود د وزیر فتح خان په مرسته واک ته ورسېد او د هغه خدمتونو له امله چې کړي بې وو، د «شاه دوست» لقب کې ورکړ، خود محمود د بې کفايتی له امله د هېواد په اداره کې سياسي بحران رامنځ ته شو. همدارنګه د انگلیسانو استعماري فعالیتونو ټول افغانستان ونیو، د ایران قاجاري دولت د انگلیسانو د لاس الله شو، د خراسان د

شاه محمود

ولایت د تجزیې په لته کې شو او د پنجاب ولايت چې پخوا د افغانستان د قلمرو یوه برخه وو، سیکانو په کې د خپلواکۍ اعلان وکړ. کله چې شاه شجاع د شاه زمان له رنډېدو او بندي کېدو او د شاه محمود له پاچاکېدو خخه خبر شو، نو خرنګه چې شاه زمان بې سکه ورور و، نو د شاه زمان عجج اخیستل بې با نه کړل او د افغانستان د تخت و تاج د نیولو اقدام بې وکړ. که خه هم په لوړ پو وختونو کې انگرېزانو شاه محمود د شاه زمان په مقابل حمایه کاوه، مګر وروسته د خپلو استعماري غرضونو د پرمخ ورلو او د شاه زمان په وسیله پر هندوستان د ناپلیون د یرغل د خنثی کولو

لپاره بې تر هغه شاه شجاع بنه خپره پیدا کړه او هغه بې د شاه محمود پر ضد لمساوه.

شاه محمود د بالاحصار په اړګ کې په عيش و عشرت اخته و او دولتي چارې د داسې خلکو په لاس کې وي چې د قدرت د لاس ته راړنې پر سريو له بله سره په سیالی اخته وو، لکه فتح خان»شاه دوست» شير محمد خان (مختار الدولة) او صدراعظم محمد اکرم خان، کله چې وزیر فتح خان د مالیاتو د لاس راړنې لپاره پښور، کوهات او بنو ته سفر وکړ. د مالیاتو تر لاسه کولو

وروسته يې شهزاده کامران ته چې په کندهاره کابل ته راوگر خېد او د محمد اکرم خان پر خای د صدراعظم په توګه تاکل شوي و. په همدي وخت کې يو شمېر لور دولتي خلک له کابل خخه وتبنيدل او له شاه شجاع سره يو خای شول. د کابل خلک چې د شاه محمود د ادارې له لاسه په تنګ شوي وو د هغه پر ضد يې پاخون وکړ او هغه يې په بالاحصار کې محاصره کړ. د شاه محمود قواوو مقاومت ته دوام ورکړ تر خو چې د کوهه دامن او کوههستان خلک د کابل د خلکو مرستې ته را ورسېدل. شاه محمود يې د کابل په بالاحصار کې محاصره او وزیر فتح خان ته يې په قلعه قاضي کې ماتې ورکړ او په دې توګه د محمود لوړۍ وکمنې باي ته ورسېده.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې پر دوو ډلو وویشل شي. لوړنې ډله دې له کندهاره کابل ته د پایتخت د انتقال پر لاملو او دویمه ډله دې د زمان شاه د وخت د نړیوالو مهمو پیښو په اړه يو له بل سره خبرې وکړي او پایله دې يې په ټولګي کې ووایي.

پوښتنې

۱. د تیمور شاه د شخصیت په اړه معلومات وړاندې کړئ.
۲. تیمور شاه په کوم کال کې پلازمینه له کندهاره کابل ته راوهړ؟
۳. قدرت ته د زمان شاه د رسیدو په اړه معلومات ورکړئ.
۴. د زمان شاه د سلطنت مهمې ستونزې لیست کړئ.
۵. شاه محمود خرنګه واک ته ورسید؟

له ټولګي خخه د باندې فعالیت

زده کوونکي د منابعو او ماخذو په لرلو سره د زمان شاه د حکومت او د ده په وړاندې د انګلیسانو د پالیسې په اړه معلومات تر لاسه او په ټولګي کې دې ووایي.

د شاه شجاع لومنۍ پاچاهي ۱۸۰۴ - ۱۸۰۹ ميلادي

هغه تمه او توقع چې د افغانستان خلکو له شاه شجاع خخه در لوده د هغه له جلوس خخه وروسته تر سره شوه. په لاندی متن کې معلومات در کول کېږي.

د شاه زمان پنډېلدو د شاه محمود د ادارې کمزورتیا او له هغه خخه د خلکو کړکه د شاه شجاع د پاچاهی لپاره زمينه مساعده کړې وه. په ۱۸۰۴ ميلادي کې شاه شجاع د کابل د خلکو په غوبښته د زرمت او لوګر له لاري کابل ته ننوت او په بابر بن کې دېره شوه او خپله دوستي یې له انګريزانو سره سبکاره کړه. وزیر فتح خان د مالياتو د راغونیولو لپاره باميانيو ته تللى. و کله چې کابل ته راوسېد، غوبښتل یې چې شاه محمود له محاصري خلاص او د شاه شجاع حکومت پای ته ورسوي، نو د قلعه قاضي په سيمه کې د وزیر فتح خان او شاه شجاع د قواو ترمنځ جګړه ونبښته، چې په پايله کې وزیر فتح خان ماتې وxorه او شهزاده کامران د کندهار والي ته وتبنتې. وروسته شاه شجاع خپل څوآكونه بالاحصار ته د ننه کړل او سلطنت یې اعلان کړ. د شاه شجاع کسانو تر جلوس وروسته ملا عاشق الله شينواري کابل ته راوست لومنۍ یې ترې د کوه نور الماس واخیست او بیا

يې واژه. شاه شجاع د خپل حکومت د ټینګیست په برخه کې له وزیر فتح خان او د هغه له ورونو
څخه وپره درلوډ او هڅه يې وکړه چې له وزیر فتح خان سره خپلې اړیکې بنې کړي، دبمنۍ او
تاوتریخوالي پرېږدي. هغه و چې وزیر فتح خان يې په ډېر درناوي کابل ته راوغونښت، شاه شجاع
د دوست محمد خان لور د وزیر فتح خان وربره ځان ته په نکاح کړه، خو له دې سره يې پر یو
بل باور نه درلوډ. ځکه چې د دبمنۍ اصلې رښه يې د شاه زمان په وسیله د سردار پاینده محمد
خان اعدامول وو چې د وزیر فتح خان د پلار قاتل ګنډ کېدنه نو وزیر فتح خان هڅه کوله چې شاه
محمد د دویم خل لپاره پاچاهی ته ورسوی. په همدي وخت کې شاه محمد د کابل د بالا حصار
له زندانه وتبتدې. هغه جګړه چې د شاه شجاع او د شاه محمد د قواوو ترمنځ ونبته، په پایله کې
يې شاه شجاع ماتې وڅوره او شاه محمد د دویم خل لپاره پاچاهی ته ورسېد.

د شاه محمد دویم خل پاچاهی ۱۸۰۹ - ۱۸۱۸ ميلادي

شاه محمد د وزیر فتح خان په مرسته دویم خل پاچاهی ته ورسېد او یو شمېر لور رتبه مامورین
لكه محمد اکرم خان امين الدوله، شيرمحمد خان، مختار الدوله او مير علم اعدام شول، ځکه چې
دوی د شاه محمود د لوړۍ حکومت پر وخت شاه شجاع ته تبتدېلې وو، د شاه شجاع د پاچاهی پر
وخت يې له هغه سره مرسته کړي ووه.

وزیر فتح خان له خپل ورونو سره پر دولتي چارو مسلط شول او د ډېر واک د لاس ته راورنې لپاره
يې خپل ورونه پر مهمو دولتي دندو وګومارل چې د وزیر فتح خان ورڅه په ورڅه ډېرېدونکي واک
شهزاده کامران انډېښمن او کينه کښ کړ. شاه په داسي یو حالت کې د مزو په تېرولو لګیا، له دولتي
چارو نا خبره و او د اقتدار ساحه يې یوازې کابل او کندھار ووه، پېښور د شاه شجاع د نفوذ تر ساحې
لاندې و او کشمیر عطا محمد خان اداره کاوه چې د مرکزي دولت اطاعت يې نه کاوه. په هرات

کې د شاه محمود سکه ورور فیروز الدین حکمرانی کوله او شاه محمود د خپلې دویمې پاچاهی

له پایله ډېر وخت په پایتخت کې او سپدہ. هغه
وخت چې افغانی قواوې په ختیئح کې په جګړه
اخته وي، ایرانیانو غورات ونیول، فیروز الدین
له مرکزه مرسته وغوبنته، تر خو د ایرانیانو د
پرمختګ مخه ونیسي چې په پایله کې وزیر
فتح خان له ډېرش زره پوځيانو سره د هغه د
ملاتر په موخه له کابل خخه حرکت وکړ. وزیر
فتح خان لومړۍ شهزاده فیروز الدین له خپلې
کورنۍ سره کندهار ته ولپرې چې د کورنۍ ټوله

وزیر فتح خان

شتمنی او ګانه یې د دوست محمد خان د سپريو

په وسیله لوټ شوله وروسته وزیر فتح خان له ایرانیانو سره جګړه پیل کړه چې په پایله کې ایرانی قواوو
ماتې وڅوره او شاتګې وکړ. شاه محمود چې د شهزاده فیروز الدین د کورنۍ له سپکاوی خبر شو،
شهزاده کامران یې د دوست محمد خان د ټکولو لپاره هرات ته ولپرې. دوست محمد خان وتبتدې
او کامران وزیر فتح خان ونیو او روند یې کړ. د وزیر فتح خان ورونه چې د هغه له رنډېدو خخه خبر
شول، په ټول افغانستان کې له کشمیره تر هراته یې په اله گوله لاس پوري کړ.

دوست محمد خان له کشمیر خخه راغنی او کابل یې ونیو. وزیر فتح خان چې له شاه محمود

سره بندی و، شاه محمود هڅه وکړه، چې وزیر فتح خان راضي کړي چې ورونه یې له جګړې خخه
لاس واخلي، خود فتح خان ورونو جګړه غوره وګنله. خرنګه چې د شاه محمود غوبنته تر سره نه

شوه، نو وزیر فتح خان پې ووازه، په هرات کې پې جلا حکومت جور کړ، خودې حکومت تر ۱۸۴۲ میلادی پوري دوام وکړ او بیا افغانستان د سدوزیو، بارکزیو ورونو او د انگلیس د استعماری سیاست د سیالی دګر وګرڅد.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې پر دوو جلا ډلو وویشل شي. لومنۍ ډله دې د شاه شجاع قدرت ته د رسیدو په خرنګوالي او دویمه ډله دې د شاه محمود د وخت د مهمو پېښو په اړه په خپل منځ کې بحث وکړي او پایلي دې په ټولګي کې وړاندي کړي.

پوښتني

۱- د شاه محمود د سلطنت په اعاده کولو کې د وزیر فتح خان ونډه بیان کړئ.

۲- شاه محمود دویم څل لپاره خرنګه واک ته ورسید؟

۳- شاه شجاع د خپل سلطنت په لوړۍ څل کې کومي کړنې وکړي؟

له ټولګي خخه د باندي فعالیت

زده کوونکي دې د زمانشاه دلري کيدو وروسته د انگریزانو د نفوذ په اړوند له مشرانو او فرهنگي خېږو خخه معلومات تر لاسه او بیا دې په ټولګي کې وړاندي کړي.

د سیالیو او اختلافاتو منځ ته راتګ

ولې د سدوزیو او بارکزیو کورنیو تر منځ سیالی او اختلافات را پیدا شوي. لاملونه یې خه وو او خه پایلې یې درلوډی؟ په دې لوست کې به په دې اړه معلومات وړاندې شي.

محمدزی د کندهار د بارکزیو رینې پوري تړاو لري. محمد بن عمر د دارو او بارک له قوم خخه وو. هکه نو بارکزی او محمدزی په یو قوم پوري اړه لري. حاجي جمال بن حاجي يوسف بن يارو بن محمد د شېر سرخ د مزار د جرګې غړي او د احمد شاه بابا د دربار سلاکار و. سردار پاینده محمدخان د زمان شاه د سلطنت پر وخت د زمان شاه پر ضد د یوې سیاسي توطيې له امله ووژل شو او وزیر فتح خان د پلار د غچ اخیستلو او د زمان شاه د سلطنت په پرڅولو کې فعاله ونډه درلوډه. شاه محمود د هغه په مرسته سلطنت ته ورسېد. هغه لومړۍ روښ او بیا یې وواژه. کله چې شاه محمود او شهزاده کامران هرات ته ولاړل، نو د لنډې مودې لپاره یې هلته پاچاهي وکړه.

وزیر فتح خان د شلو په شاوخواکې ورونه درلوډل، چې هر یو یې په ځانګړې توګه سردار محمد

عظمیم خان او سردار دوست محمد خان د واک د تر لاسه کولو هخه کول د مرکزی دولت تر سقوط وروسته د وزیر فتح خان د ورونو تر منځ بی اتفاقی او خان غوبنتنې د دې سبب شوې چې تر منځ یې جګړې رامنځ ته شي. هغوي ونه شوکړای چې د افغانستان ملي وحدت او مرکزی دولت وژغوري. د هغوي پر له پسې جګړو تر شلو کلونو پورې افغانستان د ګډوچیو او بې نظميو لور ته یوور او د افغانستان خلکو ته یې بپوزلې او بدېختي په ارمغان راوه، چې همدي کار د هپواد مرکزی دولت له منځه یوور او اقتصاد او کلتوري یې کمزوري کړ.

سردار دوست محمد خان چې خنګه کابل ونيو، خپل ورور امير محمد خان یې د غزنی والي وټاکه. خو کابل ته د کشمیر د والي محمد عظيم خان په راتګ سره د هغوي تر منځ اختلاف ډېر شو. هر یوه غوبنتل چې د سدوزیو له شهزادگانو خڅه یو سلطنت ته ورسوی او پخپله د وزیر په توګه کار وکړي. چې په دې توګه سردار محمد عظيم خان (ایوب شاه) او سردار دوست محمد خان (سلطان علی شاه) سلطنت ته ورسوی او دوی د پاچاهانو په نامه وو. واک او صلاحیت له دواړو ورونو سره و چې هم مهاله په کابل کې دوو پاچاهانو او دوو وزیرانو واکمنی کوله. په ۱۸۱۹ ميلادي کال کې سردار محمد عظيم خان سلطان علی شاه له سلطنته لري او دوست محمد خان یې له وزارتہ معزول کړ.

کابل یې سردار محمد عظيم خان، غزنی یې سردار دوست محمد خان، پېښور یې سردار يار محمد خان، کشمیر یې سردار نواب عبدالجبار خان او ديره جات یې (دېره اسماعيل خان او دېره غازی خان) نواب محمد زمان خان ته ورکړل. شمالی او مرکزی ولايتونه، بدخشان، تخار، بلخ، مینه او جوزجان د خایې حاکمانو له خوا اداره کېدل او ملوک الطايفي په کې واکمنه وو. د هرات ولايت د شاه محمود په وسیله اداره کېدل. په دې توګه افغانستان د موروثي ملکيت په توګه د وزیر فتح خان د ورونو تر منځ وپشنل شوی و.

خرنگه چې د افغانستان بهرنیو دبمنانو او د پنجاب سیکانو؛ د افغانستان له بريو او سفرونو خخه ترخه خاطره درلوده، د افغانستان له ناوره حالت او د وزیر فتح خان د ورونو د خپلمنځي پې اتفاقيو خخه پې ګټه واخیسته. رنجیت سینګ د هغه قرارداد له امله چې له انګلیسانو سره یې لاسلیک کړي و، نه شوکولای چې د ستلاح له سیند خخه راټبر شي او نورو سیمو ته لاسرسی پیدا کړي، نو خکه د افغانستان ختيڅو سیمو ته متوجه شول. لکه چې په خان کې یې دا توان لیده، لومړي یې ملتان، کشمیر او بیا یې پېښور تر اټکه ونیول. سردار محمد عظیم خان او امير دوست محمد خان د افغانستان د لاسه تللو سیمو د نیولو لپاره سند ته ولاړل، خو امير دوست محمد خان ناخاپه کابل ته راستون شو او د قومي مشرانو سره تر موافقې وروسته یې له سردار محمد عظیم خان سره مخالفت بنکاره کړ او په داسې حال کې چې مخالفت دوام درلود، له کابل خخه غزنی ته روان شو؛ سره له دې هم د دوى مخالفتونو دوام درلود.

سردار محمد عظیم خان پرته له جګړې کابل ته راغي، په دې وخت کې رنجیت سینګ څینې نورې سیمې هم ونیولې او سردار محمد عظیم خان د دویم خل لپاره د رنجیت سینګ د مقابلې لپاره خپل قوتونه ولپېل او پرته له کومې لاسته راړونې چې غوشتل یې کابل ته راشي، د لارې په اوږدو کې ناروغ او مړ شو، چې د عاشقانو او عارفانو په زیارت کې خاورو ته وسپارل شو. وروسته له دې سردار دوست محمد خان د محمد عظیم خان د زوی سردار حبیب الله خان له مخالفت سره مخامنځ شو.

امير دوست محمد خان دیوه حکومت د جورپولو سریزه جورپه کړه، په داسې حال کې چې د سیکانو پرمختګ دوام درلود. له دې سره جوخت شاه شجاع د انګلیسانو په لمسون د کندهار د نیولو تیاري ونیو. امير دوست محمد خان لومړي جلال آباد ته سفر وکړ او هغه یې ونیو او وروسته پې خپلې قواوې کندهار ته ولپېلې. د امير دوست محمد خان او د انګلیسي جنرالانو او شاشجاع د قواو تر منځ تر سختي جګړې وروسته د دبمن قواو ماتې وخوره او کندهار فتح شو. شاه شجاع

او ملکگری بې وتبىتىدل. شاه شجاع د خېڭىر پە غرونو كې پىتپ شو.

امير دوست محمد خان چې كله پە كندھار كې و، د رنجيت سېنگ د تۈكۈلۈ لپاره بې اقدام وکر، خود كندھار سردارانو بې مرسته ونه كېرە، هغە ناھىلى كابل تە ستون شو. كله چې د خېرى درې لە نىلۇ خخە خبر شو، خېل زوى سردار محمد اکبر خان بې لە لېر قواو سرە هلته واستاوه وزىزىر محمد اکبر خان يوازى دفاع كولە او نە بې غوبىتىل چې تعرىض وکرپى، خكە چې لە كابىلە بې مرستانو بە قواو تە انتظار كاوه. نوي راغلىي ھواك لە رنجيت سېنگ خخە وغوبىتىل، چې پېپسۇر خالىي كرپى، خوهەنگە ورتە ارزىشت ور نە كېر.

پە ۋولگى كې فعالىت

زىدە كۈونىكى دې پە دوو چلو ووپىشل شى. لوئىپنى چلە دى د سەدۇزىيۇ او باركزىيۇ د خېل منھىي اختلافاتو د عواملو پە اپە او دويمە چلە دې د انگلەيسانو د لەمسۇن او د اختلافاتو پە زىاتوالي كې خېل معلومات د خېلە تۈلگىيەلە پە ورلاندى ووايى.

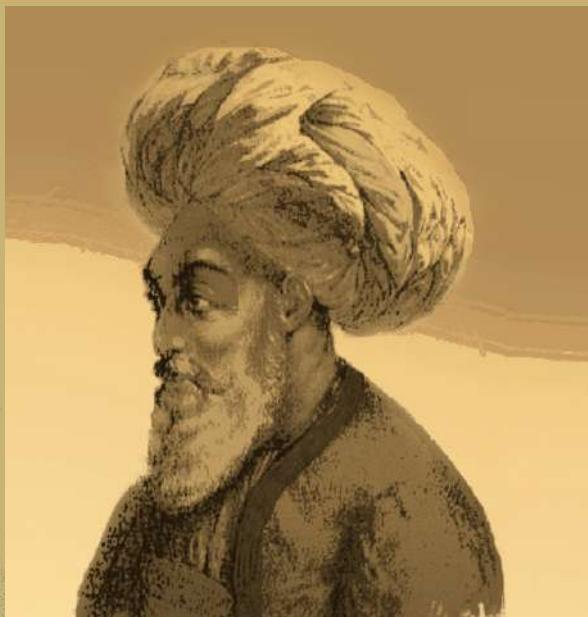
پۇبىتى

1. وزىزىر فتح خان كومىي كورنىي پورپى اپە درلۇدە؟
2. د سەدۇزىيۇ او باركزىيۇ د سىيالىيۇ لاملونە خە وو؟
3. د سىيىمە ھواكىنۇ پە خانگىرپى توگە انگلەيسانو د وزىزىر فتح خان د ورۇنۇ د بې اتفاقىيۇ پە چىرولۇ كې كوم نقش ولۇياوه؟

لە ۋولگى خخە دباندى فعالىت

زىدە كۈونىكى دې د منابعو او ماخىنۇ پە لەرلۇ سرە د سردار دوست محمد خان او سردار عظيم خان د سىيالىيۇ د اصلىي لاملونۇ پە اپە معلومات تر لاسە او پە تۈلگى كى دې ووايى.

د واک لېرد او لاسوهني (۱۸۱۸-۱۸۳۴ ميلادي)

امير دوست محمد خان

د واک لېرد خرنګه له
سدوزيانو خخه بارکزایانو ته سرته
ورسيد؟ انگلیسانو خه غبرگون
وبنود او د افغانستان د خلکو
لپاره یې کومې پايلې درلودې؟ په
دې لوست کې به د دې پونښتو
څویونه تر لاسه کړي.

د سدوزیو سلطنت د احمدشاه بابا په مشری په کال (۱۷۴۷م.) کې پیل او د ایوب شاه سدوزی په سلطنت سره پای ته رسپری. یوشمبرکورني او بهرنی لاملونه د سدوزيانو د سقوط سبب شول چې په لاندی توګه د یادونی وړ دي:

د افغانستان په کورنيو چارو کې د انگلیسانو او ایرانيانو مستقیمي مداخلې او توطې، د تیمور شاه د زامنو او لمسيانو زياتوالی او پر خپلو رقيبانو باندي د براليتوب لپاره خپل ځانونه د انگلیسانو او ایرانيانو په لمنو کې اچول او همدارنګه د بارکزیو سردارانو لکه د سردار پاینده محمد خان او وزير فتح خان وژنه د سدوزیو د سقوط له لاملونو خخه ګنډ کېږي.

مخکې له دې چې سردار دوست محمد خان واک ته رسپری، هغه له سیکانو خخه د افغانستان له لاسه تلليو سيمو په برخه کې د خلکو د فشار لاندې و او پرته له دې چې له ديني عالمانو او قومي

مشانو خخه د جهاد فتوی واخلي، بله لاره یې نه درلوده. ځکه نو ديني عالمانو هغه ته مشوره ورکره چې خپل خان امير المومنین اعلان کري، تر خود شرعی جهاد د اعلان صلاحیت تر لاسه کري. په ۱۸۳۵م. کې امير دوست محمد خان د خپلو یو شمېر باوري کسانو سره د عیدگاه جومات ته لار (په هغه وخت کې عیدگاه د بګراميو سره نبردي) و. په دې وخت کې مير حاجي د مير واعظ زوي چې د کابل مشهور عالم او مبارز و، د هغه په وسیله چې د عالمانو مشر و، د ساده مراسمو په ترڅ کې امير المومنین وټاکل شو او د هغه په نامه لوړنۍ خطبه ووبل شوه.

امير دوست محمد خان د جهاد امر اعلان کړ او خلکو یې پلوی وکړه. د د پوچ پنځوس زره کسيز پلی خواک او لس زره یې دا طلب سپاره وو، په ۱۸۳۵م. کې د پېښور حوزې ته داخل شو او د خيبر درې په (شېخانو) کې خای پر خای شو. ورور یې سردار سلطان محمد خان د لس زره باجوري مبارزو خوانانو مشری پر غاره درلوده، چې دا هم د همدي خواک یوه برخه وه. د پنجاب حکومت ته وېړه پیدا شوه، وې غوبنتل چې د سولې له لارې رامخکې شي. انګليسانو یو هيست د (هارلان) په مشری د امير دربار ته واستاوه او هارلان دا دنده درلوده، چې د افغانی قواو په منځ کې بې اتفاقی واچوي. سلطان محمد خان ته یې د پېښور د حکومت ورکولو وعده ورکره. سلطان محمد خان خپل لس زره کسيز خواک له افغانی قواو خخه بېل کړ. امير دوست محمد خان پرته له خنله کابل ته راغي، چې د امير دې پربکړې ټول خلک حیران کړل.

په تېر څرکي کې مویادونه کړي وه، چې د افغانستان له لارې د ناپليون احتمالي یرغل انګليسان په وېړه کې اچولي وو. په همدي وخت کې په روسيه کې ورته پېښې رامنځ ته شوې، ځکه نو انګليسانو په افغانستان کې دلچسپي وښوده. انګليسانو له امير دوست محمد خان خخه وغوبنتل چې ناپليون ته اجازه ور نه کړي، چې د افغانستان له لارې هند ته داخل شي. امير دوست محمد خان د پېښور د تر لاسه کولو په صورت کې د انګليسانو شرط ومانه. خو انګليسانو کابل ته د روسيې د هيست راتګ بانه

کره او له امير سره یې او پکې پري کړي. په لاهور کې د انگلیسانو، شاه شجاع او رنجیت سینګ تر منځ په ۱۸۳۸ م. کې د مثلث په نامه معاهده لاسليک شوه، چې د دي ترون حئينې مواد په لاندی ډول دي:

- ۱- شاه شجاع د افغانستان د ټولو حقوقو خخه د افغاني ولايت د اندوس د لويدیئي غارې خخه لکه پشاور او ديره جات د سیک د دولت په ګتهه تیر شي.
- ۲- د پنجاب امير وعده کوي چې د څلوا خواکونو په مرسته شجاع الملک بيرته د افغانستان د تخت او تاج خښتن کړي.
- ۳- د بریتانیه دولت د خير غوبنتونکي په توګه د موخو د سر ته رسولو لپاره د دوى تر منځ مرسته کوي.

د يادي شوې معاهدې او د سلمې د اعلامې پر بنسته انگلیسي پوچ د سند له سیند خخه راټپر شول او له شاشجاع سره یو خای د بولان درې ته نېړدي شول او کندهار یې ونيو. د شاشجاع د پاچاهۍ اعلان په رسمي توګه وشو او شاشجاع په قندهار کې دا ژمنه وکړه، چې انگلیسي پوچ دې په افغانستان کې په دایمي توګه پاتې شي. د انگلیسانو نوري قواوې جلال اباد ته نېړدي شوې. د امير دوست محمد خان د خراب حالت سره غازی وزير محمد اکبر خان او سردار غلام حیدر خان د غزنې والي ته امر وکړ، چې د دېمن په وړاندې په ټول خواک سره مقاومت وکړي. هغوي مقاومت ونه شوکړۍ او انگلیسانو غزنې ونيو او کابل ته نېړدي شول. امير دوست محمد خان بخارا ته پناه یووړه. که خه هم په بنکاره شاشجاع پاچا و، خوتول واک د مکنائن او انگلیسانو په لاس کې و.

په ټولگي کې فعالیت

زده کوونکي دې پر دوو ډلو وویشل شي. لوړنۍ ډله دې د ۱۸۱۸ او ۱۸۳۴ کلونو ترمنځ د سیاسي او ټولنیز وضعیت په اړه او دویمه ډله دې د انګلیسانو د تیری د لاملونو په اړه معلومات ترلاسه او په ټولگي کې دې ووایي.

پونستني

- ۱- امير دوست محمد خان خرنګه واک ته ورسید؟
- ۲- د امير دوست محمد خان خطې مشی خرنګه ارزوئ؟
- ۳- امير دوست محمد خان ولی خان ته د اميرالمؤمنين لقب ورکړ؟

له ټولگي خخه د باندې فعالیت

زده کوونکي دې د متابعو او ماخذو په لرلو سره د افغانستان په اړه د رنجیت سنگ د پالیسی په برخه کې معلومات ترلاسه او په ټولگي کې دې ووایي.

شاه شجاع او ملي پاخون

پوهيرئ چې شاه شجاع دوهم
خل د کومو قوتونو په مرسته واک
ته ورسيد، د خلکو غږگون، ملي
پاخون او د انګليسانو تلفات او
ماتې هغه مطالب دي چې په دي
لوست کې به ورسره آشنا شئ.

له هماغي ورڅې خخه چې شاه شجاع سلطنت ته ورسید، خلک یې له تیټ فطرت خخه خبر شول، د هغه او د انګليسانو له منځه وړل یې له خپلو ديني او ملي وجایبو خخه وګنل او د خلکو په منځ کې د خپلواكۍ، ننګ او ناموس د ساتنې احساس پیاوړي شو. لوړۍ یې له خطې خخه د شاه شجاع نوم لري کړ او له انګليسانو خخه یې خپله سخته کرکه خرګنده کړ. د انګليسانو هغه خزانې چې له کندهاره کابل ته انتقالې، غازيانو غنيمت ونیولې. د کابل-کندهار لاره وترپل شوه او په مشرقی کې د سید جمال الدين افغان د کورنۍ د خلکو له خوا پاخون پیل شو. دي حالت انګليسان وارخطاکړل، په خانګړې توګه کله چې روسانو امير دوست محمد خان له دېرو وسلو سره کابل ته راولپوره او د امير دېر شمېر پلویان له هغه سره یو ځای شول. په کندهار او سوپلي کې انګليسي ضد شورشونه پیل شول. په ټول هبود کې سرتا سري ناخوبني پیل شوه او نوره دا شونې نه وه چې شاه شجاع خلق وغولوي.

امیر دوست محمد خان له بخارا خخه راووت او د جگرې د تیاري لپاره له تاشقرغان خخه کوهستان ته لار. د کوهستان خلکو د میر مسجدی خان په مشری پر انگلیسانو یرغل کړي و. د یوشمېر خایینو د خیانت له امله نوموری یرغل خنثی شو، نو خکه امیر دوست محمد خان کابل ته راغی او ئان یې انگلیسانو ته تسليم کړ او مکناتن دا ټینګار وکړ چې د شاه شجاع د وزیر په توګه

دنده تر سره کړي، خو امیر دوست محمد خان دا ونه منله او دا یې غوره وګله چې له افغانستانه ووځی. انگلیسانو هغه له خپلې کورني سره کلکتې ته ولپړه.

انگلیسانو دا فکر کاوه چې د مخالفینو مشرې له منځه یوور، خو له دې سره هم جهاد د انگلیسانو د شرلو او د شاه شجاع د سلطنت د پرڅولو زمزمه غلې نه شوه. د خلکو اتحاد او ملي پاخون ٿمر ته ورسېد.

دغه ملي پاخون له کابله پیل شو د قومي مشرانو لکه نایب امین الله خان لوگري او عبدالله خان اڅکزې تر منځ د تړون تر عقد وروسته، نورو مجاهدينو د جهاد جنډه پورته کړه. لومړي یې

(برنس) په خپل کورکې وواژه او وروسته یې د انگلیسانو ټولې خزانې او د وسلو ذخیرې ونیولې. ټول وګړي، لکه: د کوهستان خلک، لوگر او وردګ له هغوي سره یو ئای شول چې انگلیسي قواو ته یې ډېر تلفات ورکړل او پاتې یې په شپږور کې کلابند شول. په همدي وخت کې وزیر محمد اکبر خان د بخارا له بنده خوشې شو او ئان یې کابل ته راوساوه. د هغه په راتلو سره د مجاهدينو روحيه لا پیاوړې شوه. مکناتن له چل خخه کار واخیست او له کابل خخه یې د انگلیسانو د وتنې د تړون وړاندیز وکړ، تر خو مجاهدين مصروف او له هند خخه نوري قواوې راوغواړي. مکناتن له وزیر محمد اکبر خان سره دوکه کوله په مجلس کې یې وغوبنتل چې هغه ووژني، خو وزیر محمد اکبر خان مکناتن په هغه تومانچه چې یې ورته ډالي کړي وه وویشت او په دې توګه د انگلیسانو سیاسي استازی او مختار وزیر

وزیر اکبر خان

(ولیام مکناتن) له منځه یوورل شول. له دې وروسته د انګلیسي قواو په منځ کې عجیب وحشت رامنځ ته شو. خوراکې مواد یې پای ته ورسپد. قواوې یې چې شپارس زره او پنځه سوه کسو ته رسپدې، له لوړې سره مخامنځ شوې. سورژمۍ و چې انګلیسانو له کابل څخه د وتلو شرایط د مجبوریت له امله ومنل.

د کابل د پربندو شرایط

د افغانستان د ټولو سیمو پربندو د دې لپاره چې بیا وسلې ته لاس نه کړي، پرته له شپږو توپونو څخه د ټولې وسلې تسلیمول، خو سره له دې انګلیسانو هڅه وکړه چې له خپلو قواو سره چې په جلال آباد کې وي، اړیکې ټینګې کړي. ځکه نود جلال آباد د لارې په اوردوکې پري د مجاهدینو برغلونه پیل شول او دې سخت ځای او مالی زیانونه یې وزعمل. له شپارس زره پنځه سوه پوځیانو څخه یې یوازې یو کس ډاکټر برایدن په نیم ژواندي حالت کې پیښور ته ورسپد. د لندن په سیاسي کړيو کې دې پېښې حیرانوونکي غبرګونونه رامنځ ته کړل. د هند وايسراي (لارډ اکلنډ) تبدیل او پرڅای یې (لارډ لټن برون) وټاکل شو.

انګرېزان د دې لپاره چې خپل بایللى حیثیت پېرته تر لاسه کړي، خپلې دوه ډلي قواوې یې د افغانستان لوري ته راولې پلې. د جنرال (پالک) په مشري شل زره قواو لوړۍ له شاه شجاع سره اړیکې ټینګې کړي. خرنګه چې شاه شجاع خپل ځان د مجاهدینو په منځ کې محاصره لیده، نود مجبوریت له مخې یې د انګرېزانو پر ضد جهاد اعلان کر، خو له بلې خوا یې ورځینې اطلاعات پې له افغانستان څخه انګلیسانو ته ورکول. د جنرال پالک تر رسپد دمځه خلکو شاه شجاع ووازه او د شاه شجاع زوي (فتح جنگ) واک ته ورسپد خو هغه هم د امير دوست محمد خان د ورونو له مخالفت سره مخامنځ شو، انګلیسانو ته یې پناه یووړه. تر فتح جنگ وروسته ورور یې شهزاده شاهپور سلطنت ته ورسپد.

د انګلیسانو د قواو دویمه ډله د جنرال (نابت) په مشري کندهار ته ورسپد او په همدي وخت

کې امیر دوست محمد خان له کلکتې خخه کابل ته راغي او د حکومت چاري پې په لاس کې واخیستې. انگرېزانو د امیر دولت سمدستي په رسمیت وپېرانده او درې اړخیز (مثلث) تړون چې د انگرېزانو، شاه شجاع او رنجیت سېنګ تر مینځ لاس لیک شوی و پېچله له منځه لار. د دې سره سره انگلیسانو د افغانستان په چارو کې لاسوهنه کوله او د افغانستان د سیاسي یوالی لپاره یې د پېښور، کندهار او هرات یو څای کېدل له کابل سره د خپل استعماري سیاست په وړاندې ضد کار ګاڼه.

په ټولکي کې فعالیت

زده کوونکي دې پر دوو ډلو وویشل شي. لوړنۍ ډله دې پر افغانستان باندې د انگلیسانو د لوړۍ یرغل په اړه او دویمه ډله دې د لاهور د معاهدي په برخه کې معلومات ترلاسه او په ټولکي کې دې ووایي.

پوبنتني

۱. پر افغانستان باندې د انگلیس لوړۍ یرغل په کوم کال کې او خرنګه وشو؟
۳. د افغان انگلیس د لوړۍ جګړي د مبارزینو نومونه ليست کړئ.

له ټولکي خخه د باندې فعالیت

زده کوونکي دې پر افغانستان باندې د انگلیس د لوړنۍ یرغل د پایلې په اړه د خپلو بنوونکو په مرسته معلومات ترلاسه او په ټولکي کې دې ووایي.

د امیر دوست محمد خان دویمه پاچاهي

امير دوست محمد خان دوهم خل
 خرنگه هپواد ته راستون شو، په کومو کړنو
 ېپه لاس پوري کړ او کومه معاهده ېپه د
 انګليسانو سره لاسلیک کړه؟ په دي لوست
 کې به د دي پوښتو خوابونه ترلاسه کړئ.

امير دوست محمد خان په ۱۸۴۲ م. کال کې د دویم خل لپاره سلطنت ته ورسپد. لومرې ېپه د هپواد د کورنيو اوضاعو په اصلاح لاس پوري کړ، ځکه د ملوک الطوایفی له امله داخلی حالت خراب او ې نظمه شوي و. د سیاسي او مرکزي دولت د ټینګښت لپاره ېپه ډېرې هلې خلې وکړې او ځینې هغه سیمې چې له مرکزي دولته، لکه: باميان، مزار شریف او ټول هزاره جات جلا شوې وې، ونیولې او له مرکزي دولت سره ېپه یو خای کړې.

د تګاب، نجراب او خوګیانیو بغاؤتونه غلي کري شول. اتل غازی محمد اکبر خان د امیر دوست محمد خان زوي د یوه سربندونکي او وطنپرست په توګه د افغانستان د ملي وحدت لپاره ډېر زیارونه وګال، خود ۲۹ کلنۍ په عمر کې چې یو هندی طبیب ېپه معالجه کوله، زهر جنې ګولی ېپه ورکړې او شهید کړای شو چې دحضرت علی(رض) په روپه کې خاورو ته وسپارل شو. امیر دوست محمد خان د پېښور د نیولو ډېرې هڅه وکړه، خوبriali نه شو او نور ېپه نه غوبښتل چې له انګليسانو سره ېپه

اپیکې خرابې شي. خو په داخل کې يې تولې سیمې د مرکزی حکومت تر ولکې لاندې راوستې. که خه هم د لوی احمد شاه بابا په سرحداتو کې بدلون راغي، خو مرکزی حکومت تر یو وخت وروسته جوړ شو.

امیر دوست محمد خان د خپلې دویم خل واکمنۍ کې د انگلیسانو او د ختيځې هندي کمپني سره یو شمیر تړونونه لاسلیک کړل چې په لاندې ډول ورڅخه یادونه کېږي:

د جمرود تړونونه

انگلیسانو د جمرود د تړونونو وروسته له امیر دوست محمد خان خخه دوه امتیازه غوبښتل، لوړۍ د هغو سیمو په رسمیت پېژندنه چې پخوا د سیکانو تر ولکې لاندې وو چې وروسته انگلیسانو ونیولې. دویم دا چې روسانو د ایرانیانو په مرسته غوبښتل چې د هرات ولايت په خپله ولکه ونیسي، خکه نو د روسانو د پرمختګ له امله يې خپلې ګټې په خطر کې لیدلې. نو دا خطر باید رفع شوي واي.

لومړۍ تړون: د هند د ګورنر جنرا ل لارد الهزی په هدایت د پنجاب والي سرجان لارنس د دې تړون کولو ته موظف شوي وو، خو خپله امیر دوست محمد خان په دې خبرواترو کې ګډون ونه کړ او په خپل خای يې سردار غلام حیدر خان په کال ۱۸۵۵م. کې جمرود ته چې د پېښور بنار ته نژدې پروت دی ولپړه. له مذکرو وروسته د درې فقری تړون (معاهده) د همدې کال د مارچ په ۳۰ د دواړو لورو تر منځ لاسلیک شو.

- ۱ - امیر دوست محمد خان د کابل حاکم او د ختيځ هندي کمپني تر منځ، هغه سیمې چې د ده په کنټرول کې دی له هغه وروسته د ده د ورثې او د ختيځ هندي کمپني تر منځ به دائمي سوله او دوستي تینګه وي.
- ۲ - ختيځ هندي کمپني ژمنه کوي هغه سیمې چې او س د امیر په تصرف کې دی احترام وکړي.

۳- امیر دوست محمد خان د کابل حاکم او د افغانستان هغه سیمې چې دده په واک کې دی د خپل خان او خپلی ورثې لخوا زمنه کوي د ختیئې هندي کمپنۍ د سیمو احترام وکړي او هیڅ کله د هغوي په کورنیو چاروکې لاس ونه و نه کړي. د هندي کمپنۍ د دوستانو سره دوست او د دبمنانو سره دبمن اوسي.

دویم تروون

کله چې انگلیسان د هرات ولايت له تجزې خخه تیر شول په دې لته کې شول چې امیر دوست محمد خان سره خبری اتری پیل کړي. امیر په هند کې خبری اتری قبول نه کړي نو دا خبرې اترې په جمرود کې د امیر دوست محمد خان او سرجان لارنس تر مینځ وشوي او دغه ترون د محمد اعظم خان له خوا لاسلیک شو. چې موادې په لاندی ډول دي.

۱- ایران د خپلو ژمنو بر عکس هرات ونیوه او انگلیسان به جګړې ته د ایرانیانو پر خلاف دوام ور کړي تر خو امیر وکولای شي د نورو ولایاتو خخه دفاع وکړي د جګړې تر پای پوري به انگلستان به هره میاشت سل زره روښی ((لس زره پوندہ)) امیر ته ورکوي.

۲- انگلیسان، امیر دوست محمد خان ته سرپرې په اوښي پوڅ یو دیارلیس زریز سواره او اتلس زریز پلي پوڅ مجهز کړي.

۳- د پیسو اخیستنه او لپردیدنه په امیر دوست محمد خان پوري اړه لري.

۴- د انگلیستان نور استازې به د افغانستان په دریو ولایاتو (کابل، قندهار او بلخ) کې د خارنې او جګړیزو راپورونو چمتو کولو په موخه استوګن شي. دوى به په کورنیو چاروکې د لاس وهنې حق نه لري خود دوى ساتنه به د امیر دوست محمد خان په غاره وي.

۵- د کابل یو استازې به په پېښورکې استوګن شي.

۶- د ایران سره د جګړې له پاي وروسته به د لوړۍ مادي مطابق پيسې قطع شي.

۷- د پیسو د قطع کولو وروسته به انګریزی منصبداران له افغانستان خخه ووځي که چیرې غونښته وشي یو مسلمان استازې به په کابل کې استوګن شي.

۸- امیر دوست محمد خان به افغانستان ته د انگریزی افسرانو د راتلو او وتلو په وخت کې د پوره

ساتونونکو په وسیله د دوى محافظت او ساتنه کوي.

- ۹- د پيسو ورکول به د جنورى د مياشتې له لومړي نيتې خخه پيل کيرې.
- ۱۰- درې سوه زره روپې په قندهار او دوه سوه زره په کابل کې ورکول له دې تړون خخه جلا دي.
هغه د ختيحې هندي کمپني يوه ډالي ده. د شپږ سوه زره روپيو ورکړه په کابل کې د نورو موخو لپاره
ده او په بل تړون پوري اړه لري.
- ۱۱- دغه تړون د مخکيني تړون ناقض نشي کېدلې. امير دوست محمد خان به د سولې او جګړې
په حالت کي د ایران او د هغه د متفيقينو وړاندیزونه انګلیسانو ته رسوې.
- ۱۲- سربېره پر خلور زره ټوپکو نور خلور زره ټوپکه به د انګلیس د حکومت له خوا د تېل په سيمه
کې د امير دوست محمد خان مامورينو ته وسپارل شي.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې په دوه ډلو وویشل شي لومړي ډله دې د اتل او پياورې خيرې وزير محمد اکبر
خان او د هغه ونډه د امير دوست محمد خان د نظام په ټنګښت کې او دويمه ډله دې د امير دوست
محمد خان د کورني سياست په اړه معلومات تر لاسه او بيا دې په ټولګي کې برې مباحثه او مشاچره
وکړي.

پونسنج

- ۱- د جمرود د لومړي تړون مواد معرفي کړئ.
- ۲- د جمرود دویم تړون د کومو شخصيتونو تر منځ لاسلیک او د دغه تړون درې مادې بيان کړئ؟
- ۳- د جمرود د تړونونو لاملونه توضیح کړئ.

له ټولګي خخه د باندې فعالیت

زده کوونکي دې د مشرانو او فرهنگې خيرو خخه د امير دوست محمد خان د خدمتونو په اړه
معلومات تر لاسه او بيا دې په ټولګي کې بيان کړي.

د امیر شېر علي خان لومړنۍ سلطنت (۱۸۶۳-۱۸۶۶ ميلادي)

امير شير علي خان

سردار شير علي خان خرنګه واک
ته ورسيد. د کومو مخالفتونو سره
مخامخ شوا او اداري يې ولې سقوط
وکړ؟ د دې مطلب خواب به په دې
لوست کې ترلاسه کړئ.

د افغانستان خلک د وزیر فتح خان د ورونو د تسلط په دوره کې ګابو نيمه پېږي له جګرو او
ناخوالو سره لاس او ګربوان وو. څکه چې په دې بې نظميو کې د انگليسانو استعماری سياست
دخيل و. د امیر شېر علي خان له سلطنت خخه مخکې پر امير دوست محمد خان باندي يو شمېږ
معاهدي تحميل شوي چې دغو معاهدو له مخې ترانزيتی او مواصلاتي لاري د افغانستان د خلکو
پر مخ وټول شوي او افغانستان يې په اقتصادي او سياسي محاصره کې بشکېل کړ.
امير شېر علي خان د خپل پالار په ژوند کې وليعهد پاکل شوي و چې د پالار له مرګ خخه
وروسته يې د ۱۸۶۳ کال د جون په ۴۱ مه د ۱۲ کلنۍ په عمر خپل سلطنت اعلان کړ. ورونو يې
ظاهرًا هغه ته بیعت وکړ، خو په پته کې يې د هغه په وړاندې مخالفت پیل کړ.
امير شېر علي خان د هرات ولايت د تنظيم لپاره خپل زوي شهزاده محمد یعقوب خان پرېښود او
پخچله له محمد اعظم خان سره کابل ته روان شو، خود سبزوار (شينلنډ) په برخه کې محمد اعظم

خان له امير خخه بېل شو او د مرکزي سيمو له لاري د خپل سکه ورور سردار محمد حسين خان ته چې د هزاره جاتو حکمران و؛ ورغى او غوبنتل یې چې د هزاره خلکو په مرسته پر کابل يرغل وکړي، خود هزاره جاتو خلکو خپله وفاداري له امير شپر علي خان خخه اعلان کړه. وروسته محمد اعظم خان له خپلو نورو ورونو خخه مرسته وغونته او د یوې حملې تياری یې ونيو، خود امير شپر علي خان د څوآکونو په وراندي یې مقاومت ونه شوکړاي، د انګليسانو دولت ته یې پناه یووره. په یوه بلې جګري کې سردار عبدالرحمن خان او محمد افضل خان د هندوکش د درې د باجګاه په سيمه کې د امير شپر علي خان د قواو په وراندي ماتې و xorو. محمد افضل خان تسلیم او عبدالرحمن خان بخارا ته تیبنته وکړه.

امير شپر علي خان په ۱۸۶۵ م کال کې د کندهار د تصفیې لپاره د یو شمېر ډپرو قواو سره حرکت وکړ او له سردار محمد امين خان سره یې مقابله پیل کړه، او د هغې جګري په ترڅ کې چې د دواړو لوريو تر منځ ونبنته، د هغه زوي سردار محمد علي خان او تره یې محمد امين خان سره له اتو زرو عسکرو سره ووژل شول. امير په دې پېښه ډپر غمجن شو. پر روحياتو یې بدنه اغېزه وشه، د اعصابو کنترول یې له لاسه ورکړ او په کندهار کې یې جلا والي غوره کړ. چې دغه انزوا د امير شپر علي خان د سلطنت د سقوط لامل وګر خیده.

د امير محمد افضل خان سلطنت (۱۸۶۶-۱۸۶۷ ميلادي)

سردار محمد افضل خان

د امير شپر علي خان ګوښه والي د دې سبب شو، چې سردار محمد اعظم خان او سردار عبدالرحمن خان کابل ونيسي، چې د کابل تر نیولو وروسته محمد افضل خان سلطنت ته ورسېد او خنګه چې انګليسان په هند کې د امير محمد افضل خان له پاچاهي خبر شول، نو سمدستي یې د هغه سلطنت به رسميت وپېژانده. وروسته یې خپل سیاسي استازی کابل ته واستاوه، په داسې حال کې چې د افغانستان رسمي پاچا شتون درلود او خلکو یې ملاتر کاوه.

د امير شپر علي خان قواوو د محمد اعظم خان او عبدالرحمن خان د قواوو په وړاندې ماتې وڅوره او په هرات کې د خپل زوى محمد یعقوب خان سره دېره شو. وروسته د اټچې پخوانی حاکم فيض محمد خان امير شپر علي خان ته خبر واستاوه او د مرستې وړاندیزې وکړ. امير شپر علي خان د میمنې او مزار شریف له لارې له هغه سره یو ځای شو. په ۱۸۶۷ میلادی کال کې عبدالرحمن خان د پنجشیر په بازارک کې د امير شپر علي خان د قواوو مخه ونیوله او فيض محمد په جګړه کې ووژل شو او امير شپر علي خان بیا هرات ته ستون شو. په همدې وخت کې امير محمد افضل خان د ناروغۍ له امله مړ شو او جسدې په قلعه حشمت خان کې له شهداء صالحین (ع) سره نژدي خاورو ته وسپارل شو. د هغه د سلطنت موده ډېره لنډه وه او کوم مهم کار د هغه په وخت کې ونه شو.

د امير محمد اعظم خان سلطنت (۱۸۶۷ - ۱۸۶۸ میلادی)

سردار محمد اعظم خان

د امير محمد افضل خان له مرګ خخه وروسته سردار محمد اعظم خان د عبدالرحمن خان په موافقه سلطنت ته ورسېد. امير محمد اعظم خان یو نوبتگر سپړی و، غښتلې چې یو شمېر اصلاحات په افغانستان کې رامنځ ته کړي، خو وخت ورته پیدا نه شو. امير شپر علي خان له هراته کندهار ته ورسېد او د کندهار خلک چې د امير محمد اعظم خان د زامنو د ظلم له لاسه ډېرنګ شوي وو، نو د امير شپر علي خان هر کلې یې وکړ. په دې وخت کې امير عبدالرحمن خان د شمالی ولايتونو په ايلولو بوخت و. امير شپر علي خان د کابل د نیولو تکل وکړ، مخکې له دې چې کابل ته ورسېږي، د کابل خلکو د امير محمد اعظم خان

په وړاندې احتجاج او له امير شېر علی خان څخه یې ملاتر وکړ. امير محمد اعظم خان ولیدل چې او ضاع د امير شېر علی خان په ګټه ده، روحيه یې کمزوري شوه او امير عبدالرحمن خان ته چې په تخار کې و، ورغی. په ۱۸۶۸ ميلادي کال کې امير عبدالرحمن خان او امير محمد اعظم خان قواوې ترتیب کړې او د غزنی د ششګاو په سیمه کې د امير شېر علی خان د لښکرو سره مخامنځ شول خو ماتې یې و خوره. او دواړه وتبتدېل. انګليسانو هغوي ته په هندوستان کې د اوسيډو بلنه ورکړه، خو هغوي تهران ته د سیستان له لارې روان شول امير محمد اعظم خان د لارې په اوږدو کې ناروغ او مړ شو او په بسطام کې خښ شو او سردار عبدالرحمن خان بخارا ته پناه یووړه.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې په دوو ډلو ووبېشل شي. لوړنۍ ډله دې د امير شېر علی خان د شخصیت او دومه ډله دې د امير د کورنيو اختلافونو په اړه خبرې اترې وکړي.

پوښتنې

- ۱- امير شېر علی خان څنګه واک ته ورسېد؟
- ۲- د امير شېر علی خان داخلی ستونزې د هغه د لوړې سلطنت پر وخت ولیکۍ.
- ۳- محمد افضل خان څنګه قدرت ته ورسېد؟
- ۴- امير محمد اعظم خان څنګه واک ته ورسید؟

له ټولګي څخه د باندې فعالیت

زده کوونکي دې د امير شېر علی خان د لوړې سلطنت د ماتې د عواملو په اړه معلومات تر لاسه او په ټولګي کې دې ووایي.

د امیر شېر علي خان د دويمه پاچاهي (1868 - 1879 ميلادي)

سید جمال الدین افغان

په کومو برخو کې اصلاحات
رامنځ ته شول، پایلې بې خه وي
او د انګلسانو د دويم تيري لاملونه
او اړوندي موضوعګانې به په دي
لوست کې ولولي.

امير شېر علي خان د 1868 ميلادي کال په پای کې په ششګاوکې د سردار محمد اعظم خان او سردار عبدالرحمن خان تر ماتې وروسته کابل ته داخل او د دويم خل لپاره سلطنت ته ورسپد. هغه لوړۍ مرکزی حکومت ټینګ کړ.

امير شېر علي خان یو روبنافکره او نوبنتگر سړی و. نومورې په افغانستان کې د نوي تمدن بنستې اپښودونکي دی. افغانستان ته د نوي تمدن راتګ د اروپا له صنعتي انقلابه پیلېږي. امير شېر علي خان د مشهور فیلسوف او پوه افغان سید جمال الدین لارښونې په پام کې ونيولې او په اصلاحاتو کې يې تري ګډه واخیسته.

امير شېر علي خان له روسيې او ایران سره خپله سیاسي اړیکې د دوستي پر بنستې پیل کړې او عطا محمد سدوزي يې د افغانستان د رسمیت پېژندلو لپاره برтанوي هند ته واستاوه. وروسته يې پخپله له برтанوي هند خخه لیدنه وکړه. په برтанوي هند کې تکنالوژۍ او تمدن دی یو شمېر اصلاحاتو (Reform) ته وهخاوه.

الف - اداري برخه: حکومت یا اجرایی قوه رامنځ ته شوه. په راس کې یې سید نورمحمد شاه فوشنجي صدراعظم، سپاه سالار حسین علي د دفاع وزیر، ارسلان خان د بهرنیو چارو وزیر، عصمت الله خان د داخلې وزیر، حبیب الله وردک د ماليې وزیر او محمد حسین خان د خزانو وزیر وټاکل شو او کابينه د صدراعظم تر مشری لاندې جوره او پر دولتي چارو به خبرې او پرېکړي کېدې.

ب - پوخي برخه: امير شېر علي خان د هېواد د خاورې او خپلواکۍ د ساتلو لپاره یو لک کسیز منظم پوچ جور کړ د یاد شوي پوچ غږيو ته به تر پوخي زده کړي وروسته د هماغه وخت وسله ورکول کېدې او یونیفورم به یې اغوسته او په اتو پوخي مرکزونو کې خای پر خای شوي وو. د سلو جوړولو صنعت پرمختګ وکړ. توپ، توپک، کړچ او باروت تولیدېدل. همدارنګه پوخي اصطلاحات او قوماندې په پښتو ژبه جوري او په پوخي نظام کې رايچې شوي.

ج - اقتصادي برخه: د مالداري او کرنې په برخه کې ډېره پاملرنه وشه او اصلاحات رامنځ ته شول. پخوا ماليات ډېر درانه وو، بنګرانو او مالکانو نه شوای کولای چې هغه ورکړي. هغوي مجبور وو چې د کال په لوړېو درېو میاشتو کې د حاصلاتو تر اخیستو دمخه د پېشکې په توګه ورکړي هغه صنایع چې خلکو ورته ارتیا درلوده، صنعتگران یې هڅول کېدل، تر خوکیفیت او کمیت یې پورته لار پشي.

د - فرهنگي برخه: عنعني بسوونه او روزنه چې پخوا به په جوماتونو او کورونو کې تر سره کېدې، د بسوونځیو په جوړولو سره په عصری بسوونې او روزنې بدله شوه. ملکي او پوخي بسوونځی جوړ شول، د کابل په بالاحصار کې مطبعه تأسیس شوه. د لوړې خل لپاره د شمس النهار په نامه جريده په میاشت کې په شپارسو مخونو کې دوھ ظلې چاپدې او یو شمېر معلوماتي رسالې او اصولنامې هم چاپدې. پوستي تېکت چاپ شو او د پوستي خدمتونو لپاره هر خای کې پوسته خانې فعالې شوي. د امير شېر علي خان د وخت اصلاحات د دولتي چارو پر تینګښت او د اقتصاد په ودې ډېر اغېز وکړ او د خلکو پر ژوند یې د پام وړ تغیر راوست.

په مخکې لوست کې یادونه وشه چې امير شير علي خان د ځینو دلایلو له معنې په ولايتونو کې د انګليسي دايمې استازی منلى نه وو او تر دې وروسته د انګليسانو سره په سياسي اړیکو کې محتاط و، خود انګليسانو لپاره د افغانستان او روسيې دوستي بنه پلمه وه چې پر افغانستان تېرى وکړي.

سرپرہ په دې د ولیعهد په توګه د شهزاده عبدالله تاکل، شهزاده محمد یعقوب خان پې دې ته اړ کړ چې د پلار په مقابل کې بغاوت وکړي، ظکه چې هغه د امیر په سلطنت کې مهم رول درلود. بله مهمه موضوع دا وه چې د سیستان (د هلمند د اویو د پېش) او د افغانستان د شمالی سرحدونو د تاکلو په برخه کې د انگلیسانو قضاوت امیر ته د منلو ورنه. ظکه نو د امیر اړیکې له انگلیسانو سره خړې شوې. د پورته ستونزو سره سره، انگلیسانو وغوبنټل چې له امیر شیرعلی خان سره خبرې وکړي، خو امیر د انگلیس استازی ونه مانه، خو د سلطنت په وروستیو کې حاضر شو چې له انگلیسانو سره خبرې وکړي، خو د ولیعهد عبدالله جان مرینه او سوګ خبرې وختنابولې، انگلیسانو د خبرو خنډیتا د روسانو سره د دوستی له امله پلمه وګله. په همدي وخت کې روسانو (خېو) او مرو و نیوله او انگلیسانو پر بلوچستان حمله وکړه او هغه یې ونیوه. امیر شیرعلی خان مجبور شو چې مزار شریف ته لار شي، ترڅو له روسانو خڅه مرسته واخلي، خو هلته ناروغ او په ۵۸ کلنی کې مر او هملته خبن شو.

پر افغانستان بازدې د انگلیسانو دویم یرغل ۱۸۷۸ کال نومبر - ۱۸۸۰ ميلادي کال آگسټ)

په هند کې د انگلیسانو اوږدې خبرې د افغانستان له استازی صدراعظم سیدنور محمدشاه سره کومې پایلې ته ونه رسیدې، ظکه چې انگلیسانو په افغانستان کې پر خپلو تلپاتې استازیو ټینګار کاوه چې مخکې د امیر شیرعلی خان له خوانه وو منل شوی او یاد شوی صدراعظم هم دا وړاندیز ونه مانه، تر دې وروسته انگلیسي خواکونو جلال آباد او کندھار ونیول او امیر له ناچاری خڅه مزار شریف ته ولار، ترڅو له روسانو خڅه مرسته وغواړي. امیر محمد یعقوب خان د پلار پر ضد د بغاوت له امله چې زندان ته اچول شوی و. امیر شیرعلی خان مزار شریف ته تر تګ دمځه د هغه د خلاصون فرمان صادر کړ. چې وکولای شي د هېواد چارو خڅه سرپرستي وکړي.

په تولگي کې فعالیت

زده کوونکي دې په دوو ډلو وویشل شي. لومړنۍ ډله دې د امير شير علي خان پر فرهنگي شخصیت او دویمه ډله دې د سلطنت د نیولو په اړه د یعقوب خان د ونایې په برخه کې معلومات تر لاسه او په تولگي کې دې ووایي.

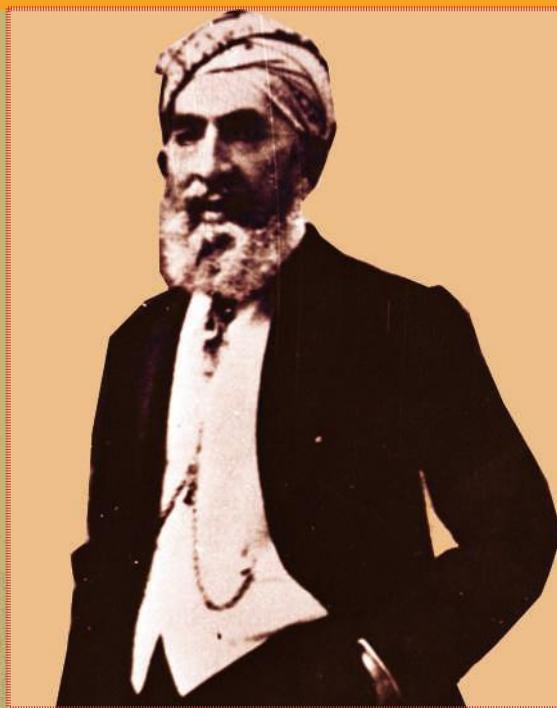
پوبنستني:

۱. د افغان سید جمال الدین اصلاحی برنامه چې امير شير علي خان ته یې وړاندې کړې، کوم مطالب بې درلودل؟
۲. د شمس النهار جريدي خه وخت په خپريلو پیل وکړ؟
۳. د امير شير علي خان پر وخت د هغه نوي تمدن بېلګې بيان کړئ چې افغانستان ته یې لاره پیدا کړه.

له تولگي خخه د باندې فعالیت

زده کوونکي دې پر افغانستان باندې د انګليس د دويم يرغل د لاملونو په اړه معلومات تر لاسه او په تولگي کې دې ووایي.

د امیر محمد یعقوب خان سلطنت (مارچ - اکتوبر ۱۸۷۹ میلادی)

محمد یعقوب خان

شهزاده یعقوب خرنگه واک
ته ورسید. د ګندمک تړون کومې
پایلې درلودې، په دی لوست کې
به ور سره آشنا شئ.

شهرزاده محمد یعقوب خان د خپل پالار د پاچاهی پر وخت د نیک نوم خاوند او د پالار د دویمه پاچاهی پر وخت د هرات او کندهار په خلاصون کې مهم رول درلود. د افغانستان خلک د هغه په زنداني کېدو او د ولیعهد په توګه د شهرزاده عبدالله پر تاکل کېدو خواشیني وو، ئحکه چې شهرزاده یعقوب خان یې خوبنواه. سردار محمد یعقوب خان د زندان تر خلاصېدو وروسته په روحي او عصبي ناروغۍ اخته شوي و.

انگلیسانو د افغانستان د نیولو او اشغال لپاره عملاً لاس په کار شوی وو او خلکو یوه پاچا یا مشر ته ارتیا درلوده، ترڅو پر هغه راټول او د انگلیس د یرغلونو مخه ونیسي. ئحکه نو امیر محمد یعقوب خان د ۱۸۷۹ م کا ل د مارچ په میاشت کې سلطنت ته ورسېد. د سلطنت له پیله یې یوشمېر نومیالی وزیران لکه حبیب الله خان صدراعظم، مرزا محمد خان د بهرنیو چارو وزیر او داود شاه خان

سپه سالار د انگلیسانو د یوشمېر اجیرانو په وسیله تر خارنې لاندی نیول شوي وو.
خو محمد (لاتي) په کابل کې د امير پر ضد فعالیت کاوه او غوبنتل بې چې افغانستان انگلیسانو
ته تسليم کړي او د انگلیسانو په مرسته سلطنت ته ورسیبری او د کندھار حاکم سردار شیرعلي
خان او د جلال آباد حاکم محمدحسین له انگلیسانو سره د دې لپاره چې په قدرت کې پاتې شي،
همکاري درلوده.

انگلیسانو له افغانانو سره له جګړې وېره درلوده، غوبنتل بې چې له امير سره خبرې وکړي حکمه
ې نو د امير خسر سردار يحيی خان چې د امير د بند پر وخت کې یې کشمیر ته تیښته کړي ووه، د
هندي منشي بختيار سره د خبرو لپاره کابل ته راغي. انگلیسانو له دوو مطلبو奴 سره علاقه درلوده،
يو د درې ګونو لارو کنترول (کرم، بولان، خېږ) او بله دا چې د افغانستان پر بهرنې سياست نفوذ او
اغizer ولري. هندي منشي بختيار او امير ته نړدي یوشمېر سردارانو امير دې ته اړ کړ چې د تړون د
لاسلیک لپاره ګندمک ته سفر وکړي.

په ۱۸۷۹ ميلادي کې د (ګندمک) شرمونونکې معاهده د انگلیس د استازی (ليوکيوناري) او
امير محمد يعقوب خان ترمنځ لاسلیک شوه. د دې معاهدي پر بنست (کرم، لنډي کوتل تر
خېږدرې پوري، سیالکوټ او خینې نور خایونه) د برтанوي هند برخه وګرڅدلي او د انگلیس
استازی د افغانستان په مهمو بنارونو کې خای پر خای شول او کیوناري له خپلو ساتونکو سره
کابل ته داخل شو. د کابل خلکو یوڅل بیا په ھیواد کې د پرديو لاسوهنه ولیده. د انگلیسانو پر
ضد یې پاخون خپله ديني او ملي فريضه وګنه او په ولسي بنې یې د کیوناري پر کور حمله وکړه
او هغه یې وواژه او یوڅل بیا د انگلیسانو د مخکې تله سياست (Forward Policy) په
افغانستان کې له ناكامي سره مخامنځ شوه.

د مجاهدینو او مبارزینو مشرانو لکه محمد جان خان وردک، ملا دین محمد مشک عالم، صاحب جان تره کې، سردار محمد ایوب خان او محمد عثمان خان صافی په نورو سیمو کې د انگلیسانو پر ضد یرغلو نه پیل کړل. د دغو مشهورو جګړو خخه یوه هم په کندهار کې د میوند

محمد جان خان وردک

جګړه ده، چې د امير شیرعلي خان د زوي سردار غازی محمد ایوب خان په سربنندنه د ۱۸۷۹م. کال د جولایي پر ۲۷مه پکې انگلیسانو د میوند په دښته کې سخته ماتې وڅوره او درانه تلفات یې ولیدل چې زموږ په تاریخ کې د افغانانو د وياړ او انگلیسانو د شرمندگی په نامه ثبت شوي ده.

د یادونی ورده د افغانستان د تاریخ په اوږدوکي افغانی پیغلو او بنټو په ټولو ټولیزو چاروکي

جوخت له نارينه وو سره سمه ونډه اخیستله ده. خرنګه چې د څوانې ملالې مشهوره حمامه چې د میوند په جګړه کې د پام وړ ګلیون در لود، کله چې د جګړې په ډګر کې افغان بیرغ لرونکۍ په شهادت ورسید ملي بیرغ یې په لاس کې ونيو او نه یې پربښوده چې د غازیانو روحيه ضعيفه شي او دا لنډي یې په اوچت غبر د جګړې په ډګر کې ووبله. چې د غازیانو جنګي روحيې یې پیاوړې کړې، جګړې شدت وموند او پایله کې مجاهدین بریالي شول.

سردار محمد ایوب خان د میوند د جګړې فاتح

خال به دیار دوینو کېږد
چې شنکي باغ کې ګل ګلاب و شرمونه

که په میوند کې شهید نه شوې

خدایرو لایه بې ننگی ته دی ساتینه

همدارنګه د کابل خلکو د انگلیسانو څواکونه د شیرپور په قرارگاه کې محاصره کړل. ترڅو سردار عبدالرحمن خان له بخارا خڅه چاریکارو ته راورسید او انگلیسان په ډیر سخت حالت کې وو. سردار عبدالرحمن خان د خپل سلطنت اعلان وکړ. انگلیسانو د ناچاری له مخې د امیر عبدالرحمن خان سلطنت په رسميت و پیژانده او انگلیسي جنرال (راپرتس) کابل پې د امير عبدالرحمن خان لپاره پربینود او دویم خل په افغانستان کې یو مقتدر مرکزی دولت جوړ شو.

په ټولکي کې فعالیت

زده کوونکي دې په دوو ډلو وویشل شي. لوړمنې ډله دې د امير شیرعلي خان واکټ ته د رسیلو په برخه کې او دویمه ډله دې پر افغانستان باندي د انگلیس د دویم یړغل په اړه یو له بله سره خبرې وکړي.

پوبنستني

۱. امير محمد افضل خان خنګه قدرت ته ورسید؟
۲. د امير شیرعلي خان په دویمه پاچاهی کې د هغه د غوره اصلاحاتو او ریفورم خڅه یادونه وکړئ؟

۳. د لوړۍ خل لپاره کومه جريده چاپ شووه؟

۴. سردار محمد یعقوب خان له انگلیسانو سره کومه معاهده لاسلیک کړه؟

۵. د انگلیس افغان په دویمه جګړې کې د ملي مبارزینو نومونه یاد کړئ.

له ټولکي خڅه د باندي فعالیت

زده کوونکي دې له مشرانو او فرهنگیانو خڅه د ګندمک د معاهدې په اړه معلومات ترلاسه او په ټولکي کې دې ووایي.

د مرکزی دولت ټینګښت (۱۸۸۰ - ۱۹۰۱ ميلادي)

امير عبدالرحمن خان

د سردار عبدالرحمن خان رامینځ ته کبدل، د
ملوک الطوایفی له منځه وړل، اسلام ته د نورستان
د خلکو رابلل، د پنجدې نیول، له افغانستان خخه
د انگلیسانو تلفات او وتل دا هغه مفاهیم دي چې
په دې لوست کې به ور سره اشنا شئ.

سردار عبدالرحمن خان د امير محمد افضل خان زوي او د امير دوست محمد خان لمسي و نوموري په کال (۱۸۳۰ م. کال) کې زېږيدلی او په پنځوس کلنۍ کې په ۱۸۸۰ م. کال کې سلطنت ته ورسېد.
سردار عبدالرحمن په (۱۸۶۸ م. کال) کې د کابل او غزنی ترمنځ د امير شیرعلي خان د قواوو په وسیله ماتې و خوره او بخارا ته ولاړ. په ۱۸۷۹ م. کال کې کله چې انگلیسانو پر افغانستان د دویم خل لپاره یرغل وکړ، سردار عبدالرحمن خان د انگلیسانو له یرغل خخه خبر شو او افغانستان ته راغي په قطعن او بدخشان کې یې له خلکو سره خبرې وکړې او خلک یې د انگلیسانو پر ضد جهاد ته وه خول. ولسي لښکر یې جور او چاريکارو ته ور داخل شو. هلته یې د سلطنت اعلان وکړ. خرنګه چې انگلیسان د امير عبدالرحمن خان له پوهې او سياست خخه خبر وو، نو کله چې عبدالرحمن خان واک ته ورسېد، هغوي ته تشویش او وپره پیدا شو، څکه یې نو افغانستان کې خپل شتون لازم نه ګانه، په خانګرې توګه په ميوند کې د هغوي ماتې مورال کمزوری کړي و. په همدي وخت کې د جنرال رابرتس

قواووې په شیرپور کې محاصره وي. د دې لپاره چې هغوي ته د لوړۍ جګړې پېښه تکرار نه شي، نو یې هڅه کوله چې د ژمي تر رارسېدو دمځه له افغانستان خخه ووځي. ځکه یې نو د عبدالرحمن خان حکومت په رسميت وېټانده، کابل یې امير ته تسلیم او د خپلو قواوو په وتلو یې پیل وکړ.

کله چې امير عبدالرحمن خان په (۱۸۸۰م). کال کې د دولت چارې ترلاسه کړي، له ډپرو سختو حالاتو سره مخامن و، ځکه چې د افغانستان خلکو د انګلیسانو د حملو له امله ډیزیانونه لیدلی وو. د پېلګې په توګه: په افغانستان کې اداري نظم او مرکزي حکومت له منځه تللى و، ملکي او پوځي جوړښت له منځه تللى وو. د افغانستان په مهمو سنارونو کې د صنعت او کسبونو، زراعت او مالداري مرکزونه او د اوپو لوگلو سیستم زیائمن شوی او ملي اقتصاد او فرهنگ په پوله مانا له منځه تللى او په ټول هېواد کې ملوک الطوایفي رامنځ ته شوې وو. د خانانو او ملاکینو له خوا درنې او ملا ماتونونکې مالې پر بزگرانو وضع شوې وي چې بېوزلو خلکو یې د ورکولو توان نه درلود.

امير عبدالرحمن خان د دې لپاره چې پر ټولو ستونزو بریالی شي. دوه پروګرامه یې ترلاس لاندې نیول، د یوه مرکزي سراسري دولت جوړول او بل په اداري او پوځي برخو کې اصلاحات. امير عبدالرحمن خان د خپلو اصلاحاتو په تطبیق کې دومره جدي و چې هېڅ ډول خنډ یې د خپلو اصلاحاتو په تطبیق کې په پام کې نه نیو.

امير عبدالرحمن خان د خپل نوی تشکیل د جوړولو لپاره د امير شیرعلي خان د وخت د کابینې تشکیل ونه مانه، ځکه چې پر هیچا یې باور نه درلود. په دولت کې یې خپلواکې ادارې جوړې کړي او په خپله د صدارت، دفاع، داخلې، بهرنیو چارو وزارت او د ټولو وزارتونو په راس کې و. دولتي مامورینو په خپلو چارو کې درانه مسؤليتونه درلودل، ترڅو خپلې دندې بنې ترسره کړي. چې پرته له دې د جدي پوښتې لاندې نیول کېدل.

امير عبدالرحمن خان د ۱۸۸۵ - ۱۸۸۶م. کلونو تر مینځ په اصلاحاتو لاس پوري کړ. په پوځي برخه کې یې ۹ زره کسيز وسله وال منظم پوځ جوړ کړ چې سپاره او پیاده قطعات یې درلودل او د پوځ د سپاهيانو ترڅنګ یې د خانانو له زامنو خخه یو بل خواک جوړ کړ چې د شاهي ګاردیا (بای بچه ها) په نامه يادېدل. د مال شمېرنې، پوستې، رهداري (پاسپورت) کوتولالي (امنيه او پوليس) د مالياتو د حصول،

معاش، سکوکو او په لسکونو نورو فرعی ادارو دفترونه یې جور کړل، د نومورو فعالیتو تر خنګ د امیر عبدالرحمن خان پروګرامونه په لاندې درې برخوکې خلاصه کېږي.

الف- د ګورنيو شورشونو له منځه وړل: په مخکې لوست کې ياده شوه کله چې امير عبدالرحمن خان سلطنت ته ورسېد، افغانستان د انگلیسانو تریرغل لاندې و او مرکزي دولت شتون نه درلود. د افغانستان په ډیرو سیمو کې ملوک الطوایفي وه، نو خلک په داسې حالت کې او سېدل چې په ټولنه کې خوندیتوب، قانون او عدالت نه و او خلک له ډپرو ستونزو سره مخ و. د امیر عبدالرحمن خان یوه مهمه موخيه دا و چې یو مرکزي حکومت جور کړي، ترڅو قانوني دولت تشکيل او ملوک الطوایفي له منځه یورل شي، څکه د داسې حالت دوام خطرناکې پاپلې درلودې، حتی د دې وېره وه چې افغانستان تجزیه شي، څکه نو امير عبدالرحمن خان دې کار ته جدي پاملرنه وکړه. خرنګه چې سیمه یېزو واکمانو خپلې ګټې په خطر کې لیدلې، نو څکه نوی جور شوی حکومت په ټول افغانستان کې له یولرګوابنونو او مخالفتونو سره مخامنځ شو. لکه د بلخ، هزاره جاتو، شینوارو، منګلو، بلخانو، کړو خيلو، پنجشیريانو، نجرابيانو، څدرابيو، جمشيديانو او د میمنې د خلکو پاخونونه او شورشونه چې په یادو شویو خایونو کې د قوي په استعمال سره له منځه لاړل او ټول ولايتنه د مرکزي حکومت تر کنټرول او واک لاندې راغل.

ب- نورستان: نورستان د افغانستان په شمال ختيغ کې یوه صعب العبوره سیمه ده چې د هندوکش یوه ډېره ګوبنه لمنه ده. پخوانی نوم یې (بلور یا بولر) دی چې پخوا د کافرستان په نامه یادېدله. د ډیورنډه تر معاهدي دمځه چې په وروسته لوست کې به د هغې په اړه معلومات درکړل شي، (چترال) او (ګلګت) له نورستان سره یوځای وو او پراخه سیمه یې تشکيلوله. یوناني سکندر، ګورکاني امير تیمور او ظهيرالدين محمد بابر غښتل چې دې سیمې ته لار پیدا کړي، خو د سړې هوا، سختو درو او له واورو څخه ډکو غرونو له امله ونه توانيبدل چې هلته لار شي. دې څای خلک بت نمانځونکي وو، د خپلو نیکونو دین او رسوم یې ساتلي او سیمه یېزه خپلواکې یې درلوده.

په ۱۸۹۱م. کال کې امير عبدالرحمن خان دې سیمې ته خیر شو. سپاه سالار غلام حیدر خان خرخي ته یې چې د ننګرهار او لعمنان قوماندان او والي و، هدایت ورکر چې نورستان ته د تګ یوه

مقدمه جوره کړي. لومړي غلام حیدر خان خرخې د نورستان د یوځایوالی لپاره د مواصلاхи لارو د جورولو اقدام وکړ او د نورستان خلکو ته یې ابلاغ کړه چې حکومت ستاسې د یوې سیمې خخه بلې ته تګ راتګ د اسانیا لپاره د لارو په جورولو سره ستاسې ستونزې رالبروي. پخوا له دې چې سپهسالار نورستان ته تګ پیل کړي، خپل عسکري یې په بریکوبت کې څای پر څای کړل او د نورستان له خلکو سره یې نیکې اړیکې تینګی کړي. خلکو له هغه سره تګ راتګ پیل کړ او یو شمېر خلک د اسلام په دین مشرف شول. خود (کافور) او څینو نورو سیمو خلکو اسلام ونه مانه، خود دولت تابعیت یې قبول کړ.

په ۱۸۹۶م. کال کې سپهسالار خرخې تر اسمار او د نورستان تر خولي پوري سرک جور کړ او بله لاره د نورستان خخه تر بدخشانه پوري بشپړه شوه. د سرک تر جورې بدلو وروسته نوموري خپل عسکر نورستان ته داخل کړل. د عسکرو په رسپدو سره د نورستان خلک دوه ډلي شول. لومړي ډلي د سپهسالار اطاعت وکړ او دویمي ډلي په دفاع پیل وکړ او غرونو ته وختل. په هغه سخته جګړه کې چې د نورستان د ساتونکو او دولتي څواك تر منځ په (کلوم) کې پیښه شوه، ۲۰۰ کسه دولتي عسکر په کې ووژل شول او (۲۳۰۹) کسه ژوندي ونیول شول چې په عزت سره کابل ته یوړل شول او هغوي ته خوراک، پوښاك او د اوسيدو څای په پام کې ونیول شو. د دولت قواوو د نورستان ډير ځایونه ونیول، چې امنیت یې په کې تینګ کړ. بتخانې ورانې شوې او پر څای یې د جوماتونو جورول پیل شول او د ۱۹ په شاو خواکې د لرگیو مجسمې او یو شمېر غشي او لیندۍ کابل ته راړول شول. له لوګر، لغمان، پروان او کاپیسا خخه د دیني علومو بنوونکي نورستان ته یوړل شول، تر خو د نورستان خلکو ته اسلامي زده کړي، زده کړي، د نورستان ټول سفر او فتحې اته میاشتې ونیولې. ځکه چې په لومړيو کې دافکر کېدہ چې د نورستان نیول به ډېر وخت وغواړي، خود سپهسالار غلام حیدر خان د پوهې او تدبیر له امله نورستان له مرکزي حکومت سره یوځای او خلک یې د اسلام په سپیڅلې دین مشرف شول او له کافرستان خخه یې نوم په نورستان بدل شو.

ج- د پنجدی نیوں

د افغانستان په شمال کې روسی امپراتوری، برтанوی هند په ختیع او سویل کې، ایران په لویدیع کې موقعیت درلود. امیر عبدالرحمن خان به تل د برтанوی هند او تزاری روسیې له خوا له تهدید سره مخ و.

سردار محمد ایوب خان او سردار محمد اسحق خان د امیر دوه دینمنان چې لومړنی یې انگلیسانو او دویم یې روسانو حمایه کاوه. که خه هم د ایران دولت د امیر لپاره د فشار وسیله نه وه. خو دا یو رواج ګرځیدلی و چې ناراضی سردارانو به ایران ته پناه ورله. خو امیر له روسیې سره د اړیکو په برخه کې له احتیاط خخه کار اخیسته او هڅه یې کوله چې له روس سره تکر ونه کړي. د افغانستان دولت د برтанوی هند او تزاری روسیې ترمنځ د بفر (Buffer) یا حايل حیثیت درلود. د مرکزی آسیا د سیمو تر نیولو وروسته به روسانو بهانې جوړولې او غونښتل یې چې د افغانستان سیمو ته مخکې تګ وکړي. د روسانو لومړنی حرکت (مره) ته د شپږ زره روسانو راولې وو. د ۱۸۸۵ م. کال د مارچ په میاشت کې او ضاع دومره خرابه شوه چې د انگلیسانو ملکې د روس له تزار سره تماس ونیو او له تزار خخه یې غونښتل چې د افغاني او روسی عسکرو د جګري مخنيوی وکړي او په انگلیسي حکومت کې مخالفو ګوندونو پر حکومت انتقاد وکړ چې د روسانو د مخکې تګ مخه ولې نه نیسي. په همدي وخت کې روسانو افغاني عسکرو ته اخطار ورکړ چې د (کشک) په سیمه کې خپل سنگرونه پېړو دي. انگلیسانو د روسانو دیرغل په وړاندې خان یې تفاوته کړ او روسانو پر پنجدی یرغل وکړ. جنرال غوث الدین خان په میرانه وجنګیده، تر هغې چې له خپلې لږي قوي سره ووژل شو او پنجده روسانو ونیوله.

امیر عبدالرحمن تر ۲۱ کالو پاچاهی د ۱۹۰۱ م. کال د آکتوبر په لومړی نیټه د ۷۱ کالو په عمر د نقوس د ناروغۍ له امله له نړۍ سترګې پتې او د کابل په بوستان سرای اوسمني زرنګار پارک کې خاورو ته وسپارل شو. د هغه د حکومت پر وخت، په خواشینې سره د بنوونې او روزنې، ګلتور او صنعت

په برخه کې کوم کار ونه شو. د امیر عبدالرحمن خان د هخو له کبله مرکزی دولت بیا راژوندی او هغه ملوک الطوایفی چې د شهرزاده ګانو د بې اتفاقی او د انگلیسانو په استعماری دسیسو سره رامنځته شوې وې له منځه یورل شوې. خو په خواشینی سره د چیورنډ د معاهدي د لاسليک له امله افغانستان په ختيغ او سویل کې د خپلې څمکې یوه برخه له لاسه ورکړه.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې په دوو ډلو ووبېشل شي. لوړنې ډله دې د امیر عبدالرحمن خان د واک ته د رسیدو او دویمه ډله دې د نورستان د ډیوځایوالی په اړه مباحثه وکړي.

پوبستني

۱. روسانو پنځده خنګه ونیوله؟
۲. د بفر (Buffer) پالیسي د کومو هپوادونو له خوا په افغانستان کې عملی شوه؟
۳. امیر عبدالرحمن خان په کوم کال کې سلطنت ته ورسید؟
۴. د امیر عبدالرحمن خان شخصیت په لنډه توګه معروفی کړي.

له ټولګي خخه د باندې فعالیت

زده کوونکي دې د امیر عبدالرحمن خان د اصلاحاتو او د ادارې نظام د ټینګښت په اړه معلومات ترلاسه او په ټولګي کې دې ووایې.

د معاهدو لاسلیک

په دې لوست کې به د امير عبدالرحمن خان له مجبوريتونو، د دیورند له معاهدي او د هغې له پایلې سره پېژندګلوي ترلاسه کړئ.

د دیورنډ معاهده

مخکې له دې چې انګليسان د دیورنډ ترون مطرح کړي، د افغانستان په ختيڅو او سویلې پولو کې اوضاع مغشوشه کړه، د قومونو او قبایلوبه منځ کې یې روښ او وسلې ويشهې خلک به یې په جګړې اچول او بیا به یې په دې بانه چې منځګړتوب کوي او تشنج له منځه وړي، نو خان به یې د یوه خیرخواه او مصلح په توګه معرفي کاوه او د امير عبدالرحمن خان او د افغانستان د دولت د ېاعتباره کولو لپاره به یې له ډول چول دسيسو او پروپاګنډ خڅه کار اخيسته.

په ۱۸۹۳ م. کال کې يو شپږ کسیز هیئت چې مشری یې د بریتانیا د بهرنیو چارو سکرتر (مارتیمر دیورنډ) کوله او (الیس، ډاکټر فن، سمیت، مکمهان، ډانلډ او کلارک) په کې شامل وو، د خیر له لارې افغانستان ته راغل. په داسې حال کې چې انګليسی قواوې د افغانستان په ختيڅو او سویلې پولو کې خای پر خای شوې وې، یاد شوی هیئت له امير عبدالرحمن خان سره د حشمت خان په باځ کې لنډه کته وکړه او د خبرو په پیل کې پرته له سربنې او په ډېره جدي توګه امير عبدالرحمن خان ته وویل: امير مجبور دې چې ترتیب شوی ترون لاسلیک کړي، په بل صورت کې به د دواړو دولتونو ترمنځ اړیکې پرې او بنایی جګړه پیل شي. امير په دیر سخت حالت کې راګير شو او د امير تېرونه دا و چې د مذاکراتو او د هغه د متن په اړه یې د افغانستان خلکو ته معلومات ورنه کړل او د معمول په خېر پرته د خلکو له رايې او نظره یې یاده شوې معاهده لاسلیک کړه.

د دیورنډ د ګرښې مواد

۱. د افغانستان ختيڅ او سویلې سرحد له واخان خڅه پیل شوی او د ایران تر سرحده دوام پیدا کوي چې په ترتیب شوې نقشه کې بنودل شوی او د نومورې ترون سره ضمیمه ۵.
۲. د بریتانوي هند دولت په هغو ځمکو کې چې په افغانستان پورې اوه لري، هیڅ وخت لاسوهنه نه کوي او د افغانستان دولت هم د هندوستان په ځمکو کې لاسوهنه نه کوي.
۳. د اسمار سیمه او پورته سیمه یې د چنګ تر سیمه پورې) په افغانستان پورې اوه لري او د افغانستان دولت هیڅ وخت د (سوات، باجور، چترال او ارنوی سیمه کې) مداخله نه کوي او د

(برمل) بشپړ سیمه په افغانستان پورې اړه لري او د افغانستان حکومت د (وزیرو او داورو) په سیمه ادعا نه شي کولای.

۴. یاده شوې سرحدی لیکه به د بریتانوی او افغانی هیئت په واسطه له نقشې سره سمه په نښه شي.
۵. د چمن په سیمه کې چاونۍ (پوځی مرکز) چې نوی جوړ شوی او د اویو هغه برخه چې په (سرکي ننگي) کې چې افغانستان مخکي خربداري کري، له هغې خڅه تير او د بریتانيا دولت ته دې وسپاري. په دې سیمه کې به د جلاؤالۍ لیکه په لاندې ډول وکنبل شي، د خواجه عمران د غره د سلسلي له سر خڅه (شاه کوتل) ته نړدې چې د انګریز ملکیت دی، داسې امتداد لري چې (مرغه چمن) او (شیراویه Shiroba) چینه مستقیماً د (نوی چمن کلا) او افغانی تابې چې په (لشکرونډ) مشهوره ده، په منځ کې تیرېږي. وروسته یاده شوې لیکه مستقیماً د (ریل سټیشن او د بلاک د کوڅې په منځ کې تیرېږي او بیاد سوپل لوري ته تاوبې چې خواجه عمران د غرونو لړي په کې شاملېږي او د (گواشه Gowasha) تابه د انګریز په ملکیت کې راځي او هغه لاره چې د (شوراوهک) په لوري د (گواشه) سوپل او لویدیچ ته خې، په افغانستان پورې اړه لري، برتأنيه به د دې لارې تر نیمایي پورې مداخله نه کوي.

۶. د دې ژمنليک شرایط برتأنيې او افغانستان ترمنځ د قبول وړ دي، کله چې پر کومه فقره کوچنی اختلاف پیدا شي، د دوستانه خبرو له لارې به حل او فصل شي.

۷. خرنګه چې د هند برتأني دلت د جناب امير صاحب د هغه نیک نیټي خڅه چې د هند د برتأني دلت په برخه کې لري پوره ډاډمن دي، نو هیله لري چې افغانستان د خپلواکۍ په حالت کې ووښي او کله چې افغانستان غواړي، چې وسله رانیسي، د برتأني دلت کوم اعتراض نه لري او هم د دې قرارداد د لاسليک له امله چې افغانستان ته به هر کال دولس لکه روپې ورکول کېډې، د دې تړون له لاسليک خڅه وروسته شپر لکه نورې اضافه کېږي.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې په دوو ډلو وویشل شي او د ډیورنډ د معاهدي پر ګټو دي یو له بله سره خبرې او اترې وکړي او پایله دې د ډلو د استازو په واسطه ټولګي کې وړاندې شي.

پوښتني

۱. د ډیورنډ معاهده د کومو شخسيتونو ترمنځ لاسليک شووه؟

۲. د ډیورنډ معاهده په کوم کال ترسره شووه؟

له ټولګي خڅه د باندې فعالیت

زده کوونکي دې له مشرانو او فرهنگيانو خڅه د ډیورنډ د معاهدي د پایلو په برخه کې معلومات ترلاسه او په ټولګي کې دې وړاني.

د امیر حبیب الله خان سلطنت (۱۹۰۱ - ۱۹۱۹ میلادی)

امیر حبیب الله خان

د امیر حبیب الله خان واک ته د رسبدو، د نوموري د حکومت مهمې کړنې او د هغه د قتل لاملونه هغه مطالب دي چې په دې لوست کې به ورسره آشنا شئ.

سردار حبیب الله خان د امیر عبدالرحمن خان زوى و. کله چې امیر عبدالرحمن خان د امیر شیرعلی خان له خوا د کابل او غزنی ترمنځ په شش ګاو (شپو قلاع) کې ماتې وڅوره، په بخاراکې په پناه واخیسته او سردار حبیب الله خان په ۱۸۷۲م. کال په سمرقند کې وزېږید. هغه په ۱۹۰۱ یا ۱۹۲۹ کلنی کې په ۱۸۷۲م. کال د پلار له مرینې خخه وروسته واک ته ورسبد.

امیر حبیب الله خان په طبیعی توګه آرام، هوښيار، نوبنځگ او د پرمختګ پلوی و. که خه هم له عیش، عشرت او له مجلل دربار سره یې مینه درلوده. امیر حبیب الله خان د واکمنی پر وخت په خوشرو کې خرگند شو. په لوړ پیو کې یې په خپله ويناکې خلکو ته وویل: افغانستان اسلامي ټولنه ده او اسلامي ارزښتونه دې په کې رعایت شي. لکه خنګه چې پې د کابل د خرابات په سیمه کې د رقاصلو په نخا بنديزو لګاوه او دغه عمل یې غیر شرعی وياله او د مجرمينو په جزايوی قانون

کې يې هم بدلون راوست. د بېلگې په توګه: د جرم کولو په صورت کې د بدنه د غږيو غوڅول منع شول او په بدل کې ورته بېلاپلې جزاوي وټاکل شوې، خود هغوي د آزادۍ په اړه يې عمل ونه کړ. ړندول، د غلامانو او وینځو پلورل منع شول. له خلورو خخه ډیرې بنځې په نکاح کول يې غیر شرعی حکم اعلام کړ.

امير حبيب الله خان یو فرهنگي خپره وه. او ټینګارې کاوه چې ټولنه پرته د بنوونې او روزنې خخه پرمختګ نه شي کولای. هغه کار چې د هغه په وخت کې ترسره شو، د معارف بنسته ايندنه او د نوي فرهنگ معرفي وه. په ۱۹۰۳م. کې لوړنې بنوونځي د حبیبې د لیسې په نامه جور شو. چې په دې بنوونځي کې پر دینې مضامينو سریره نور مضامين لکه: تاریخ، جغرافیه، ریاضی، کیمیا، فزیک، هندسه، مثبتات، حکمت او حفظ الصحه تدریسیدله او یو خو نور لوړنې بنوونځي د بنار په ځینو برخو کې هم جور شول.

په پوخي برخه کې هم د حربي په نامه بنوونځي جور شو، چې پر علمي مضامينو سریره اړکان حرب په کې هم تدریسیده، چې د نومورو مضامينو تدریس د هندي، ترکي او افغاني استادانو په وسیله ورکول کېده.

د مطبوعاتو په برخه کې د کابل په بنار کې یوه مطبعه جوره شوه چې ماشینونو یې د بخار د قوي په وسیله فعالیت کاوه او په نوموري مطبعه کې ځینې دولتي لایحي او جريدي چاپيدلي. د لوړمي خل لپاره دوه جريدي د (سراج الاخبار) او (سراج الاطفال) په نامه تأسیسي شوې چې مسؤول مدیر یې محمود طرزی و، د هغه تر نظر لاندې نوموري جريدي چاپ او خپرېدلي چې د خلکو د وسپېدلو او د خپلواکۍ غوبنتې د حس په ژوندي کولو کې یې مهم رول درلود او محمود طرزی ته د افغانستان د مطبوعاتو د پلار لقب ورکړل شو.

د کابل غزنی او کابل جلال آباد او لغمان لاره جوره شوه او د لوړمي خل لپاره یوشمېر موټري

د ورپلو راورپلو لپاره له یوې کمپنۍ خخه چې (مدلر) نومېده، له بمبيي خخه دولت خريداري کړې او هم خوکسه د موټرو د ترميم د زده کړې لپاره هندوستان ته واستول شول.

د نساجي په برخه کې د ورپي ويدلو په نامه یوه فابريکه جوره شوه چې د بخار د قوي په وسیله یې فعالیت کاوه. په کال کې به یې پنځوس زره عسکرو ته یونیفورم برابراوه او پاڼې تولیدات یې بازار ته وراندي کېدل. د اویو د بريښنا یوه وره فابريکه په جبل السراج کې جوره شوه. د تولید کچه یې لړه وه چې یوازې اړګ یې روښانه کاوه. وروسته یې توريښونه ډير شول چې د کابل بنار ته یې بريښنا ورکوله. د کرنې په برخه کې د هغو څمکو لپاره چې اویه یې لږې وي، یوشمير بندونه او نهرونه جور شول.

د امير حبيب الله خان د سلطنت مهمې پینې د څدرانې، منګلو، احمدزيو او د کندهار د خلکو پاخونونه وو، دا پاخونونه د دولت په لور تدبیر سره غلي شول. نړيواله پینې چې د امير حبيب الله د حکومت سره هم مهاله وه لومړي نړيواله جګړه وه. د آلمان د حکومت یو هیئت افغانستان ته راغي او د دواړو هپوادونو په دوستي یې ټینګار کاوه، ترڅو په دې وسیله افغانستان د (محور) دولتونو یانې له هغو دولتونو سره چې له آلمان سره ملګري وو یوڅای کړي. او انګریزانو له دې خخه وېره درلوده چې افغانستان له محور دولتونو سره یوڅای نه شي. څکه یې نو له روسانو سره معاهده وکړه. د یادي شوې معاهدي پر بنسټ افغانستان په لومړي نړيوالي جګړې کې خپل ناپیلتوب اعلان کړ.

امير د خپل سلطنت په ورستيو کلونو کې د خلکو، روښانګړانو او مشروط غونښتونکو کړکه خپل خان ته را وپاروله. چې په دې توګه د هغه د حکومت د سقوط زمينه برابره شوه. د ۱۹۱۸م. کال په پای کې امير د خپل وپولو درباريانو سره د تفريح لپاره له جلال آباد خخه د ماھيانو د بنکار لپاره د لغمان (کله گوش) سیمې ته ولار او هلته د فبروری د میاشتې په شلمه شپه د یوه نامعلوم

کس له خواد تومانچې په چزووژل شو. جسد یې جلال آباده یورل شو او خاورو ته وسپارل شو.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې په دوه ډلو وویشل شي لومړي ډله دې د امير حبيب الله خان واک ته درسيدو د خرنګوالي په اړه او دويمه ډله دې د نومورې د شخصيت په اړه څلوا کې خبرې او اترې وکړي او پایله دې په ټولګي کې وړاندې کړي.

پوښتنې:

۱. امير حبيب الله خان په کوم کال کې سلطنت ته ورسید؟
۲. لومړني جريده په کوم نامه او په کوم کال خپره شوه؟
۳. لومړني د اویو بریښنایی فابریکه چېرته او په خومره ظرفیت یې په فعالیت پیل وکړ؟

له ټولګي خخه دباندي فعالیت:

زده کوونکي دې د امير حبيب الله خان د اصلاحاتو په برخه کې له مشرانو او لویانو خخه معلومات ترلاسه او په ټولګي کې دې ووایبي.

د مشروطیت نهضتونه

د مشروطیت خوئینتونه خرنګه را منځ ته شول، موخيې چې خه وي او خه ډول راتلونکي سره مخ شول؟ دا هغه مطالب دي چې په دي لوست کې به ورسره پېژندګلوي ترلاسه کړئ.

د امير حبيب الله د سلطنت په پیل کې د لومړي خل لپاره معارف تاسیس او نوی فرهنگ پیل شو. یوشمېر محدود بنوونځی جور او د نوی فرهنگ د خپروايی په برخه کې دوه ورڅانې چاپ او په مطبعه کې د کتابونو چاپول پیل شول.

امير حبيب الله خان په کال ۱۹۰۵م. کې له انگریزانو سره د تړون تر لاسليک وروسته خپل خان ډاډه احساساوه، خود هغه تړون له مخې چې د لومړي نړیوا لې جګړې په پیل کې روس او انګلیس کړې و، انگریزانو دا وپره درلوده چې افغانستان د (محور) د خواکونو یا د هغو دولتونو سره چې له آلمان سره متحد وو، یوځای نه شي. خکه نو انگریزانو افغانستان تر خپلې حمایې لاندې راوست، چې له دي سره د افغانستان خپلواکې سلب شوه.

د امير حبيب الله د سلطنت په لومړو کې اداري وضع بنه وه او خلکو دا فکر کاوه چې ژر به نوره هم بنه شي. خو وروسته د افغانستان اداري صلاحیتونه د یو خو محدودو کسانو لاسونو ته ورغلل. ادارې

مراجع ملوثې او اداري فساد خپل اوچ ته ورسيد او امير د دربار په عيش و عشرت کې ډوب او د هيود له حالته ناخبره و. د ټولني د پرمختیا تیټوالی، د خپلواکۍ له منځه تلل، د اداري فساد ډېرېدل، بې عدالتی او ملاماتونکو مليو د خلکو ستونزې لاسې ګړې. روښانفکرانو چې به د هېواد بحراني حالت لیده، نو خوابدې به وو د دې ستونزې د حل په لته کې شول چې د افغانستان خلکو ته خنګه خلاصون ورکړي. په پای کې بې پريکړه وکړه چې د دولت مطلق العناني په مشروطیت بدله ګړي.

روښانفکران د دربار د اصلاح غونښتونکو شا او خواراټول شول او په دولت کې د اصلاحاتو غونښتونکي شول. د دربار روښانفکران عبارت وو له، محمد ولی خان بدخشاني، ميرزمان خان، ميرياربيك خان دروازي، پادشاه ميرخان لوګري، نظام الدين خان ارغنديوال او لعل محمد خان کابلې. وروسته يوه ډله څوانان لکه جوهرشاه خان، لعل محمد خان، پادشاه ميرخان، نظام الدين خان او ميرزمان خان له دربار څخه بهر د ديموکراتانو له سياسي ګړي سره يو خای شول. بهرنې كتابونه او جريدي به يې ترلاسه کولي او د کورنيو او بهرنېو سياسي او ټولنيزو مسایلو سره به يې علاقه پیداکوله. د حبېسي ليسه د روښانفکران په يوه سياسي مرکز بدل شوي وه. د روښانفکرانو په منځ کې د راډيکال ډله، يا افراطيون هم وو، چې د کودتاه غونښتونکي هم وو. بلې ډله روښانفکرانو په یوازې توګه د دربار او حبېسي ليسې څخه بهر فعالیت کاوه.

د دربار روشنفکرانو د حبېسي ليسې څخه بهر، او د حبېسي ليسې بنونکو او کارکونکو سره ائتلاف وکړ او يو سياسي ګوند يې د (جمعیت سري ملي) په نامه جوړ کړ، چې د نوموري ګوند په مرامنامه کې د مطلق العنان حکومت بدلون په مشروطیت، د خپلواکۍ ګټل، متوازن معارف او په افغانستان کې د نوي فرهنگ څېرېدل شامل و.

ياد شوي ګوند په يو لس کسيزه ډله د ګوند د ګوند د ډله د ګوند په وسیله وویشل شو د دې لپاره چې د ګوند فعالیتونه بنکاره نه شي، د ګوند غږيو يو بل حتی نه پیژندل. ګوندې جلسې به په دیره پته توګه د ميلمستيا په نامه د ډلو د مشرانو له خوا جوريدي او په جلسو کې به د ګوند د چارو په برخه کې پريکړي

کېدې. عمومي جلسې به تر او بردې مودې وروسته کېدې او نوي پېرىکېرې به په کې ترسره کېدې.
د گوند د يوې غوره کېرې رئيس تاج محمد خان بلوچ پغماني و جوهرشاه خان غوريندي او مير
سيد قاسم خان لغمانی او د گوند د هندي مسلمانانو غړي، چې ټول يې د حیبې د لیسې بنوونکي
وو، د گوند په يوې جلسې کې يې پېرىکېرې وکړه، مخکې له دې نه چې امير د گوند له شتون خڅه خبر
شي، باید هغه وهڅول شي چې پڅله د فرهنګ په خپرېدو او د سرتاسري معارف په خپراوي کې
همکاري وکړي. له تاج محمد خان سره د گوند د مرامنامي يوه کاپي و چې له نورو اسنادو سره يې
په خپل کور کې ساتله. ورور يې محمد شريف چې د سياسي افکارو د مخالفینو له ډلي او د دولت
له پلويانو خڅه ګڼل کېده، له تاج محمد خان سره په یوځای کې اوسيده. نوموري هغه مصوبه د تاج
محمد خان له اسنادو خڅه ترلاسه کړه او هغه يې امير حبيب الله ته وړاندې کړه.

د ۱۹۰۹م. کال په ژمي کې کله چې امير په جلال آباد کې په تفريح بوخت و، محمد عظيم خان
د حربي فابرېکې کارمند او د شهرزاده کبیر خان خصوصي بنوونکي ملا منهاج الدین، د گوند د ټولو
غريبو فهرست ترتیب او له یو راپور سره یوځاي امير حبيب الله خان ته وړاندې کړ او په راپور کې دasicي
وبل شوي وو، چې د (حزب سري ملي) موخه د امير وژنه او د مشروطه حکومت جوړول دي او په
کابل کې دasicي آوازه خپره شوي و چې دا هرڅه د هغو هندیانو په وسیله رامنځ ته شول چې د گوند
په دنه کې وو. خلکو دا استدلال کاوه چې د گوند هندي غريبو غونښتل چې لومړي د مشروطیت او
څلواکۍ غونښتونکي نهضت له منځه یوسې او بيا افغانستان د انګليسانو په ګته وروسته پاتې کړي او امير
د معارف د تاسيس او د نوي فرهنګ د خپرېدو خڅه زړه ماتې کړي. او په یاد شوي فهرست کې هغه
مشروطه غونښتونکي چې د افغانستان په تاریخ کې د لومړي خل لپاره رابنکاره او خلوښت کسه وو،
په خواشيني سره اعدام او ځینې بنديال شول. وروسته له خه وخته ځینې يې آزاد شول، خو مشروطه
غونښتونکي په ټوله معنا ونه ټکولو شول، بيا يې وړې ډلي جورې کړې چې په پته يې فعالیت کاوه.
په (۱۹۱۸م.) کې د مشروطه غونښتونکو تر ټکولو وروسته (عبدالرحمن لودين) د سراج الاخبار

محر او د گوند غپي چې راډيکال يا افراطي شخص و، د امير حبيب الله خان د کلیزې په شپه په سوریازار کې د قاضي کوڅې د یوه دوکان په بام له تومانچې سره کمین نیولی او د امير د سپرلی موټر ته بې انتظار کاوه (په هغه وخت کې شاه معمولاً د جشن او د کابل په چراغان شپوکې د ارګ له بازارونو او د شوریازار له چوک خخه تېږدله) همدا چې د امير موټر دې دوکان تر خنګ راورسپد، عبدالرحمن د امير په موټر ډز وکړ، خوکارتوس د موټر په پورته خای ولګد او موټر په چټکۍ تېر شو او امير وژغورل شو. په سبأ شپه عبدالرحمن لودين امنتيي قواوو ونيو او په ارګ کې زنداني شو. امير د هغه او د ملګرو د اعدام مسؤوليت په غاره وانه خيست او د ۱۹۱۹م. کال په سياسي اوښتون کې عبدالرحمن لودين له نورو روښانګر انو سره یوځای له زندان خخه آزاد شول او د امانیه دورې په مامورینو کې مقرر شو.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې په دوو ډلو وویشل شي. لومړنی ډله دې د مشروطیت د زمينو د رامنځ ته کېدو او دویمه ډله دې د دې نهضت د موخو په برخه کې یو له بل سره خبرې وکړي او پایله دې یې په ټولګي کې ووایي.

پونتنې

۱. د مشروطیت نهضت چا رهبري کاوه؟
۲. د دې نهضت مشهور غپي څوک وو؟
۳. امير حبيب الله خان د دې نهضت له موخي خنګه خبر شو؟

له ټولګي خخه د باندي فعالیت

زده کوونکي دې منابعو او ماخذو ته په لاس رسی سره د نهضت د ناوره ټکونې په اړه معلومات ترلاسه او په ټولګي کې دې ووایي.

د لوړی خپرکې بیا کتنه

له یوې او بردي مودې وروسته افغانستان د بهريانو د لاسوهنو له امله تجزيه او ووپشل شو. خو په ۱۷۴۷م. کال کې د افغانستان د دولت مؤسس احمدشاه بابا په وسیله جور شو. کرنه او مالداري چې د افغانستان د اقتصادي منابعو خخه وه، دیره زیانمن شوی وه، چې د مرکزي دولت تر جوړښت وروسته یې یوڅل بیا وده وکړه او د دیزو صنایعو چې د خلکو ورځنۍ ارتیاوې یې پوره کولې، یوڅل بیا په فعالیت پیل وکړ. سوداګری رامنځ ته شوه او اقتصادي وضع بنه شوه. عنعنوي بنوونه او روزنه په مدرسو او جوماتونو کې ترسره کېده، چې یوشمیر مدرسې په ټول افغانستان کې جوړي شوې او (۴۵) کاله یې د احمدشاه بابا او د هغه د زوی تیمورشاہ د سلطنت په دوران کې په ټول افغانستان کې رواج درلود. خو د نوي فرهنگ د خپراوی په برخه کې د ابدالیانو د سلطنت تر پایه کوم ګام وانه خیستل شو. له ۱۸۳۹ - ۱۸۴۲م. کاله پورې افغانستان د انگریزانو تریرغل لاندې راغی او بیا په افغانستان کې د انگریزانو تر ماتې وروسته د وزیر فتح خان د ورونو د ې اتفاقی له امله د امير شیرعلي خان د سلطنت تر پایه پورې په ھیواد کې ګډوډي او ملوک الطوایفي حاکمه شوه. خو د امير شیرعلي خان د سلطنت په وخت کې مرکزي دولت جور او اجرائیه قوه چې صدراعظم، کابینه او نوري دولتي ادارې ې په درلودې منځ ته راغله. د زراعت، مالداري، صنایع او کلتور په برخه کې اصلاحات رامنځ ته شول. عنعنوي معارف په عصری معارف بدل شو. پوچ جور شو او اقتصادي حالت وده وکړه. د امير محمدیعقوب خان د سلطنت په وخت کې انگریزانو د دویم خل لپاره پر افغانستان یرغل وکړ او د امير شیرعلي خان د وخت اداره او اصلاحات له منځه لارل. ملوک الطوایفي رامنځ ته شوه. د ې نظمی له امله اقتصادي منابعو زیان ولید او خلک له ډیرو ستونزو سره مخامنځ شول.

په ۱۸۸۰م. کې امير عبدالرحمن خان سلطنت ته ورسید. هغه لوړی سل زره کسیز پوچ جور کړ او د یو قوي مرکزي دولت بنستې یې ګښود او ټول افغانستان پې د مرکزي دولت ترولکې لاندې راوست.

انگریزانو امیر او د افغانستان دولت ته ډیرې د سیسې چورپولې، ترڅو په پای کې یې پر امیر د ډیورند کربنه تحملیل او لاسلیک کړه، چې د هغې له امله د افغانستان له بدن خخه څینې برخې جلا شوې.

د امیر حبیب الله خان د سلطنت په موده کې تر یوې کچې پورې معارف او د نوي کلتور خپرې دو ته پاملنې وشهو. اقتصاد پر مختګ وکړ موافقاً لارې، بندونه او نهرونه جور شول. د وړلوا راولو لو لپاره یوشمبر موټر له یوې انگلیسي کمپنۍ خخه خريداري شول او د کابل جلال آباد او لغمان ترمنځ تیلیفون جور شو. د نساجی فابریکې د بخار د قوې په وسیله په کار پیل وکړ. د جبل السراج بند د کابل د بنار د روښانه کولو لپاره په کار پیل وکړ. یوه مطبعه جوره شو چې دوہ ورڅانې او کتابونه په کې چاپېدل او روښانفکران په دریار او د حبیبی په بنوونځی کې راخرګند شول چې موخه یې د دیموکراسۍ او د مشروطیت رامنځ ته کول وو.

دویم خپرگی

د خپلواکۍ له ګټلو خخه د جمهوریت د نظام تر پایه پوري

۱۹۷۸ - ۱۹۱۹ ميلادي.

د خپرکي موختي

- ۱- د استعمار پر وړاندې د ملي پاڅونونو او خپلواکۍ د لاسه ته راولو له مفاهيمو سره آشنا کېدل.
- ۲- د نظامنامو او اصولنامو له ماھيت سره پېژندګلوي.
- ۳- د خپلواکۍ په لاس ته راولو کې د شاه امان الله خان دونليې سره پېژندګلوي.
- ۴- پر افغانستان باندې د دویمې نړيوالې جګړې د ناوړه اغېزو سره پېژندګلوي.
- ۵- د سردار محمد داود خان د صدارت په وخت کې د رغافونې له پلانو سره پېژندګلوي.
- ۶- د ديموکراسۍ د لسيزې او د هغې د لاسته راورني سره پېژندګلوي
- ۷- په جمهوريت باندې د سلطنت بدليدلو لاملونه.
- ۸- د استعمار د سياست د ماھيت په تحليل پوهيدل.
- ۹- د نقشي له معخي هغه ځایونه چې انګريزان په لومړۍ جګړه کې هلته مېشت ول د نښه کولو مهارت.
- ۱۰- د تاريخي نقشو او اطلسونو څخه د ګټه پورته کولو مهارت.
- ۱۱- د سياسي بدلونونو په لاملونو باندې پوهيدل او درک کول.

د هپواد په خپلواکۍ کې د امان الله خان ونډه (فبروری ۱۹۱۹ - جنوری ۱۹۲۹ ميلادي)

شاه امان الله غازی

د امان الله خان شخصیت، واک ته د رسپدو خرنګوالی، د خپلواکۍ په تر لاسه کولو کې د هغه ونډه او هغه تړونونه چې له انګریزانو سره لاسليک شول چې د هغه له امله د افغانستان خپلواکۍ په رسميت وېژنل د شوه په دې لوست کې به ورسره آشنا شئ.

د ۱۹۱۹ ميلادي کال د فبروری په ۲۱ مه امير حبيب الله خان د لغمان د کله گوش په بنکار خای کې ووژل شو او د وزلو پر دويمه ورڅه ورورې نصر الله خان په جلال آباد او زوي یې امان الله خان په کابل کې د پاچاهی اعلان وکړ. په دې توګه په یو وخت هپواد کې دو هکومتونه منځ ته راغلل. خرنګه چې له امان الله خان سره د خلکو او در باريابو مینه او ملاتېر زیات و، نو د نصر الله خان په پرتله یې د هغه موقف پیاوړی کړ، څکه نو نصر الله خان د پاچاهی له ادعا لاس و اخیست امان الله خان د چاپ شویو اعلامیو له لارې خپله پاچاهی او د هپواد د خپلواکۍ په اړه خپلې موخي او تګلارې د افغانستان خلکو ته داسي خرګنډي کړي:

«ای د افغانستان معظم ملت! د پلار د شهادت په وخت په کابل کې د سلطنت وکيل وم او اوسمې د خدای (ج) په توکل او د هغه پر رسی باندې د منګولو لګولو له کبله د امانت دروند پیتی په غاره واخیست. کله چې زما لوی ملت د شاهي تاج زما پر سرکښود، نو ژمنه مې وکړه، چې باید د افغانستان دولت د نړۍ د نورو خپلواکو هپوادونو په څېر په دنه او بهر کې یو خپلواک هپواد وي. د افغانستان ملت

د هپواد په داخل کې بشپړه خپلواکۍ ولري او له هر ډول ظلم او تېري خخه خوندي او خلک باید یوازې د قانون منونکي وي او بس. بیگار او اجباري کارونه په ټولو برخو کې منع او لغوه دي، زموږ حکومت به داسې اصلاحات پلي کړي چې ملت او هپواد مو وکړای شي چې دنړي د پرمختللو هپوادونو په منځ کې مناسب ئخای او خپل مقام تر لاسه کړي. زه به د هپواد د چارو د سرته رسولو په برخه کې مشوره د شا ورهم في الامر د حکم په اساس خپله لارښود وګرڅوم. ((ای ګرانه ملته او تمیز لرونکي قومه! د خپل دین، دولت او ملت په ساتنه کې ویبن او د هپواد ناموس په ساتنه کې هوښيار اوسي. زه له خدای ﷺ خخه ستاسي، اهل اسلام او ټولو انساننو لپاره خير او نېکمرغې غواړم...))

مخکې له دې چې امان الله خان واک ته ورسپېږي، لوړې یې د هپواد له ډېر شمېر با رسونخو او روښان فکرو سره اړیکې ټینګې کړي او دویمه دا چې امان الله خان پخپله د اصلاحاتو او نوبنتونو مينه وال و. درېیم دا چې مخکې له دې چې واک ته ورسپېږي، د پلار د واکمنی پر وخت یې د سیاسي او توګنیزو اړیکو لپاره لازم امکانات درلودل.

په بهرنې سياست کې اميام الله له پرديو خخه د هپواد د خپلواکۍ او د ځمکنى بشپړتیا د ساتني غونښتونکي و. هغه د خلکو لوې غونډې ته چې د کابل خلک او د پلازمې پوځيان په کې وو، پر آس سپور پرته له ساتونکو مرادخانی ته راغي د خلکو غونډې ته داخل شو. په داسې حال کې چې بې ټیکې توره یې تر ملا ځربدل، خپله مشهوره تاريخي وينا یې واوروله. په دې وينا کې له ډول ډول مسائلو خخه یادونه وشه، د بېلګې په توګه، د افغانستان بهرنې خپلواکۍ او په داخل کې فردی آزادي، مساوات، ورورولي او برابري، د ملت آزادي او د عدالت او صداقت په خبر مهم مسائل یې د نوي دولت په کړنلاره کې مطرح کړل. د وينا پر مهال د خوشالۍ او شباباسي چې پورته او په دې توګه نوي دولت منځ ته راغي، چې په لسو ورخو کې د هپواد د ټولو ولايتونو د خلکو ملاتې یې تر لاسه کړ.

د امان الله خان د مرام اعلان بزگران، مالداران، سوداګران او روښان فکران د نوي حکومت پلوی کړل، ځکه د هغه مرام د ټولو خلکو له غونښتونو سره سمون درلود.

د یوه کس پوځي تنخواه چې ۱۲ روښه وه وروسته له دې ۲۰ روښي اعلان شوه. دولت د پوځيانو د آرامى او اړتیاو دپوره کولو لپاره چې د خپلواکۍ ساتونکي وو، ډېره پاملرنه وکړه. همدا و چې د افغانستان شپیته زره کسیز پوچ په ټول هپواد کې له نوي دولت خخه ملاتې وکړ. کله چې امان الله خان د خپلواکۍ د ګټپلو لپاره جهاد اعلان کړ، د هپواد مختلفې طبقې متحدي او د ۱۹۱۹ ميلادي کال د اپريل په ديارلسمه

پې د خپلواکۍ اعلان وکړ.

امان الله خان انګلیسانو ته د افغانستان د خپلواکۍ خبر ورکړ، دا چې د برلنیې دولت دی ته حاضر نه و، چې له خپل استعماری نفوذ خخه تېر شي او د افغانستان خپلواکۍ په رسمیت وېښنۍ، په ځواب کې پې یوازې د پلار د مرینې تسلیت ور ولپېره او د خپلواکۍ هیڅ یادونه پې ونه کړه.

امان الله خان د دې لپاره چې د افغانستان د خپلواکۍ د رسمیت پېژندنې موضوع پلي کړي،
افغاني پوځيان پې د برلنوي هند د پولې مختلفو
برخو ته ولپېړ او ځای پر ځای پې کړل او د
افغانستان د سیاسي خپلواکۍ لپاره د افغان او
انګلیس درېمه جګړه پیل کړه. د افغانی قواوو
سوقیات د هېواد په درېو جبهو (خیبر، پکتیا او
کندھار) کې پیل شول.

د دارالامان مانۍ

الف: د راولپندي د سولي مذاکره د ۱۹۱۹ م. کال

له افغانستان سره د جګري وروسته انګلیسانو دا غوره وګنله چې د افغانستان دولت سره خپلی اړیکې بنې کړي او مسئلي د خبرو اترو له لاري حل کړي، ځکه نو د حکومتونو ترمنځ تریو شمېر لیکونو وروسته د سولي یو هیئت د علی احمد خان په مشرى راولپندي ته روان شو او د برلنیې د هیئت له رئيس سرگرانت Sir Grant سره پې په کنفرانس کې ولیدل او وروسته له خو غونډو په پای کې د دواړو دولتونو له خوا د سولي پنځه ماده بیزه معاهده لاسليک شوه. علی احمد خان په دغه لاسليک کې تېروته او د سولي تړون د انګلیسانو په ګټه او د افغانستان په زيان لاسليک شو.

ب: د منسوري مذاکره (۱۹۲۰ ميلادي کال)

خرنګه چې د راولپندي د سولي کنفرانس د افغانستان په زيان لاسليک شوی و، د افغانستان حکومت د برلنیې له حکومت سره د دویم خل لپاره د مساوی حقوقو پر بنست د یوې معاهدي غوبښته وکړه، په پای کې د ۱۹۲۰ م. کال د مارچ په ۹ مه انګلیسي دولت له امير خخه غوبښته وکړه چې یو افغاني هیئت منسوري ته راولپندي. افغاني هیئت د محمود طرزی په ریاست د افغانستان د بهرينيو چارو وزیر، او د برلنیې د استازې سره خپلې غونډو پیل کړي، نوموري کنفرانس خه کم درې میاشتې دوام وکړ،

پایله یې ورنه کړه او افغانی هیئت تر سټرو او اوبدو مذاکراتو وروسته بې له دې چې قرارداد لاسلیک کړي وي، کابل ته راستون شو.

انګلیسانو ولیدل چې افغانستان له نورو هپادونو سره دیبلوماتیکې اړیکې پیل کړي دي، ددې په لته کې شو تر خو افغانستان ته هیئت ولپري او خبرې بیا پیل کړي.

ج: د کابل معاهده د نوامبر ۱۹۲۱ ميلادي کال

برتانوي هیئت د سرهزی دابس په مشرى کابل ته راغى او خپلې خبرې یې د افغانستان د بهرنیو چارو له وزیر محمود طرزی سره پیل کړي. خبرې خه کم یو ولس میاشتې او بدې شوې، خرنګه چې د دواړو خواو غونښتې یو له بل سره په تقابل کې وي، نبډې و چې یو ولس میاشتنې او بدې خبرې قطع شي. په پاڼۍ کې د کابل معاهده د نوامبر په ۲۲ مه په ۱۹۲۱ م. کال کې لاسلیک شوه او د انګلیسان دولت د افغانستان خپلواکې تصدیق او په رسميت وپېژنله. دواړو دولتونو یو بل ته د سفیرانو په لپېلو کابل او لنډن ته موافقه وکړه.

په افغانستان کې د یوه خپلواکه دولت جوړېدل په بهرنی سیاست کې د انګلیسانو په استعماری موضوع بانډې په منځنۍ او نبډې ختیخ کې مرګونۍ گوزارو او د آسیا استعماری ضد کې دیر ژور اثرات درلودل.

په ټولګي کې فعالیت

زده کونکې دې په دو دلو ووبېشل شي. لوړنې ډله دې د امان الله خان د اعلاميو په اړه او دویمه ډله دې د افغانستان د خپلواکې د بیا تر لاسه کولو په برخه کې یو له بل سره خبرې وکړي.

پوښتنې

- کوم علتونه وو چې نصرالله خان یې د سلطنت له ادعا خخه لاس په سرکړ او شاه امان الله خان ته یې د قدرت رسپدو لار هواره کړه؟
- د شاه امان الله خان د اعلاميو په برخه کې لنډ معلومات ورکړئ.
- د افغانستان خپلواکې د کومې معاهدي پر اساس ترلاسه شوه؟

له ټولګي خخه د باندې فعالیت

زده کونکې دې د منابعو په مرسته د امان الله خان د شخصیت په اړه معلومات ترلاسه او هغه دې په ټولګي کې نورو ټولګیوالو ته ووای.

د هېواد د خپلواکۍ درې ګونې مورچلونه

په دی لوست کې به د افغانستان د خپلواکۍ د بیالاسته راورنې،
ددريې ګونو مورچلونو ارزښت چې د انګلیسانو د ماتې او متارکې
لامل شو پېژندګلوی ترلاسه کړي.

مخکې تر دې چې د انګریزانو په وړاندې د خپلواکۍ د جګړې د دریو لویو مورچلونو یادونه وکړو،
د یوه مطلب خرګندونه اړینه ده او هغه دا چې، د هېواد خپلواکۍ یوازې د خپلواکۍ د جګړې په همدي
دریو مورچلونو پوري رالنډه نه کړو، د انګریزانو په وړاندې د خپلواکۍ جګړې لپاره د هېواد هره سيمه
د خپلواکۍ ساتلو سنګراو د دفاع مورچل جوړ شوي و. د هېواد هره برخه او هر ګوت د انګریزانو په
وړاندې د هغوي د خپلوا سنګر ګرځدلی و. خو بر بنډه مانه او پړېکنده ګوزار د هغه افغان شازلمو په
توره وشهو چې د امانی دولت له خواې په دریو مورچلونو کې خارنه او پالنه کوله.

اماني دولت د خپلې واکمنې له پیله په هند کې انګریزی واکمنانو ته وښوده چې د افغانستان نوي
دولت د پخوانیو تړوننو لاندې د اړیکو دوام نه غواړي او په ځانګړې توګه د اعليحضرت امان الله خان
له خوا د مارچ د میاشتې په دریمه نیټه په هند کې انګلیسي نائب الحکومه لارڈ چلسفورد ته یو ليک
ولېږل شو او په ليک کې غوښتنه و شوه چې د دواړو هېوادونو تر منځ د ۱۹۰۵ ميلادي کال پر ترون

باید له سره غور وشي او د افغانستان خپلواکي د انگلیسانو له خوا ومنل شي . امانی دولت بې له دې چې د انگلیسي لوري خواب ته انتظار ویاسي، ورسره سم يې د نړۍ د یوشمېر هېوادونو او له هغې ډلي هېوادونو خخه د نوي جور شوي شوروی دولت سره د دېلوماتيکو اړیکو لپاره او هم يې د شوروی له لاري ديو شمېر اروپاپې هیوادونو سره د اړیکو د تأمین هڅې پیل کړي. د دې تر خنګ يې د انگلیسانو سره د خپلواکي جګري لپاره تياری او چمتوالی ونيوه . په دې ترڅ کې د هېواد خخه د دفاع شورا جوره او پر دسمن يې د غوڅو بریدونو لپاره يې درې ستړ مورچلونه د هېواد خخه د دفاع ختيغ، سوبلي او سوبيل لوپديع مورچل، جور او د همدي مورچلونو د لارښونې لپاره يې دولتي کسان وګمارل.

ختیغ مورچل

د امانی دولت د واکمني د پیل سره جوخت د هېواد د خپلواکي تر لاسه کولو لپاره هڅو جريان درلود، خود اپريل په مياشت کي د افغاني خواکونو منظمې او پرلپسي هڅې غښتلې او ګرندي شوي. د افغاني خواکونو لومړنی خوځښت د هېواد د ختيغ مورچل په لور هلته تر سره شو. چې سپهسالار صالح محمد خان چې د خپلوا منظمو خواکونو سره جلال آباد ته ورسپد ورسره سم د سيمې ولسي خواکونه او د خپلواکي جګري لپاره سر سپارونکو زلمو د انگلیسانو په وراندي جګري ته خپل تياري خرګنده کر. د هېواد په ختيغ مورچل کې جګړه د مې مياشتې په دريمه نیټه د افغاني خواکونو په یوه ناخاپي يرغل پیل شوه. دا بريد دومره خواکمن او ګرندي و چې د انگلیسي لښکرو په منځ کي يې د وپري او ډار فضا واکمنه کړه. افغاني خواکونو د یوې اوئي جګړو په ترڅ کې انگلیسي پوځيان د ننګههار د خنډونه تر پېښوره دasicې وڅل چې د بیا راګرڅېلتوان پکې پاتې نه شو. په ډهلي او لندن کې د انگلیس نظاميانو او سیاسيونو د افغانانو دا ناخاپي بريد او پرلپسي بری په اسيما کې خپلوا ګټو ته ستړ تهدید او ماتې وګنه، نو څکه يې په مقابل بريد لاس پوري کړ او په خپل ټول توان يې د هوایې او څمکنیو خواکونو خخه ګټه واخستله او پرله پسي درنې هوایې بمباری يې تر سره کړي، له یوې خوا يې د خپلوا ماتې خورلو خواکونو مورال لور کړ او له بلې خوا يې د افغاني خواکونو د پرلپسي بریدونو مخه په درنو بمباريو سره ونيوله او د تورخم تر پولې شاتګ ته اړوستل چې له یوې خوا يې د لوژستيکي اړينو توکو د رسپدو مخه ونيول شوه او له بلې خوا يې د کابل او جلال اباد بشارونه تر دasicې هوایې بمباريو لاندي راوستل چې يې شمېره ولسي

خلک سپین بیری او ماشومان يې په شهادت ورسول . دا هوایي حملې دومره زياتې پرلپیسي او درنې
وې چې د امانی دولت يوشمېر لور پورو کسانو له کابل خخه يوه مصؤن ئای ته د مرکز د لېپړلو غونښته
وکړه، خو اعليحضرت امان الله خان دا وړاندیز ونه مانه او د جګري لارښونه يې له همدې کابل شار
خخه د بري تر ورسټېو شېبو په غاره واخیستله.

سویل ختیخ مورچل

د امانی دولت د پېړکړې سره سم سپه سالار محمد نادرخان د خپلو منظمو خواکونو سره د اپريل پر
۴ ۲۴ مه نېټه گردېز ته ورسېد. په گردېزکې دا طلب خوانان د نادر خان له خواکونو سره يوځای شول.
محمد نادر خان په گردېزکې د خواکونو د تنظيم او ترتیب په نیت د دوو او نیو لپاره پاتې شو. د مې د
میاشتې په ۱۴ مې نېټې په ټوله پکتیاکې د خپلواكۍ اخیستلو نغاره ووهل شوه او افغانی قوتونو د انگریز
لبنکرو ته داسې پرله پسې ماتې ورکړه چې انگریزانو یو په بل پسې خپل عسکر کوتونه له لاسه ورکول.
افغانی خواکونه د ټل او وانې تر سیمو پورې د انگریزانو ټولې تانې تر لاسه کړې ، خو هغه غوخ او هر
ارخيزه بريد چې د مې د میاشتې په ۲۶ مه نېټه تر سره شو، نور نو غليم ته توان پاتې نه شو او ناهیلي
شو ، خکه يې د جون د میاشتې په درېمه نېټه د امانی دولت سره د متارکې او اور بند غونښته وکړه .

سویلی مورچل

د هېپاود د خپلواكۍ سویل مورچل چاري د سردار عبدالقدوس خان اعتماد الدوله په مشری په مخ
تللې. د سویل حوزې د بېلا بېلو سیمو او سېدونکې د تیاري په حال کې د مرکز امر ته سترګې په لار
ولار وو. اعتماد الدوله له کابل خخه د کندهار په لور د وتلو پر مهال یو خود ګوتو په شمارکسان ورسره
ملګري وو، خو د وردګو، میدان او غزنې تر سیمو پورې د اعتماد الدوله د لېنکرو شمیر تر زرگونو
کسانو زیات شو. کله چې اعتماد الدوله کندهار ته ورسېد په زرگونو دا طلبو خوانانو په ګلپون سره يې
شمېر لسکونو زرو کسانو ته ورسېد.

په کندهار کې د خواکونو ترتیب او تیاري لا نه و بشپړ شوی چې د انگریزی پوځيانو له لوري په
یوه ناخاپی بريد کې د سپین بولدک او پښين یو شمېر افغانی ساتندويان تر حملې لاندې راغلل او

په يوه نابرابره جګړه کي افغاني ساتنديویان په شهادت ورسيدل، د دې خبر په خپريدو سره د کندهار او سېدونکو پر انگریزانو د بربد چاري دومره ګرندي شوي چې سردار عبدالقدوس خان اعتمادالدوله ته يې د څواکونو د سمون او تنظيم وخت ورنه کړ او بې له خنده يې د میاشرې په ۲۶ مه نېټه د انگریزانو پر لښکرو بربد پیل کړ، خو انگریزی پوځيانو پخوا تر دې چې د افغانانو د توري شرنګ ته خانونه ټینګ کړي لا يې پخوا پښې د خپلو عسکرکوتونو خخه سپکې کړي وي، افغاني څواکونو د انگریزانو پاخه سنګرونه يو په بل پسې تر خپل واک، لاندې راوستل او تر کويټې بناره يې سيمه د غليم له واک او څواکه پاکه کړه. کله چې افغانان کويټې بناره ته ورسيدل نو انگریزانو امانی دولت ته د متارکې او اور بندخواست وکړ او د دولتونو تر منځ د جون د میاشرې پر دریمه نېټه د اورېند خبر خپور شو چې ورسه سم د انگریزانو له خوا د افغانستان د خپلواكۍ د منلو دیپلوماتیک بهير پیل شو.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې په دوه ډلو ويشه شي، لوړنۍ ډله دې د درې ګونو مورچلونو په اړه او دویمه ډله دې د افغانستان په اړوند د انگریزانو د پالیسي په اړه له یو بل سره خبرې پري وکړي.

پوښتني

- ۱- د پکتیا په محاذ کې د محمد نادر خان ونډه خرنګه ارزوئ؟
- ۲- صالح محمد خان په کوم مورچل کې ګمارل شوی و او خه لاسته راونې يې درلودې؟
- ۳- د ټل کلا خرنګه فتحه شوه؟

له ټولګي خخه د باندي فعالیت

زده کوونکي دې منابو او ماخنو په لرلو سره د دریو ګونو مورچلونو د پایلوا په اړه معلومات تر لاسه او بیا دې په ټولګي کې ووایې.

اصلاحات او ریفورم ۱۹۲۸ - ۱۹۲۱ میلادی

محمود طرزی

په دې لوست کې به د هغۇ اصلاحاتو او سترو کارونو په اړه چې امير امان الله خان ترسره کړي دي معلومات ترلاسه کړئ.

په ۱۹۱۹ م. کال کې چې د ۱۲۹۸ لمریز سره سمون لري د یوې لوېي تاریخي پېښې په توګه د افغانستان د سیاسي خپلواکی لاس ته راونې د ھېواد په وروستیو ټولنیزو او اقتصادي پروسو کې ژوري اغېزې درلودې. افغانستان یوې نوي مرحلې ته داخل شو، له دې امله چې شاه امان الله د خلکو په منځ کې محبوبیت درلود، د هغوى په ملاتېر یې ډېر مهم بدلونونه رامنځ ته کړل. دغه اصلاحات او بدلونونه په دوو مرحلو کې ترسره شول. لوړنې مرحله چې له ۱۹۲۴ - ۱۹۱۹ م. کلونو پورې یې دوام وکړ. د افغانستان خلک چې د پرمختګ غوبنتونکي وو. له دولت سره ودریدل او ټولونيو ب اصلاحاتو ته یې هرکلی ووایه. د اصلاحاتو دویمه مرحله چې له ۱۹۲۴ م. کال خخه پیل شوه چې د امانی دولت تر پای پورې یې دوام وکړ خود یوشمېر کورنيو او بهرنیو عواملو له امله یې عملی بنه پیدا نه کړه. شاه امان الله خان غوبنتل چې ډېر ژر د خپلو تگ لارو او اصلاحی پروګرامونو له لاري د بنکلو، قصرنو، مجللو او زړه رابنکونکو ودانیو، پارکونو، تغیری خایونو، لویو فابریکو په جورولو لاس پورې کړي، او صحتمنده وګړي ولري چې له نوي فرهنگ او تمدن سره آشنايې ولري، په همدغه هيله یې

له دغۇ کارونو سره دېرە مىنە درلۇدە، پرته له دې چې د تولنى فەھنگى حالت پە پام كې ونسىي، د دغۇ کارونو پە ترسىرە كولو كې يې لە بىرپى كار واخىست چې پە پاي كې بې ناورپى پايلې لە خانە سره درلۇدى. د لومرى دورى لە مەھمۇ اصلاحاتو خخە يو ھم د افغانستان د اساسىي قانون تصویب و چې د ۱۹۲۳ م. کال د لوپى جرگى پە ترڅ كې چې پە جلال آباد كې جورە شوي وە او ۸۸ کسۋپە كې گاپون كې وو چې وروستە دا قانون د پۇمان پە لوپە جرگە كې د ۱۹۲۴ م. کال د چنگابىن پە مىاشت كې تائید او توشىح شو. اساسىي قانون چې د امان الله خان پە اصلاحاتو كې لومرنى گام گەنل كىرىي، د ۋېرە خەمکو لرونكۇ لە گەپ سره پە تېكىر كې و شاهىي مىشروعە نظام يې تىبىت كې. دېرە مەھم اصلاحات يې پە اقتصادىي برخە كې رامىنختە كېل خىنگە چې لە انگلىسانو سره د ۱۹۱۹ م. کال د خېلواكى پە جىڭپى كې د ھېۋاد پانگە پە بشپېرە توگە تىشە شوي وە، اپىنه و چې د روپىو زىرمې چې پرته له هەپى پە ھېۋاد كې يو بىلۇن ھم ناشۇنى و، رامنخ تە شي. لە ھەمدىي املە شاه امان الله خان د مالىي او ادارىي اصلاحاتو چارپى پىل كې.

مالىي او اقتصادىي چارى

شاه امان الله خان د اصلاحاتو د تىبىق پە لومرى پراو كې لە ستۇنزو سره مخامىخ نشو. نومورپى پە خلکو د مالىاتو فشار رالې كې. لە خەممىكى خخە د جنس مالىي يې پە نقدىي مالىي بىللە كرە. او تولو خلکو پرته د خان او ملک لە سپارىبىنتى尼 نېغەلە مالىي دفتر و نوسەرە اپىكىي دا كې. د خارو يو د مالىي دور كې لپارە د خارو يو مەھسۇل پە نامە قانون رامنخ تە شو. د مالىي ادارو د تنظيم لپارە پە كابل كې د (دفتري اصولو) پە نامە بنۇونخى جور شو چې فارغان يې د مالىي د مامورىيىن پە توگە پە ھېۋاد كې مقرر شول او د دولت زىپى حسابىي چارپى يې پە عصرىي سىستەم بىللې كې. د حاكمانو پە نامە بنۇونخى پە مرکز كې جور او فارغان يې پە سىيمە يىزۇ حەكومەتونو كې پە دندو و گومارل شول. سوداگرىي ھم پراخە شو او د داخلىي گەمركىي تعرفو دىرىوالى لغۇھ شو او دې اصلاحاتو د پايلو لە املە پانگىي وده و كې. د سوداگرىزۇ معاملاتو شرعىي مەھاكم رامنخ تە شول او د سوداگرى، شركتونه پە كابل كې جور شول. امانىي دولت د فابرىيكو او او سپىنۇ د پېلىيو جورپولو پە ھەخە كې شو او لە دوو جرمىني او فرانسسوی شركتونو سره قرارداد و شو چې لە مخې يې پە لسو كلونو كې لە سوپەن خخە د افغانستان شەمال تە د او سپىنې پېلىي جورپىدە. مرکزىي ولايتونو تە د تىليگراف او د تىليفون د لىينۇنو د غەخولو كار پىل شو. پە پۇمان، جلال آباد او كندھار كې د سېيشنۇنو د جورپولو كار پىل شو. د موپرو بىارغولو، صابون، عطرۇ، ۋۆكىر جورپۇنى، پېنىي، غورپ اىستىلو، نجاري، فابرىيكىي پە كندھار، هرات او مزارشىرىف كې جورپى شوي. د كابل،

مزارشريف، شوروی، ایران او تركیبی ترمنځ هوايی پوستې په پام کې ونیول شوې. د غازی او سراج بند په غزنی کې بشپړ شول. د بدخشان د لاجورد او هرات د نفوټو په برخه کې يوه فابريکه او د اوسپني د ويپی کولو، گوګرو، سربو، ابرک، تباشير او نورو په برخه کې پروګرامونه په پام کې ونیول شول. د دغه اصلاحاتو په پایله کې د دولت عایدات د تير په پرتله له دوه چنده پورته شول او په کال کې له ۸۰ ميليون روپيو خخه ۱۸۰ ميليون روپيو ته ورسېدل. د وزننو لپاره مېټريک سیستم رامنځ ته شو. افغانی پولي واحد له روپي خخه په افغانی ونومول شو.

اداره

دولت له هرڅه نه ډېره د افغانستان ملي وحدت او ثبات ته پاملرنه وکړه. او دغه ملي وحدت ورورولی د افغانستان د خلکو پر مساوی حقوقو ولاړه وه. د اساسی قانون د اتمي مادي سره سم ټول هغه خلک چې په افغانستان کې ژوند کوي، پرته له ديني او مذهبی مسایلو د افغانستان تبعه ګنل کېږي په مذهبی او ديني چاروکې، دولت سیاسي نظام مکلف و چې دوګرو د شخصي آزدایو خخه پالنه وکړي او هيڅوک هم پرته له شرعی مجوز قانون خخه توقيف او مجازات کېداي نه شي، د تبعيض او تفرقی مسئلله (مذهب، توکم او قبیله) له نظره له مینځ یوپل شول او ټول ملت ته برابر حقوق ورکول شول. د دولت دستګاه هم پر دریو اجرائیه، مقننه او قضائيه قواوو باندې ودرېدله. امانی دولت د هېواد د حريم د زغورنې لپاره هوايی خواک جور کړ چې (۱۱) الونکې پې درلودې او ۶۵ کسه زده کونکې د دغې خانګې د زده کړې لپاره روسيې، فرانسي او ايتاليې ته واستول شول. یوشمېر نور د پوځۍ زده کړو لپاره روسيې او تركیې ته ولپول شول. د کابل حربيه فابريکه پیاوړې شو. جګريز مهمات لکه: دافع هوا، توپونه او زري پوش موټري د پوځۍ نظام په واک کې ورغلل. په کابل کې د رadio اداره جوره شو او بنار په برپښنا روښانه شو. د روغتیا په برخه کې په کابل او ولايتونوکې ملکي او پوځۍ روغتونونه جور او په مرکز کې د بنخو روغتون او په پغمان کې سناتوريم جور شو. د اکسرې ماشینونه کابل ته وارد شول او د دارالمجانين او دارالايتام د جورپولو کار پیل شو.

پوهنه او کلتوري چاري

د اساسی قانون له ۶۸ مې مادي سره سم د لیک لوت زده کړي وریا او اجباري شوې. ډېر شمېر بنوونځي په مرکز او ولايتونوکې جور شول. په پایتحت کې د حبیبې پرلپسې سربېره امانیه لپسه جوره شو. لوړنې د فرانسویانو او دویمه پې د جرمنیانو په مرسته منځ ته راغله.

همدارنګه په مرکز او ولايتونوکې ۳۲ بنوونځي، او یو دارالمعلمین په هرات کې جور شو چې تر

۱۹۲۷ م. کال پوري یې د زده کوونکو شمېر ۵۱ زرو کسو ته ورسېد. په ثانوي او مسلکي برخو کې درې زره زده کوونکو زده کړه کوله. په سلګونو محصلين شوروی اتحاد، جرمني، فرانسي، ايتاليې او ترکيې ته د زده کړو لپاره واستول شول. همدارنګه یوه ملي کتابتون جور شو چې نن ورڅه په عامه کتابتون یادېږي. د دې کارونو ترڅنګ یوه سینما د کابل په بنار او یو تیاتر په پغمان کې جور شو او دیارلس مجلې او جريدي د دولت په لګښت په کابل او ولايتونو کې نشر شوي، لکه ارشاد النسوان، اتحاد مشرقي، روزنامه افغان، معارف مجله، امان افغان، بیداري، د حقیقت ورڅانه او نور... مطبوعات او داخلی ورڅانې آزادې شوې او د شخصي جريدو او ورڅانو د چاپ لپاره زمينه برابره شوه چې د بېلګې په توګه کولای شو چې انيس، نسيم سحر او د نورو نومونه یاد کړو.

په ټولکي کې فعالیت

زده کوونکي دې پر دوو ډلو وویشل شي. لوړنې ډله دې د شاه امان الله خان د مالي او اقتصادي اصلاحاتو په اړه او دویمه ډله دې د نوموري د اداري اصلاحاتو په اړه په خپلوكې خبرې وکړي.

پوبنتني

۱. د امان الله خان اصلاحاتو خو مرحلې؟ هره مرحله یې د نېټې په یادونې سره وویاست.
۲. د افغانستان لوړنې ااسي قانون په کوم کال او چېرتنه تصویب شو؟
۳. شاه امان الله خان د کومې موختې لپاره اصلاحات پیل کړل؟
۴. د اداري جو پښت له مخې امانې دولت پر کومو قواو ولاړو؟
۵. امان الله خان د پوهنې په برخه کې کوم کارونه ترسره کړل؟ لنډ دول یې وویاست.

له ټولکي خخه د باندي فعالیت

زده کوونکي دې د شاه امان الله خان د کلتوري اصلاحاتو په اړه معلومات تر لاسه او بیا دې په ټولکي کې ووایي.

د غازی شاه امان الله خان اروپا یې سفر (۱۹۲۷ م / ۱۳۰۶ لمریز)

د شاه امان الله خان د سفر ضرورت، د سفر پایلې، د سفر په وړاندې غږګونونه او د شاه له غیابت خخه د یو شمېر فرصت طبوا کريو گټه اخیستنه، دا هغه مفاهيم دي چې په دې لوست کې به ورسره آشناشي.

غازی امان الله خان په (۱۳۰۵ لمریز) کال د وزیرانو د شورا په عالي مجلس کې د افغانستان د پرمختګ لپاره د نيو آلاتو او وسایلو کمی تر بحث لاندې ونيوه او وې ویل: چې باید د بنوونې او روزنې، مطبوعاتو، رغونې، د نيو مخابراتو، صنعت او د افغانستان د کرنې د پرمختګ په برخه کې له اروپا یې هېوادونو خخه ډېر لوی سامان آلات واخلي او تهیه کړا شي. او ددې کار لپاره باید مسلکي او کارپوه خلک انتخاب او په مناسب وخت کې اروپا ته ډېرل شي. د وزیرانو مجلس دا تصویب کړ چې د دعو تولو علمي او فني موخد لاس ته راولو لپاره دې پخله غازی پاچا ددغه هیئت مشری پر غاړه واخلي، ځکه چې هغه پخله د پوهنې او روښنفكړۍ ډېر لوی غښتونکي و او هم خرنګه چې له (۱۳۰۱ لمریز) کال خخه وروسته د ځینو هېوادونو له خوا ځینې رسمي بلنیکونه راغلي وو چې پاچا دې د هغوي له هېوادونو خخه لیدنه وکړي همدا و چې امان الله خان د ملکې ثريا او د دولت د عالي رتبه غږيو سره اروپا ته روان شو او د ۱۹۲۷ ميلادي کال (۱۳۰۶ لمریز) کال مطابق د ليندي د مياشتې په لومړيو کې په کابل کې تر الله پاماني وروسته یې د کندهار لوري ته حرکت وکړ او په کندهار کې یې د

خلکو تر تاوده هرکلی وروسته د چمن لوري ته مخه وکره او وروسته د کويتي له لاري کراچي ته ورسپد او په نومورو بشارونو کې يې تر تودو هر کلیو ورسته د هواني ڈگر او د الوتکو د ترمیم د فابريکې تر ليدلو بيا د رسمي پروگرام سره سم د بمبي بندر ته روان شو. که خه هم پخله له ترکي او فرانسوی ژبو سره بلد و، سره له دي هم يو شمپر ژنارونکي ور سره وو او همدارنګه په بهر کې د تاکلي پروگرام د لرلو له امله افغانی سفيرانو او استازيو ته کومه ستونزه پیدا نه شوه. بمبي ته په رسپدو افغانان او هندوانو د هغه د هر کلی لپاره د سرک دواړو لوريو ته کتارونه جور کړي وو او له تودو ولولو سره چې (ژوندي دي وي غازي پاچا) استقبال شو. خلکو داسې احساسات وښوډل، چې انګليسان ې سخت ووبرول او دا له دي امله چې امان الله خان په اسلامي نړۍ کې له خومره ګرانښت خخه برخمن دي او غازی پاچا هم په خپلو ټولو ويناوو کې د هند او نورو محرومو ملتونو د خپلواکي خبرې کولې. په هند کې د خپلې پاتې کېلنې پر وخت د هغه هپواد خلکو ته داسې وویل: «خپلواکي نه ورکول کېږي، بلکي د توري په زور تر لاسه کېږي» د هند د مشرانو او ټولنو تر ليدلو وروسته، امان الله خان عدن او له هغه خایه مصر ته سفر وکړ چې د مصر د پاچا لومړني فواد او خلکو له خواې په هر کلی وشو، د هغه هپواد د تاريخي آبداتو تر ليدلنې وروسته سکندرې ته ولاړ او د مدیترانې د بحیرې له لاري ایتالې ته روان شو. په روم کې له امان الله خان خخه تود هر کلی وشواو د پاچا (ویکتور امانویل)، ملکې او وليعهد سره ېي وکتل. د ایتالې پاچا په خپلې ویناکې د امان الله خان نه ستري کېدونکي کارونو سرته رسول وستايل او له افغانستان سره د بنو اړیکو غوبښتونکي شو، شاه او هئيت له ایتالیا خخه فرانسي په مخه وکړه. په فرانسي کې يې جمهور رئيس تود هر کلی وکړ او په هغه خای کې د خوبنې وړ موضوعګانو لکه: د الوتکو، ټويکو، مهماتو، په فرانسه کې د افغانی زده کوونکو د تحصیل، د استقلال لېسې ته د فرانسوی لایقو بنوونکو د راتګ د لرغون پوهنې په برخه کې د فرانسي همکاري او په نورو علمي او تخنیکي اړیاوو خبرې اترې او توافق وشواو هم د فرانسي له دولت خخه غوبښته وشهو تر خو په کابل کې يو موزیم په فرانسوی سلیقه جور شي. په فرانسه کې تر ټولو لوی وړار چې امان الله خان تر لاسه کړ دا و چې د پاريس بناروال د هغه په اړه وویل «ستاسي له شان سره داسې ډالي نه لرو چې تاسي ته يې وړاندې کړو. خود پاريس بنارستاسي چوپر ته وړاندې کوم» او هم د ناپيليون چېرکت يې د امان الله خان د استراحت لپاره ورکړ. امان الله خان له هغه خایه بروکسل، بلژیک او سویس ته سفر وکړ او وروسته آلمان ته روان شو او د آلمان جمهور رئيس(پاول فن هندنبورگ) او دولتي چارواکو يې هر کلی وکړ، همدارنګه په آلمان کې د افغانستان د خپلواکي لسمه

کالیزه و نمانجئل شوه او یو خرخی الوتکه د آلمان د دولت له خوا امان الله خان ته ډالي شوه. د آلمان تر سفر وروسته امان الله خان انگلستان ته ولار او هلتہ یې د انگلستان د پاچا (پنځم جارج) او ملکې له خوا هر کلی وشو، هلتہ یې د هغه خای هوايی خواک ولید، همدارنګه یې د آکسفورد له پوهنتون او څینو نورو څایونو خخه لیدنه وکړه. د آکسفورد پوهنتون له خوا ورته د حقوقو افتخاري دوکتورا ورکړل شوه. دا لومرنې افغانی شخصیت و چې د حقوقو په افتخاري دوکتورا وویاپل شو. د انگلستان تر سفر وروسته امان الله خان شوروی روسيې ته سفر وکړ او انگلستان د امان الله خان له دې سفر سره مخالف وو، ددې لپاره چې امان الله خان له روسيې سره دوستانه اړیکې ونلري. شاه امان الله خان ته په روسيې کې د جمهور رئیس (کالین) او نورو لوړو دولتي چارواکو له خوا تو د هر کلی وشو او دا لومرنې افغانی اتل و چې په شوروی روسيې کې یې بنه هر کلی وشو. دغه سفر په پایله کې یولر پ سیاسي، ګلتوري او اقتصادي معاهدي لاسليک شول.

وروسته امان الله خان تركيې ته روان شو، په تركيې کې د تركيې د جمهور رئیس مصطفی کمال (اتاترک) او د تركيې د صدراعظم عصمت انيونو او نورو دولتي غږو له خوا یې هر کلی وشو په دې سفر کر دواړه هپوادونه د دوستۍ د ټینګښت، سیاسي، سوداګریز او ګلتوري اړیکو غوبښتونکي شول. امان الله خان د آسياني او اروپائي یوو لسو هپوادونو تر لیدنې وروسته ایران ته مخه وکړه او هلتہ یې د رضا شاه پهلوی له خوا تود هر کلی وشو. شاه او د ایران ملت د امان الله خان هغو کارنامو ته چې د ۹ کالو واکمنې په موده کې یې تر سره کړي وي، په درنه سترګه کتل، هلتہ د دواړو هپوادونو تر منځ معاهدي لاسليک شوي. همدارنګه هغه سرحدی ستونزې چې د تركيې او ایران تر منځ وي، د هغه په زیار او هڅه حل شوي، پاچا د ایران تر سفر وروسته افغانستان ته راستون شو.

د افغانستان لپاره د امان الله خان د دوو اسلامي هپوادونو (ایران او تركيې) او اروپائي هپوادونو خخه لیدنې دېر اهمیت درلود. په پایله کې د افغانستان موقف ټینګ او نړیوال اعتماد یې لور شو. د اروپائي او آسياني هپوادونو له مشرانو سره د هغه اړیکې ددې بنکارندوی وي، چې افغانستان د یو خپلواک هپواد په توګه کولای شي، چې د نړۍ له تولو هپوادونو سره د برابری او متقابل احترام په بنسته اړیکې ټینګې کړي. له شوروی اتحاد خخه د امان الله خان لیدنې او له تركيې او ایران سره تړونونو دا بنکاره کړه چې په افغانستان کې دا نګلیسانو بیا اغبز له خاورو سره خاورې شو، هغه په دې سفر کې په دې بریالی شو چې له افغانستان سره د څینو اروپائي هپوادونو پراخه اقتصادي مرستې را جلب کړي.

ملکه ثريا د امير امان الله خان مېرمن او د هېباد د نامتو بنخو خخه په دې سفر کې له امان الله خان سره ګډون درلود. ملکه ثريا د محمود طرزی دريمه لور وه چې يوه پوهه، عالمه، فاضله او د علم پلوې مېرمن وه. دغې نامتو ميرمنې په کال ۱۲۹۳ المريز کال د شهزاده امان الله خان سره واده وکړ. ملکه ثريا د امير امان الله خان له مشوقينو خخه د نوي فرهنگ او تمدن په خپرېدو، د بنخو د حقوقو د تامينولو او د هېباد د ترقى او پرمختګ په برخه کې وه. يوه فرانسوی خبریاله او د هوهلو مجلې استازې د امير امان الله خان د اقامت په وخت په فرانسي کې د ملکې ثريا سره مرکه او لیدنه وکړه او ددې په اړوندې داسې ولیکل(:) ماد نړۍ د ډېرو ملکونو او لوړۍ درجو بنخو سره مرکې کړي دي خو په دې متانت، ذهانت د ملکې ثريا غونډې بنځۍ مې لږې ليدلي دي. د دې مرکې خخه ماته ثابته شوه چې د افغانستان خاوره چې داسې ملکه روزلى شي، دېر ژر ترقى، وده او د نړۍ له نورو هېوادونو سره سیالي کولی شي). د شاه امان الله خان سفر شپر میاشتې او برد شو، دې سفر له یوې خواښې پایلې درلودې، خو له بل لوري ېې د پاچا د اوبرد مهاله نه شتون له امله د هېباد امنیت او اداره د ګډونولو لوري ته نږدې کړه او د دې من د پلانونو د تطبيق لپاره ېې زمينه مساعده کړه، همدا علت و، چې دغه کار ناوره او ډېرې زيانمنونکې پایلې له خان سره راوري.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې پر دوو ډلو ووبېشل شي. لوړنې ډله دې اروپا ته د امان الله خان د سفر پر علتونو او دويمه ډله دې د سفر په لاس ته راړنويو له بله سره خبرې وکړي.

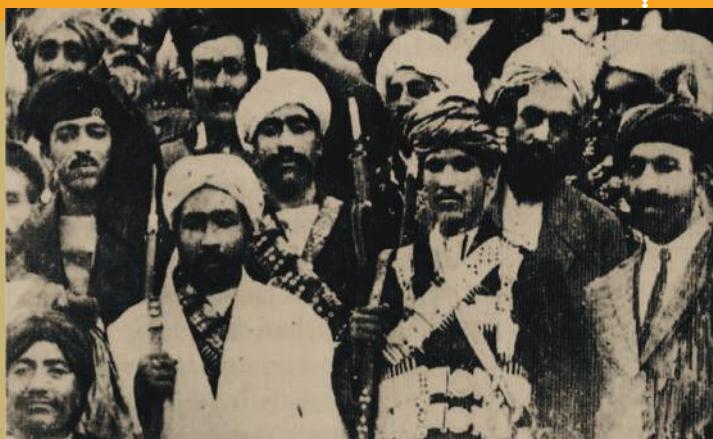
پوښتنې

- ۱- د شاه امان الله خان اروپا یې سفر خو میاشتې او کومو هېوادونو ته و؟
- ۲- په هند کې د امان الله خان د هرکلې په برخه کې لنډه معلومات ورکړئ.
- ۳- د شاه امان الله خان په وړاندې د دسيسو او توطيو لامل خه و؟

له ټولګي خخه باندي فعالیت

زده کوونکي دې د شاه امان الله خان د اروپا یې سفر په اړوند معلومات تر لاسه او یا دې په ټولګي کې وولې.

د اصلاحاتو پر وړاندې غږګون

ولي اصلاحات له غږګونونو سره مخامنځ شول،
کورني او بهرنې لاملونو پکې خومره ونډه در لوده؟ په
دې لوست کې به د دې پوبنتنو خواونه ترلاسه کړئ.

د هپواد خپلواکۍ تر ګټې وروسته چې د غازی امان الله خان په مشری د خلکو د قربانۍ په
پایله کې حاصله شوه، د انگلیسي استعمار چیانو پر وړاندې سترباليتوب و. افغانان و توانپدل چې
د افغانستان څوان او خپلواک دولت جوړ کړي. زموږ هپواد چې د استعمار له جغ خخه خپلواکه
شوی و، په (اقتصادي، ټولنيزو ګلتوري او نورو) برخو کې اصلاحاتو او بدلونونو ته یې اړتیا درلو ده.
نوکله چې امان الله خان د هپواد چارې په لاس کې واخیستې په اصلاحاتو یې لاس پوري کړ، تر
څو وکړای شي هپواد د پرمختللو هپوادونو په کتار کې ودروي. اصلاحات او ريفورمونه پیل شول.
او ډېرو افغانانو یې ملاتړ وکړ، خو څینو خلکو د انګرېزانو په مرسته د اصلاحاتو په وړاندې منفي
غږګونونه وښو دل. څکه انگلیسانو غښتل چې د داخلي اړو دور په پیدا کولو سره د افغانستان

خوان دولت کمزوری او له منځه یوسی.

انګرېزانو له دې سیاست خخه چې (تفرقه واچوه او حکومت وکړه) کار و اخیست او په خینو ځایونو کې یې جاسوسی دستگاوو او شبکو په کار پیل وکړ. د جزا له قانون سره د منګلو خلکو مخالفت خرګند کړ. د نوي قانون په وړاندې مذهبی کړيو غږګونونه وښودل. له دې امله یو شمېر روحانیونو په پکتیا کې مخالفت خرګند کړ، په ۱۳۰۴ لمریز چې د ۱۹۲۵ م. کال سره سمون لري، امان الله خان هڅه وکړه چې د خبرو له لارې موضوع حل کړي هيئتونه او د جوماتونو ملا امامان یې پکتیا ته ولپېل، تر خو د هغه ئای روحانیون قانع کړي. خو هغوي ونه منله، هماغه و چې د ملا عبدالله په مشري په پکتیا کې مخالفت پیل شو او تر لوګره راوسېد. دولت د هغوي په وړاندې مقاومت وکړ او مخالفین یې غلي کړل.

شاه امان الله خان د افغانستان د پېژندنې او د مرستو د راجلبلو لوپاره آسيا او اروپا ته اوېد سفر وکړ چې د هغه د اوېدې موډې د نه شتون خخه بهرنې دېښمن ګټه و اخیسته او د شومو پلانونو لوپاره یې ډېره بنه زمينه برابره شوه. کله چې امان الله خان له اروپا خخه راستون شو، له اصلاحاتو او پرمختګ سره یې مينه ډېره شوه او د اصلاحاتو او ریفورمونو عملیه یې چېکه کړه امان الله خان له یوې خوا د نړۍ پرمختلې هېوادو نه ليدلې وو نو غوبنتل یې چې افغانستان داسې پرمختګ او پراختیا وکړي او د نورو هېوادونو له احتیاجه خلاص شي او له بل لوري وروسته پاتې کړيو له بهرنې لوی دېښمن (انګلیس) سره یو ئای د دغۇ بدلونونو د تطبيق مخه نیوله.

د امانی خپلواکه دولت پر ضد لویه توطئه جوړه شوه. د مخالفینو خواره واره ګروپونو سمون پیدا کړ او نظامي عملیات یې پیل کړل او دېښمن په دوو جبهو (ختیع او شمال) کې په فعالیتونو مصروف شول. ددې پلان طرحې داسې وي چې اغتشاش لومړي له ختیع خخه پیل، تر خو دولت په دې

مجبور شي چې پوئيان هلته ولپري او پايتخت له پوئيانو تشن شي او له دې وروسته دې د شمال جبهې (کوهدامن او کوهستان ، بلواگر کابل ته داخل شي او په چټکي سره دې دولت له منځه یوسې ، او همدارنګه د امان الله خان د دولت يو شمېر دولتي عالي رتبه ماموريونو ې هم په پته د دوي مرسته کوله.

په هغه ورڅو کې چې په ختيغ کې د شينوارو بغاوت پيل شوي و په شمال کې د کابل لاره د کلکاني حبيب الله لخوا چې د سقاو د زوي په نامه مشهور و وتړل شو.

کلکاني حبيب الله خپلي اړیکې د کابل والي علي احمد خان سره چې د هغه وخت د دولت لخوا کوهدامن ته د ستونزو د حل لپاره مامور شوي و ټینګې کړي. علي احمد خان ددي پر خای چې د دولت په ګټه کار وکړي، د خپلو شخصي ګټو د ساتلو لپاره ېې له کلکاني ګروپ سره اړیکې ټینګې کړي، همدارنګه نورو فرصت طلبو کسانو له کلکاني حبيب الله سره مرسته وکړه.

کلکاني حبيب الله د ځینو لور رتبه دولتي ماموريونو په مرسته د دولت پر ضد بلوا وکړ، د هغوي په همکاري د ۱۹۲۸ ميلادي کال د ډسمبر په آخره پر کابل یرغل وکړ. خرنګه چې امان الله خان نه غوبشتل چې وښې توې شي، په ۱۹۲۹ م.کال د جنورۍ په لوړيو کې ېې له پاچاهي خخه استعفا وکړه او کندهار ته ولاړ، له هغه خایه ېې ايتاليې ته مخه وکړه او د ژوند تر پايه هلته دېره شو. ورور ېې سردار عنایت الله خان درې ورڅې اقتدار په لاس کې ونيو او وروسته حبيب الله د سقاو زوي اړګ محاصره کړ او سردار عنایت الله خان کندهار ته شاتګ وکړ او په دې توګه حبيب الله کلکاني پرکابل واکمن شو او د واک په لاسته راولو سره ېې د پاچاهي اعلان وکړ.

په تولکي کي فعالیت

زده کوونکي دې پر دوو چلو ووبسل شي. لوړنۍ ډله دې د امان الله خان په وړاندې د غږګونونو د لاملونو په اړه او دویمه ډله دې د افغانستان پر ضد د انګرېزانو د تحریکاتو او دسيسو په اړه یو له بله سره خبرې وکړي.

پښتنې

- کوم علنونه ددې سبب شول چې یو شمېر خلک د امانی دولت له اصلاحاتو خخه ناراضه شول؟
- د دولت پر ضد لوړنۍ بلوا چېرته پیدا شوه. پایله یې خه شوه، په لنډه ډول یې ووایاست؟
- د حبیب الله کلکانی د شخصیت په اړه خه پوهېږئ؟ معلومات وړاندې کړئ.

له تولکي خخه د باندې فعالیت

زده کوونکي دې له هغوسه چینو چې ور سره شته، د امانی اصلاحاتو پر وړاندې د یو شمېر خلکو د ضديت پر لاملونو یوه لکينه تياره او په تولکي کې دې نورو تولکي یو ته ووایي.

د بحران پای او د قدرت ټینګښت (م ۱۹۲۹ / ۱۳۰۸ لمریز)

محمد نادر شاه

نادر شاه خرنگه واکه ته ورسپد.

په کومو اصلاحاتو یې لاسی پوري
کړ، بلواوې یې خرنگه غلی کړل. په
دي لوست کې به ورسره آشنا شئ.

د کلکانی حبیب الله ۹ میاشتنی واکمنی کابل له هر پلوه خراب او زیانمن کړ. هپواد ۹ میاشتې په اړو دورکې تېږي کړې، نو خکه د افغانستان خلک له دې نظام خخه ناراضه وو او د یوه مثبت بدلون لپاره تیار وو. هماغه و چې محمد نادرخان د سویل ختیځې جبهې یو له فاتحینو او د امانۍ دورې سپاه سالار د خلکو په مرسته او همکاری د اکتوبر په ۱۵ (۱۹۲۹) ميلادي کال کې کابل ته رانتوت او د سلام خانې مانې ته ولاړ. هلتہ یو شمېر د کابل معززین، مشران او قبایل او استازې موجود وو، محمد نادرخان په یوه ویناکې هغوي ته داسې ووبل: «د خدای په فضل زه خپل آرمان ته ورسپد. زما هيله د هپواد خلاصون او دا دی نن ورڅ زما هيله تر سره شوه، زه د قدرت هيله من نه يم. یوه لویه جرګه جوروم، تر خو هغوي خپل مشر وټاکي» په دې وخت کې حاضرینو په یوه غږ ووبل: لوې جرګې ته اړتیا نشته تاسې زموږ پاچا یاست او د مجلس غرو

وویل: په دې غونډه کې د پخوانۍ لوېي جرګې دېر غړي شته خرنګه چې هغوي له سپاه سالار
څخه غواړي چې د پاچاهی تکلیف قبول کړي. په دې وخت کې حضرت مجددی (نورالمشایخ)
د نادرخان پر سر پټکې د تاج او جوغې په ډول کېښود او محمد نادرخان د افغانستان پاچا شو.

محمد نادرخان خپله پاچاهي پر وران او خراب کابل پیل کړ، له دې کبله چې نوموري له جدي
ننګونو سره مخامنځ، مجبور و چې هر قدم په احتیاط سره واخلي. له یو لوري د امان الله خان
د پلویانو مخالفت له بلې خوا د انګربیزانو لاسوهنې په هېواد کې دېرې ستونزې رامنځته کړې
همدارنګه د حبیب الله کلکانی پاتي شونی د دې لامل شو تر خو دولتي او حکومتي ادارې
ویجارې اکثر نهادونه لوټ شوي وو. د کابل بنار او دولتي دفترونه چې په نهه میاشتو حکومت
کې زیانمن شوي وو، د پادشاه او د نوي دولت اړکینو پاملننه یې خان ته ورواروله تر خو پادشاه له
خپله کورنې سره په اړگ کې استوګن شي.

د محمد نادرشاه د پاچاهي دوره د (امان الله خان او کلکانی حبیب الله) له دواړو پخوانیو دورو
سره توپیر درلود. دا دوره نه د امان الله خان د دورې د لويدیع ژوند او تهذیب په خېر او نه هم د
کلکانی حبیب الله د دورې په شکل د مدنیت دېښمه وه چې مالیات او دولتي عایدات یې خلکو
او بیت المآل یې سپاهیانو ته ورکاوه.

محمد نادرشاه چې یو هوبنیار، با تدبیره او آګاه شخصیت و د افغانستان د دولت په سر کې ودرېده.
د هغه ورور محمد هاشم خان چې یو دېر با انضباطه شخص و، د صدراعظم په توګه توظیف شو.
د دولت نور غړي د تدبیر خاوندان وو چې په خپل چوکاټ کې یې خانګړې صلاحیتونه درلود.
که خه هم هغه خپل حکومت د خپل ورور محمد هاشم خان په صدارت سره جوړ کړ، خود
اساسي کارونو کيلې یې له خان سره ساتلي وه. د نادر شاه د پاچاهي پر وخت بنسټیز اصلاحات
رامنځ ته شول. د کابل طبی بنوونځي چې وروسته د محمد ظاهر شاه په وخت کې د پوهنځي په

نامه ارتقا وکره، دکابل ادبی انجمن رامنځ ته شو، کلني چې د پاچا له نوبنتونو خخه وه، چاپ شوه او پخله پاچا به د مطبعي له کارونو خخه خارنه کوله او په دي توګه په هغه وخت کې ډبر بنستيز کارونه تر سره شول. د امنيت له پلوه د نادرخان په دوره کې ډېري ستونزې وي، دا خکه چې د کلکاني حبیب الله تر ماتې وروسته موضوع په دومره سادگي سره پاي ته ونه رسپلده، بلکې غبرگون يې درلود. لکه چې د ۱۹۳۰ ميلادي کال د جون په مياشت کې د شمال هغه شمېر قومونه چې د کلکاني حبیب الله د پاچاهي پر وخت يې ګټې تامين شوي وي، په يوه ډبر لوی قوت سره يې بلوا وکړه چې په لوړې څل د نادرخان له خوا ورته توصيه وشهو چې له بلوا خخه لاس واخلي، خو هغوي ونه منله. وروسته محمد نادرخان مجبور شو چې اقدام وکړي او امنيت يې تینګ کړ.

په ۱۹۳۲ ميلادي کال کې ملا لپونی د حکومت پر ضد بغاوت وکړ او نادرخان يې په چټکي سره مخه ونیوله، له بل لوري د امانی دورې يو شمېر پلويانو د نوي حکومت لپاره ستونزې رامنځ ته کولې، خو نادر خان د دولتي حاكمیت او تینګیښت لپاره ګډوډي غلې او مخالف کسان يې له صحنه خخه ووبستل.

محمد نادرشاه او صدراعظم محمد هاشم خان له هر خه نه مخکې دي ته متوجه وو چې له ديني علماءو سره نېکې اړیکې ولري، خکه هغوي پوهېدل چې له ديني عالمانو سره منفي چلنډ د خان د له منځه ورلو حکم لري. نادرشاه يو باکلتوره شخص و، په همدي توګه يې وغونښتل تر خو هغه زیانونه چې په مخکینې دوره کې ګلتور ته رسپلدي وو، بشپړ کړي او په دي برخه کې يې دقدر وړ خدمتونه وکړل. د هغه له ګلتوري کارونو خخه يو هم دا دی چې پخله به يې د زده کوونکو په سينه مډال لګاوه.

محمد نادر شاه د خپلې پاچاهي په ۴ کالوکې وکړای شول هغه بحران چې په ټول افغانستان کې

را منځ ته شوی و، پای ته ورسوی او دولتي و اک ټینګ او واحد مرکزیت رامنځ ته کړي.
محمد نادرشاه د ۱۹۳۳ م. کال د نومبر د میاشتې په ۸ مه نېټه زده کوونکو ته د دلکشا په
چمن کې مډالونه ورکول چې د عبدالخالق نومي محصل د تومانچې په ډزو سره ووژل شو.
چې په هملي توګه د هغه خلور کلنہ دوره پای ته ورسپده.

په ټولکي کې فعالیت

زده کوونکي دې پر دوو ډلو وویشل شي، لومړي ډله دې د نادرشاه د شخصیت او د هغه د قدرت
ته د رسپدو پر لاملونو او دویمه ډله دې د هغه د کارنامو په برخه کې پېڅلوا کې بحث وکړي.

پوښتنې

- کله چې محمد نادرشاه و اک ته ورسپد، له کومو ننگوونو سره مخ و؟
- د نادر شاه د سلطنت مهمې کړنې بیان کړئ؟
- محمد نادر شاه له خوکالو پاچاهی خخه وروسته او په خه ډول ووژل شو؟

له ټولکي خخه د باندي فعالیت

زده کوونکي دې په دولتي چارو کې، د محمد نادر شاه د سیاست او پالیسی په اړه د بنوونکو او
منابو په مرسته، یو مطلب برابر او په ټولکي کې دې ووایي.

د اصولنامې ترتیب او تدوین

سردار محمد هاشم خان

په دې لوست کې به د اصولنامو
ضرورت د هغوي ترتیب او تدوین،
اقتصادي کړکیچونو او د هغه له منځه
ورلو سره به آشنا شئ.

کله چې محمد نادرشاه د هېواد وک په لاس کې واخیست، نو هېواد بحراني او داسې حالت درلود چې قانون په کې نافذ نه و، هماغه و چې د هېواد د قانونیت په فکر کې شو.
محمد نادرشاه په دې پوهېدہ تر هغه یو هېواد د قانون پر بنسته ولار نه وي، هغه دولت نه یوازې دا چې پایښت نه لري، بلکې د هېواد شتون له خطر سره مخامنځ کېږي. هغه دا درک کړې وه چې د امانۍ دولت له حساسیت سره مخامنځ و او په همدي توګه منظم پلانونه مطرح شوي وو ترڅو د محمد نادر خان دولت له ریښې خخه راویاسي بهرنیو لاسونو او داخلی اجیرانو کار کاوه، ترڅو بحران رامنځ ته کړي. نادرخان په هوښياری سره هماغه قوانین چې د امان الله خان په دوره کې د نظامنامې په نامه یادېدل، په لې تفسیر سره د اصولنامې په نامه نافذ کړل. محمد نادرشاه د یوه با صلاحیته هئیت په واسطه اصولنامه (اساسي قانون) تدوین کړ. دا هماغه اساسی

نظامنامه وه چې د قوانینو د مور حیثیت یې درلود. په اساسی اصولنامه کې د شاه د حقوقو فصل تعديل او د امان الله خان د نامه پر ئای د نادرخان نوم راول شو.

د دولتي شورا پر ئای ملي شورا او داعيانيو مجلس په اصولنامه کې داخل شو. همدارنګه اصولنامي د ملي شورا انتخابات ترتیب او دا دواړه د لوپې جرگې غونډلې په ۱۳۰۹ المريزکال د سنبلې (وري) په ۲۸ مه وړاندې او تصویب شول. د همدي قانون په بنسته د ملي شورا انتخابات په ۱۳۱۰ المريزکال د سرطان (چنګابن) په ۱۴ مه د سلام خانې په مانۍ کې د پاچا له خوا افتتاح شو او هېواد یو قانوني پړاو ته داخل شو. دا اساسی اصولنامه تر ۱۳۴۳ لمريز کاله پورې نافذه وه او له هغې سره په مطابقت کې دېږي اصولنامې جوړې او تطبیق شوې. د قوانینو تطبیق د صدراعظمانو او وزیرانو په لاس کې وي. محمد هاشم خان چې ۱۸ کاله د افغانستان صدراعظم و، د شوراګانو په جوړښت کې بې دېره ونډه درلوده. عبدالاحد مایار وردګ له ۱۹۳۲م. خڅه تر ۱۹۴۶م. کاله پورې چې د محمد هاشم خان د ماموریت وروستی کال و، په پرلپسې توګه د ملي شورا رئیس و ځکه چې دا د صدراعظم د باور وړ سړۍ و او د سبې پوهې په درلودو سره یې شورا بنه اداره کوله.

له هغه ئایه چې نادر شاه د دیني عالمانو سره د نیکو اړیکو غوبښونکی و، نو غوبښتل یې چې د دیني عالمانو موقف ته عزت ورکړي. په دې توګه یې امر وکړ چې د ټولو اصولنامو په تدوین کې دې له علماء خڅه مشوره و اخیستل شي، تر خو قوانین له شريعه سره سم تدوین شي. په دې برخه کې له هغوي سره له مخکې مشوره کېدله.

د دیني چارو د لابنه پرمخ بېولو لپاره یې (جمعیت العلماء) مجلس جوړ کړ چې له شاهي خزانې خڅه دیني علماء ته یو شمېر امتیازات ورکول کېدل. ورپسې یې په کابل کې عربي دارالعلوم

جور کړ چې تجربه لرونکی ملايان یې د مدرسينو په توګه مقرر کړل او سردار عبدالرحمن خان یې د رئيس په توګه وټاکه.

خرنګه چې محمد نادرخان په یوه ډېر اساس وخت کې د افغانستان چاري په لاس کې واخیستې، ۱۹۲۹ م. او ۱۹۳۰ م. کلونه د اقتصادي بحران کلونه وو او ټول لوی شرکتونه په اروپا، آسیا او ان امریکا کې له رکود سره مخامنځ شول، یوه لویه بېوزلي په نړۍ کې خپره شو. د وضع چې د نړپوالې جګړې له پایلې خخه را پیدا شوې وه، په هر لور کې یې تباھي خپره کړه او افغانستان هم په غیر مستقیمه توګه له دې بحران خخه بې برخې پاتې نه شو. سربېره پر دې یوبل آفت (کورونی جګړه) وه چې د افغانستان اقتصاد یې ئېلپی وه او د کابل خزانه تالا شوی وه، محمد نادرشاه غښتل چې په اقتصادي برخه کې یو قانوني سیستم پلی کړي، چې د هغې په اساس یو شمېر خبیر او پوه خلک چې کافې او مسلکي تجربې ولري، په دولت کې ونډه واخلي، د کابل، مزارشريف، هرات او کندھار لوې لارې جورې کړې خینو شرکتونو ته د فعالیت اجازه ورکړل شو.

پانګوالو پر دولت اعتماد وکړ، په همدي توګه راکد شوې پيسې یې راویستې او په کار ولوبډې، چې په دې کار کې د عبدالمجید زابلي دنده د یادولو وړ ده، په همدي توګه یې د محمد ظاهر شاه په دوره کې زیاتره د سوداګرۍ او اقتصاد د وزیر په توګه دنده سرته رسولې وه. همدارنګه د هېواد په صنعتي کېدو کې یې فعال او مهم رول درلود، نوموري ډېرې فابريکې جورې کړي او د افغانستان لپاره یې ډېر خدمتونه تر سره کړي دي. د محمد نادرخان او محمد هاشم خان په ډېرې پاملنې سره د هېواد ډېرې وېجارې ترميم او د هېواد اقتصاد پراختيا وکړه.

په ټولگي کي فعالیت

زده کوونکي دې پر دوو ډلو ووبیشل شي. لومړنۍ ډله دې د اصولنامې پر تدوین او دویمه ډله دې د محمد نادر خان پر اقتصادي پروګرامونو خبرې وکړي.

پوښتنې

- ۱ - له ديني عالمانو سره د محمد نادر شاه اړیکې خه ډول وي؟ شرح یې کړئ.
- ۲ - محمد نادر شاه په اقتصادي برخه کې کوم کارونه وکړل؟ په لنډه توګه یې معرفي کړئ؟

له ټولگي خخه د باندې فعالیت

زده کوونکي دې د اصولنامې او د محمد نادر شاه د دورې د قوانینو په برخه کې له مشرانو او پوهانو خخه پوښتنې وکړي او یو مطلب دې ترتیب او په ټولگي کې دې ووایي.

د محمد ظاهر شاه سلطنت

شهزاده محمد ظاهر خنگه واک
ته ورسپد، د دویمې نړیوالې جګړې
د بحران کلونه او پر افغانستان کې
اعزېږي او د دې بحران په له منځه
ورپلوکې د صدر اعظم محمد هاشم
خان ونډه، دا هغه مطالب دي چې په
دې لوتست کې به ورسره آشنا شئ.

د محمد نادر شاه تروپلوا وروسته کورنۍ شورا جوړه او د اساسی اصولو (۵) مادې سره سم محمد ظاهر
شاه د محمد نادر شاه زوی چې ۱۹ کلن و، پاچاهی ته وټاکل شو. د اساسی اصولنامې سره سم
ټول ملت یې تابعیت وکړ. نوم یې په خطبه کې ولوستل شو او په نامه یې سکه ووهل شوه او د
شورا د مصلحت له مخې د المتوكل علی الله لقب هم ورکړل شو چې ۴۰ کاله یې له نامه سره
يو خای و.

دا چې د محمد ظاهر عمر لې او د کار تجربه یې نه درلوده، نو ټول کارونه یې د مشر تره
محمد هاشم خان په غاره وو. کله چې محمد ظاهر شاه پاچا شو، نو ډېر ژر یې خپل تره
محمد هاشم خان پخوانی صدر اعظم یو خل بیا د کابینې مسؤول وټاکه او هغه هم خپله
کابینه پاچا ته معرفی او په کار یې پیل وکړ.

د محمد ظاهر شاه د پاچاهی په لومړیو کلونو کې د دیمه نړیواله جګړه پېښه شوه د دیمه نړیواله جګړه په ۱۹۳۹ م. کې پیل او په ۱۹۴۵ م. کې پای ته ورسپله. د دې جګړې لمبې چې له اروپا خخه راپورته شوي وي، دېر ژر اسيا او د نړۍ نورو برخو ته ورسپله.

د دې جګړې ګډون کوونکي (المان، ایتالیا، جاپان او د ختيڅي اروپا کوچني هېوادونه) د محور په نامه او (انگلستان، فرانسه، سوروي اتحاد، د امریکا متحده ایالات او یو شمېر اروپا یې هېوادونه) د متفقینو په نامه یادېدل، وو.

هغه هېوادونه چې په مستقیمه توګه په د دیمه نړیواله جګړه کې بشکېل وو له مالي او خاني پلوه دېر زبانمن شول او همدا رنګه ناوره اثرات یې دېر وو. ټول هېوادونه یې متاثره کړل، د دې جګړې په وخت کې روسيه په شمال، ایران په لويدیع او برтанوي هند د افغانستان په سویل کې زيانمن شول. محمد ظاهر شاه او د وخت صدر اعظم محمد هاشم خان د یوې جرګې په جوړېدو د یوه فرمان له مخې افغانستان یې ناپېلى اعلان کړ.

محمد هاشم خان د بنه تدبیر په درلودو سره نه یوازې دا چې افغانستان د جګړې له لمبو او زيانه وړغوره، بلکې له اقتصادي احتمالي ستونزو خخه یې هم وړغوره. د اقتصادي ستونزو سره سره یې دې اسعار ذخیره کړل چې وروسته ترې په پرمختيابي پروژو کې ګټه واخیستل شوه. کله چې جګړه دېره سخته شوه، د محور خواکونه د ختيڅي اروپا له لارې د روسيې خاورې ته داخل شول. په افغانستان کې یو شمېر الماني او ایتالوي انجینزانو په ځینو پروژو کې کار کاوه، نو سوروي اتحاد او برтанوي هند یې په اړه اندېښنه کوله او افغانستان ته یې یادګېرنې ورکړې، تر خو المانيان او ایتالویان له خپلې خاورې ویاسي. افغانستان د دغه وړاندیزونو ځینې برخې ومنې او یاد شوي کارکوونکي یې په درنښت له هېواده بهر کړل.

خود هغه وخت مدبر صدراعظم محمد هاشم خان وتوانید چې د افغانستان او ضماع نورماله وساتي. د جګړي دروندوالي پر افغانستان هم اغېز درلود او یو شمېر امنیتی ستونزې یې رامنځ ته کړي، چې د هغه وخت له حالاتو، او د محمد هاشم خان له تدبیر سره سم دا ستونزې لري شوي.

څکه نو ویلای شو چې د افغانستان د ناپیلتوب پایله دا شوه چې امپریالیستی قواو نه شوکولای چې پري تېږي وکړي چې دا کار د افغانستان د خپلواکۍ په تینګښت، په منځني او نبردي ختيغ کې د امنیت په پیاوړتیا کې مرستندوی ثابت شو.

دومي نړيوالي جګړي له اقتصادي پلوه هم پر افغانستان منفي اغېزه وکړه. پر شوروسي اتحاد د المان يرغلونه او د بحرالکاھل پر سيمې د جاپان د يرغلونو په پایله کې د افغانستان سوداګریزې اړیکې د محور، اروپاې او اسياې هېوادونو سره چې د جګړي په ساحه کې وي، قطع شوي. د افغانستان او شوروسي اتحاد سوداګری تېټې کچې ته ورسېده او یواحې له هندوستان (برتانوي هند) سره سوداګرۍ دوام درلود. د وارداتي توکو د کمي له امله د خوراکي توکو بې لوري شوي، په ځانګړي توګه په (1939-1944م.) کلونو کې بې له خلورو خخه تر پنځه چنده پوري لوري شوي. دولتي چارواکو د خوراکي او صنعتي توکو د ګرانۍ د مخنيوي او د بیو د تنظیم لپاره کلک تدبیرونه تر سره کړل.

په ټولکي کې فعالیت

زده کوونکي دې د دویمې نړیوالې جګړې او د افغانستان د ناپیلټوب د پایلو په اړه، یو له بله سره خبرې وکړي.

پوښتنې

- ۱- د محمد ظاهر شاه د واک ته د رسپدو د خرنګوالي په اړه معلومات ورکړئ؟
- ۲- په دویمې نړیواله جګړه کې جنګي قوتونه په کوم ترتیب سره وېشل شوي وو؟
- ۳- د وخت صدراعظم محمد هاشم خان د دویمې نړیوالې جګړې په وخت کې د افغانستان د سوکالی لپاره کومې چارې سره ورسولي؟
- ۴- په دویمې نړیوالې جګړې کې د افغانستان ناپیلټوب په سیاسي برخه کې کوم رول تر سره کړای شو؟

له ټولکي خخه د باندې فعالیت

زده کوونکي دې له خپلوا مشرانو خخه د محمد ظاهر شاه د شخصیت په اړه یو مطلب جوړ او په ټولکي کې دې ووایي.

لومړنۍ پنځه کلن پلان (۱۹۵۶ ميلادي / ۱۳۳۵ المريز)

سردار محمد داود خان

د لومړنۍ پنځه کلن پلان ضرورت،
د سردار محمد داود خان ونډه د دې
پلان په تکمیل او پلي کولوکې، دا هغه
مفاهیم دی چې په دې لوست کې به
ېپه ولولي.

د اعليحضرت محمد ظاهر شاه د سلطنت په لومړي وخت کې محمد هاشم خان د صدارت چارې پر غاره لرلې او د خپلې غوبښې له مخې يې له دغه مقام خڅه استعفا ورکړه. له هغې وروسته يې کشري ورور سپهسالار شاه محمود خان صدارت ته غوره شو. هغه اوه کاله وروسته د ناروغۍ له امله استعفا ورکړه. له دې وروسته د اعليحضرت محمد ظاهر شاه له خوا يې د تره زوي سردار محمد داود خان د سردار محمد عزيز خان زوي د صدارت مقام ته وټاکل شو.

محمد داود خان غوبښتل چې افغانستان د سياسي، اقتصادي او اجتماعي پلوه پر خپلو پښو ولاړيو هېواد اوسي. او د منظمو اقتصادي پلاتونو په جورو لو سره يې د دې پراونه پیل کړل.

هغه په لومړي سرکې کابينه له پوهو کسانو خڅه جوره کړه. په بهرنې سياست کې يې د افغانستان مثبت ناپیلتوب خان ته غوره کړ چې بنست يې په ملي ګټو او د افغانستان د خلکو پرآزاد قضاوتوت ولاړ وو او داکار دې سبب شو چې دنېږي هېوادونه دې ته حاضر شول چې پرته له قید او شرطه خڅه افغانستان سره مرسته وکړي. په دې وخت کې دا يو له ډپرو غوره کارونو خڅه، و، خکه چې د امریکې د متحده ایالاتو او شوروی اتحاد تر منځ سياسي موازنې يې بنه وساتله.

سردار محمد داود خان یو متړي او هیواد پال شخصیت و. هغه په دې بنه پوهېله چې یو هېواد په کومو وسایلو سره پر ستونزو بریالی کېدای شي: هغه د تولیدي او اقتصادي موسسو د پراختیا او پرمختیا

په برخه کې دېره هڅه کوله. هغه و چې خپل کارونه يې په يوه چوکاټ کې منظم کړل. لومرنۍ پنځه کلن پلان يې په ۱۹۵۶ م. کې بیل او په بنه توګه يې سرته ورساوه او د دویم پلان يې په ۱۹۶۱ م. کې تر لاس لاندې ونيو. په لومری اقتصادي پلان کې پرمختیاري بودجه په بنسټیزو کارونو کې ولګول شوه چې ده ډې په وسیله د سرکونو جورپول او د بربښنا د تولید کار دېر بنه مخکې لار. په دې موده کې د کابل - کندھار او سپین بولدک تر منځ سپک، کابل - تورخم - قرول قلعه - د سالنگ تونل - کندھار - هرات او کشك نخود سرکونه اعمار شول.

همدارنګه د بربښنا په برخه کې د نغلو بربښنا د ۶۶ زره، ماہیپر د ۱۰ زره او د درونتې بند د ۱۱ زرو او د مزار شریف بربښنا ۱۰ زره کیلو واټو ته يې ظرفیت لور شول.

د نفتو او ګازو د منابعو استخراج د هپواد په شمال کې بیل شو. د دبرو سکاره په پوره اندازه تولید شول. د صنایعو په برخه کې د مزار شریف د سرې د فابریکې تولیدات په کال کې ۱۰۰ زرو ټنو ته ورسپل، د غوري سمنتو فابریکه او د موټرو د ترمیم دېر شمېر دستګاه ګانې د هپواد په مختلفو برخو کې جورې شوې. د دې تر خنګ د کابل د جنګلک فابریکه داسې کمپلیکس شوه چې نه یواخي وروسته يې لوی ماشینونه ترمیمول، بلکې د نصبولو چارې يې هم سرته رسولې.

همدارنګه د ننګه هار پروژې ته زیاته پاملنې وشهو تر خود هغې د تولیداتو کچه جګه شي چې په تول ژمي کې بې د هپواد اکثر و سیمو ته مېوې او سابه ورکول.

د محمد داود خان دویم اقتصادي پلان د خو د هغې د تولیداتو کچه جګه شي چې په تول وروسته محمد داود خان مستعفی او په دې توګه د هغه د صدارت دوره پای ته ورسیله.

په ټولکي کې فعالیت

زده کوونکي دې په دوو ډلو ووپشل شي. لومری ډله دې د محمد داود خان پر شخصیت او بهرنې سیاست او دویمه ډله دې د هغه د پنځه کلن پلان په اړه یو له بله سره خبرې وکړي.

پونتنې

- ۱- سردار محمد داود خان خرنګه د صدارت دنده تر لاسه کړه؟
- ۲- د محمد داود خان بهرنې سیاست په لندې توګه معرفی کړئ.
- ۳- په لومری پنځه کلن پلان کې کوم بنسټیزو کارونه تر سره شول؟ هغه ووایاست.
- ۴- د سردار محمد داود خان دویم پنځه کلن پلان ولې پلی نشو؟

له ټولکي خخه د باندي فعالیت

زده کوونکي دې د محمد داود خان د شخصیت او پنځه کلن پلان په برخه کې له منابعو، مشرانو او پوهانو خخه معلومات تر لاسه او بیا دې په ټولکي کې وواي.

د دېموکراسۍ لسیزه (۱۳۴۳ - ۱۳۵۲ لمریز)

ډاکټر محمد یوسف

آیا پوهېږئ د دېموکراسۍ د لسیزې
اساسي قانون خه پایلې درلودلې؟
د دې پوښتنې خواب په دې لوست
کې به یې ترلاسه کړئ.

د ظاهر شاه د سلطنت وروستي لس کلونه د ډېموکراسۍ د لسیزې (اساسي قانون) یا د مشروطې شاهي په نامه یادوي. په افغانستان کې د دېموکراسۍ دوره د سردار محمد داودخان تر استعفا یا د ۱۳۴۳ لمریز کال د اساسی قانون تر انفاذ وروسته پیل او تر لسو کلونو پوري یې دوام وکړ. تر دې دمخته د شاه محمود خان د صدارت په دوره کې هم هېواد ته د دېموکراسۍ زمينې رامنځ ته شوې وي.

په نوي اساسی قانون کې پربکړه وشهو چې د شاهي کورنۍ غږي په سیاسي ګوندونو کې برخه نشي اخستي او لاندې دندې او مسؤوليتونه تر سره کولاي نشي:

۱- د صدارت مقام. ۲- په شورا کې غږیتوب. ۳- په ستړه محکمه کې غږیتوب چې د همدې پربکړې له امله د ډېموکراسۍ په لسیزه کې پنځه صدراعظمان چې د شاهي کورنۍ غږي نه وو

(داکټر محمد یوسف، محمد هاشم میوندوال، نور احمد اعتمادی، داکټر عبدالظاهر، محمد موسی شفیق) دندې تر سره کړې. کله چې سردار محمد داود خان د صدارت له مقامه استعفا ورکړه، محمد ظاهر شاه داکټر محمد یوسف د صدارت پر مقام مامور کړ، هغه هم ومنله او خپله کابینه یې د ۱۹۶۳ م. کال د مارچ په ۱۳امه جوړه کړه.

داکټر محمد یوسف په آلمان کې د فزیک په رشتہ کې زده کړې کړې وي. هغه په یوې منځنۍ کورنۍ پوري اړه درلوده. د داکټر محمد یوسف د حکومت غوره او اساسی دندې د اساسی قانون تدوین او د هغه د قانوني مراحلو سرته رسول وو چې اعليحضرت محمد ظاهر شاه لویه جرګه راوغوبته، اساسی قانون تدوین او هغه یې تایید او تصدیق کړ. داکټر محمد یوسف د درېیم اساسی قانون په تدوین پیل وکړ. د دېموکراسۍ دغه نوی نهضت په افغانی ټولنه کې د دول ډول غږگونونو سره مخامن شو. ډپرو افغانانو، په خانګړې توګه څوانانو یې تود هرکلی وکړ، خود هپواد په لویو بنارونو کې سختې مظاہرې رامنځ ته شوې.

د دېموکراسۍ په لسیزه کې د مطبوعاتو قانون د تقنینې فرمان په وسیله نافذ شو او د دې قانون پر بنستې په کابل کې دېرش جريدي په نشر شوې چې د بېلګې په توګه مشهورې ورڅاني او جريدي په لاندې دول وي:

افغان، مساوات، روزگار، افغان ملت، ملت، کاروان ورڅانه، خلق، پرچم، شعله جاوېد، ګهیئ، ترجمان، مردم او داسې نور...

په دې دوره کې د احزابو قانون د اساسی قانون په شورا کې پاس او د توشېح لپاره د شاه حضور ته واستول شو، خو شاه دا قانون وڅنداوه او د خپله پاچاهی ترپایه یې توشېح نه کړ، خو له دې

سره هم روشنفکراتو په بنکاره ډول خپل سیاسی فعالیتونه پیل کړل او هر سیاسی جريان د خان لپاره یو نشراتي اړګان درلود چې خپلې اعلامې به یې په کې خپرولې. د غو ډلو د ډیموکراسۍ په لسيزه کې د خپلو فکري کړنلارو له امله په بنې او کينو ګروپونو وېشل شوي وو چې عبارت وو له:

۱- د خلق ډیموکراتیک ګوند چې وروسته په دوو ډلو، خلق او پر چم ووېشل شو؛

۲- اسلامې نهضت یا د مسلمانو څوانانو جريان؛

۳- حزب ډیموکراتیک نوین (شعله جاوید)؛

۴- مترقي ډیموکرات ګوند؛

۵- افغان ټولنپال ولسوآک ګوند (افغان ملت)؛

۶- د اتحاد ملي ګوند.

همدارنګه نورې لوې او وړې ډلي هم وي چې په سیاسی فعالیتونو بوختې وي. په عمومي توګه د ډیموکراسۍ په لسيزه کې سیاسي ډلو د ډیموکراسۍ له نامه خخه په ګټې اخیستې سره په سیاسی فعالیتونو لاس پوري کړ.

په فرهنگي او عمراني برخو کې هم کار وشو. د اساسي قانون په لسيزه کې چې پنځه صدراعظمانو دنده تر سره کړه، په ملكي او نظامي برخو کې تريوې کچې کار وشو. د دغو فعالیتونو څينې بنستونه چې د داود خان د صدارت په وخت کې اپښو دل شوي وو، د ډیموکراسۍ په لسيزه کې پای ته ورسېدل.

د ډیموکراسۍ (اساسي قانون) په لسيزه کې د قواو تفکيک هم رامنځ ته شو او دولت پر دربو

قواوهو (اجرایه، مقتنه او قضایه) ووبشل شول او د شورا د دولسمی او دیارلسمی دورې لپاره په هېواد کې آزادې تاکنې وشوې چې د افغانستان خلکو خپل استازی شورا ته واستول. په دې دوره کې پنځو حکومتونو له ولسي جرګې خخه د باور رايه واخيسه.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې په دوو ډلو ووبشل شي، لوړنۍ ډله دې د ډېموکراسۍ د لسیزې د احزابو د قانون په اړه او دویمه ډله دې د ډېموکراسۍ په لسیزه کې د قواوهو د تفکیک په برخه کې یو له بله سره خبرې وکړي.

پوښتنې

- ۱- د ډېموکراسۍ لسیزه په افغانستان کې په کوم ډول منځ ته راغله؟
- ۲- کومو صدراعظمانو د ډېموکراسۍ په لسیزه کې دندې تر سره کړي؟
- ۳- د ډېموکراسۍ په لسیزه کې کومې ورڅانې او جريدي خپرې شوې؟ نومونه یې ووایاست.
- ۴- د ډېموکراسۍ په لسیزه کې دولت پر خو قواوهو ووبشل شو؟

له ټولګي خخه د باندې فعالیت

زده کوونکي دې د هغۇ کارونو او برنامو په هکله چې د ډېموکراسۍ په لسیزه کې تر سره شوي دي یو مطلب جوړ او خپلو نورو ټولګیوالو ته دې ووایي.

په جمهوریت باندی د سلطنتی رژیم د بدلبودو لامونه

جمهور رئیس محمد داود خان د کابینې له غرو سره

ولې سلطنت(مشروطه شاهي) په جمهوریت بدله شوه، کومو شخصیتونو پکې لویه ونډه

درلوده؟ په دې لوست کې به دغۇ پۇشتىن تو خواب ووايى.

مشروطه شاهي رژیم بې ۱۳۵۲ هـ. ش کال د چنگاينې په ۲۶ نېټه د يوې سېپىنى كودتا په ترئ کې د سردار محمد داود خان تر مشرى لاندې نسکور او پر خاي يې جمهوري نظام اعلان شو. سردار محمد داود خان چې د محمد ظاهر شاه د حکومت پرمھا د صدارت مقام يې د يولى مسایلۇ پر اساس پېسىنۇد، غوبىتلى يې چې خىلې شخصى او ملي موخى په خىلواكە توگە پر مخ يوسى هيله يې درلوده چې په سياست کې بىا برخە واخلى او د ھېباد په سياسى او ادارى برخلىك کې اغىزمنه ونډه ولرى.

د ڈاڪټر محمد يوسف د صدارت په دوره کې ۱۳۴۳ لەرىز کال د اساسى قانون انفاذ د مشروطه شاهي نظام اساسات رامنځ ته کړل، نو دغې موخى محمد ظاهر شاه ته دا انګپرنه ورکړه چې محمد داود باید د صدارت له مقامه لري او سياسى ڈګر ته يې بىا راتگ د تل لپاره ناشونى شي. د همدى اساسى قانون په يوې مادې کې ليکل شوي و چې د شاهي کورنى غې په سياسى گوندونو كې غږتوب نه شي اخیستلى. پورتى محدوديت چې نېغ په نېغه محمد داود خان ته متوجه و، وروسته يې د هغه د ټولو سياسى هلو څلوا لاري بندې کړي.

له بل لوري وروستني حکومتونه چې يو په بل پسې ناكامېدل، د ھېباد د اقتصادي او تولنيز پرمختګ په برخه کې يې د خلکو باور له لاسه ورکاوه. له دې امله د شاهي نظام له ادارې خخه د خلکو ناهيلې

او کرکه ورخ په ورخ دېږدله.

محمد داود خان دا پړیکړه کړي وه په هر ډول چې امکان ولري د ھېواد په سیاسي جوربنت کې بدلون راوري، تر خو له یوې خوا د بحران خطر له منځه یوسی او له بل پلوه د خلکو غوښتنې د افغانستان د اقتصادي او ټولنیز پرمختنګ په اړونډ پوره کړي. له دې امله محمد داود خان یو څل بیا په سیاسي فعالیت لاس پورې او له شخصیتونو، سیاسي گونډلونو او د ھېواد له مختلفو ډلو سره یې اړیکې ټینګي کړي.

محمد داود خپل پلان داسې جوړ کړ چې د خپلو پلویانو د جلب و جذب دایره پراخه کړي او د سیاسي قدرت د لاس ته راوري اصلي کيلې چې پوئ و ملاتپې تر لاسه کړي، نو په دې وخت کې چې سلطنتي نظام خپل محبوبیت په ټولنه کې تریو حده پوري له لاسه ورکړي و خلک دې ته حاضر وو چې د ټولنې په سیاسي جوربنت کې یو ژور بدلون ومنی او هغوي ورته هرکلې ووایي. محمد داود او ملګرو یې وکړۍ شول، چې له همدي حالت خخه په ګټې اخستني سره د خپل نفوذ حلقة په پوئ کې جوړ او د پوئي کودتا لپاره زمينه برابره کړي.

په دې وخت کې محمد ظاهر شاه د سترګې د علاج لپاره اروپا ته تللى و. د کودتا مقدمات له مخکې جوړ شوي و. نو په دې توګه د ۱۳۵۲ لمریز کال د چنګابن په ۲۶ مه د محمد داود په مشري او د پوئ د افسرانو په مرسته د شاهي نظام په ړنگولو لومړنی جمهوریت بریاليتوب ته ورسپد او د ھېواد د تاریخ نوی خپرکې پرانیستل شو.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې په دوو ډلو ووپشل شي، لومړنی ډله دې له سلطنته خخه په جمهوریت د بدلې ډلو پر لاملونو او دویمه ډله دې د شاهي او جمهوري نظام تر منځ د توپیر په هکله یو له بله سره خبرې وکړي.

پوښتنې

- ۱- د ۱۳۵۲ کال د چنګابن په ۲۶ مه کومه پېښه رامنځ ته شوه؟
- ۲- هغه کوم لاملونه وو چې سردار محمد داود یې دې ته اړکړ چې کودتاه وکړي؟
- ۳- سردار محمد داود خان د کودتا پلان خنګه طرح کړ؟

له ټولګي خخه د باندې فعالیت

زده کوونکي دې د محمد داود خان د کودتا د لاملونو په اړه چې په ۱۳۵۲ لمریز کال کې رامنځ ته شوه، وڅېږي او برابر شوي مطلب دې په ټولګي کې وړاندې کړئ.

۱۳۵۲ د چنگابن د ۲۶ مې کودتا

په تېر لوست کې د کودتا د لاملونو سره آشنا شوئ، په دې لوست کې به د کودتا د سرته رسپدونکو، د نوي دولت د سیاست او د کودتا پایلو سره پېژندګلوي تر لاسه کړئ.

سردار محمد داود خان چې کله د صدارت له مقام خخه استعفاء وکړه، او لس کاله یې په ګونبه والي کې تیر کړل، د خپل صدارت په موده کې بې د هېواد د پرمختګ لپاره ډېږي هڅې کړې وي. د خپلې لس کلنې ګونبه والي په موده کې بې هم علاقه درلوده چې هېواد د پرمختللو هېوادونو په کتار کې ودروي. همدا وه چې د ۱۹۷۳ م. کال د جولای په ۱۷ مه چې د ۱۳۵۲ لمریز کال د چنگابن له ۲۶ مې نېټې سره برابره وه، کودتا وکړه چې په پایله کې د افغانستان شاهي نظام ملغا او جمهوریت اعلان شو. د چنگابن د ۲۶ مې کودتا د ۱۹۶۳ م. کال د اساسی قانون لسیزې ته د پای تکي کېښو. که خه هم هغونه حکومتونو د پیموکراسۍ دعوه کوله، خو په حقیقت کې پرې انارشیستی خصلت غالب و. د داود خان کودتا دې ګډ ودیو ته خاتمه ورکړه او پرڅای یې سردار محمد داود خان د یوه ملي رهبر په توګه راځرګند شو.

د شخصیت له پلوه هغه ډېر پاک، د اخلاقی سجایاوو خاوند او پر هېواد مین انسان و. د کودتا تر پایله وروسته یې خپله تاریخي بیانیه (خلکو ته خطاب) په نامه اعلان کړه چې د نوي دولت کړنلاره په کې ۵۰.

داود خان افغانستان د ګاونديو هېوادونو سره د دوستي لپوال، د غیر منسلک هېوادونو غږي و باله او د ملګرو ملتونو ټولنې له منشور خخه یې خپل ملاتې اعلان کړ، یوازې د پښتونستان مسئله یې له پاکستان سره د اختلاف د تکي په توګه یاده کړه او د سولې له لارې یې د هغې د حل غوبښنه وکړه. د نوي دولت د کړنلاري خخه د هېواد خلکو په ولايتونو او مرکز کې تود هر کلې وکړ، محمد ظاهر شاه چې د ایتالیا د ناپل په بنار کې په استراحت بوخت و، په کابل کې د خپلې باچاهي د له منځه تللو خخه خبر شو. سمدستي روم ته لار او خپله استعفا یې د افغانستان د سفارت له لارې د افغانستان د جمهوریت د مؤسس په نامه کابل ته را ولپرلې. د استعفا نامې په رسپدلو سره چې د شاهي کورني غې بندیان وو له بنده آزاد او ایتالیې ته ولارل.

یوه ورڅه وروسته د نوي نظام د مرکزي کمبېټي لوړۍ جلسه جوړه شو. مرکزی کمبېټي محمد داود خان د

دولت د جمهور رئیس، صدر اعظم، د بهرنیو چارو او د دفاع د وزیر په توګه وټاکه او نوموري نوي کابینه معرفي کړه. د محمد داود خان د فرمان په اساس د ۱۳۴۳ لمریز کال اساسی قانون لغوه شو او د نوي اساسی قانون د تصویب لپاره لویه جرګه چې ۳۴۹ کسه غږي بې درلودل د عزیز الله واصفی په مشري راوغښتل شوه او د ۱۹۷۷م. کال د مارچ په ۴۱مه نوي اساسی قانون تدوین او د محمد داود خان له خوا توشیح او نافذ شو. په ټولنیزه او اقتصادي برخه کې هم یولر اقدامات وشول چې پر بنسټ بې د ځمکو اصلاحاتو ته پاملرنه وشه، د ځمکې د اراضي قانون ((متفرقی مالیات)) تصویب شو او له هغې سره سم د مالکانو اضافي ځمکې هغه بزگرانو ته چې لږ یا هېڅ ځمکه بې نه درلوده ورکړل شو. د دولت له خوا د جزا او مدنۍ قانون تصویب شو. ملي سرود منځ ته راغي، د بېغ په نښان کې هم بدلونونه راغل.

د افغانستان د جمهوري دولت له دېرو مهمو کارونو خخه یو هم د اووه کلن اقتصادي پلان جوړول. دا پلان په ۱۹۷۶م. کې پیل او په ۱۹۸۳م. کې باید پای ته رسیدلی واي.

د جمهوریت په موده کې په ټول هېواد کې د سرکونو د خارنې او ترمیم کار پیل شو. له هراته د کندهار تر سپین بولدک پوري د اوسبې پتلې، د لوګر د عینکو د مسو د کان او د حاجي ګک د سروې کار تر لاسه لاندې ونیول شو.

د محمد داود خان پلانونه او پروګرامونه ډېر پراخ بنسټه ووچې ټول بې عملی نه شول، او د ۱۳۵۷ لمریز کال د غوري پر اوومه د یوې پوځي کو دتاه په وسیله د محمد داود خان جمهوري نظام رنګ شو.

په ټولکي کې فعالیت

زده کونکي دې پر دوو ډلو وویشل شي. لوړنې ډله دې د محمد داود خان د شخصیت په اړه او دویمه ډله دې د هغه د اقتصادي پلانونو په برخه کې په خپلوكې خبرې وکړي.

پوښتنې

۱. د محمد داود خان د کو دتاه پایلې خه وي؟
۲. کومو خلکو د محمد داود خان په کو دتاه کې زیاته ونډه درلوده؟
۳. د ۱۳۴۳ لمریز کال اساسی قانون په برخه کې کوم اقدامات وشول؟ په لنډه توګه بې ووایي.
۴. يه اووه کلن اقتصادي پلان کې کوم کارونه تر سره شول؟

له ټولکي خخه د باندې فعالیت

زده کونکي دې د جمهوریت د دورې د خرنګوالي په اړه مطلب جوړ او په ټولکي کې دې ووایي.

د دویم خپرکي بیا کته

د نړۍ د شلمې پېړۍ ټولنیز، سیاسی او اقتصادي حالت د رنسانس د دورې د ۱۵ می پېړۍ د دویمې نیمایی خڅه تر ۱۸ مې میلادی پېړۍ پورې د مستقیمو انډونو، نظریو، د فرانسې د لوی انقلاب په ۱۷۸۹ م. کال کې د بنستیزو اغبزو او د ۱۹ مې پېړۍ د یوشمېر فیلسوفانو د افکارو او نظریو محصول ګټل کیږي. د دغو ټولو سیستمونو او سیاسی مکتبونو لورواли په دې تاریخي مرحله کې داسې انګازې رامنځ ته کړې چې بشريت یې په تېرو دورو کې ډېره لړه بلګه لبدلي وه. دا ځکه چې د اقتصادي ګټو او د مخالفو لوريو اختلاف د خپلو تضادونو تر ټولو لوري کچې ته ورسېد او په نړۍ کې ډېرو لويو ورانونکو پېښو ته لاره هواره کړه.

په همدغې دورې کې د دوو نړیوالو جګرو په لړ کې نړۍ په دوو دېښمنو قطبونو (ختیع او لوپدیع) ووبېشل شوه. د امریکا متحده ایالاتو په نړیواله برخه کې د بریتانیا خای ونيو. چین د خپل مستقل سیاسي خط په لرلو سره د نړۍ د دریم څوک په توګه خرگند شو. اتونمي، بیولوژیکي او کیمیاوي وسلې د نړیوالې سیالي د پرمخ ورلو وسیله شوه، اقتصادي سیالي خپل وروستی پور ته ورسېدې او سړې حګړې چټک دوام پیدا کړ.

که خه هم د شلمې پېړۍ نړۍ ډېره متشنجه او بې ثباته وه، خو پرله پسې سیاليو د انسان د ژوندانه په خرنګوالی کې سترول ولویاوه او د پرمختګ سبب شو. خو دغو پرمختګونو ټولنیزه جنبه نه درلوده او د ملتونو لویه برخه په ځانګړې توګه د افريقا او آسيا په لویو وچوکې له دې اسانیاوو بې برخې پاتې شول. په دغو ټولنو کې یو هم افغانستان و چې تر ټولو وروسته او د نوي تمدن له امکاناتو او وسایلو خڅه بې برخې پاتې شو.

د افغانستان د وروسته پاتې والي لوی لامل دا و چې په شلمه پېړۍ کې دا هېواد د سیمې د هېوادو د ستراتېژيو د تقاطع تکی شو او د نړیوالو سیاليو په پایله کې یې ډېر زیان ولید.

درېم خپرکي

د افغانستان گاونډي هډوادونه

د درېم خپرکي موختي

۱- د پاکستان د معاصر تاریخ او پېښو سره پېژندګلوي.

۲- د ایران د معاصر تاریخ او پېښو سره پېژندګلوي.

۳- د چین د معاصر تاریخ او پېښو سره پېژندګلوي.

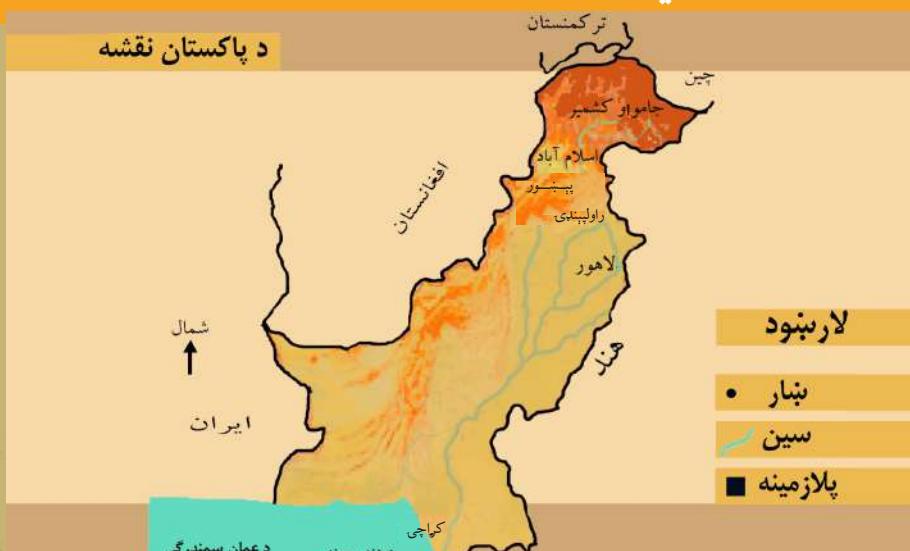
۴- د تاجکستان د معاصر تاریخ او پېښو سره پېژندګلوي.

۵- د ازبکستان د معاصر تاریخ او پېښو سره پېژندګلوي.

۶- د ترکمنستان د معاصر تاریخ او پېښو سره پېژندګلوي.

۷- د نقشو او اطلسونو خخه د کار اخېستلو مهارت.

د پاکستان اسلامي جمهوريت

د نهم ټولگي په تاریخ کې تاسې د پاکستان د موقعیت، نفووس او ټکنولوژي ارزښتونو په اوہ بلد شوئ. په دې لوست کې تاسې ته د هند نیمې وچې د تاریخ، له هند خڅه د پاکستان او له پاکستان خڅه د بنګله دېش د بېلتون په هکله معلومات وړاندې کېږي. د پاکستان تاریخ د هغه د جورېشت خڅه وړاندې د افغانستان اویا د هند د شبې قارې په تاریخ مطالعه کیدای شي.

اسلام د اوومي ميلادي پېپري په لومړيو کې د هند نیمې وچې ته ورسپد. پوځيان او مسلمان مهاجرین چې له لوپدیڅ خڅه راغلي وو، د سند د سیند او پنجاب په سیمه کې چې د پاکستان د ځمکې لویه برخه جوروی، مېشت شول. خوپېږي مخکې د هند په نیمه لویه وچه کې مسلمانان د دوه لویو ټولنو په توګه د هند په ختیئ او لوپدیڅ خنډو کې رامنځ ته شول. د اسلام د مقدس دین سره د هند د بومي خلکو لپاټیا د مسلمانانو په شمېر کې زیاتوالی راوست.

د بریتانیا د واکمنی پر وخت د هند نیمې وچې په ډپرو برخو کې د مسلمانانو شمېر زیات وو، سره له دې هم هندوانو په هغه ځایونو کې چې د مسلمانانو شمېر په کې ډپر هم و، په دولتي چارو کې پر هغوي غله درلو ده. ځکه نو مسلمانانو د دې لپاره چې به ژوند ولري، داسې هپواد چې دوی یې خپل وګني، په هغه کې خپل مشران وټاکلی شي او خپل اسلامي ټکنولوژي وده ورکړي، مينه درلو ده.

د هند د نیمې لوپې وچې او پاکستان له مهمو تاریخي بېښو خڅه یوه هم د مسلمانانو راتګ و، له آشواکا وروسته سیاسي یووالی تر ټپره وخته پاتې نه شو. او په منځنیو پېړيو کې د کوچنیو پاچاهانو په لاس سره وبشلی و.

محمد علي جناح

کله چې د بودا دین مخ پر زوال شو، د هند سیال پاچاهان یو له بل سره په جګړې اخته شول. او دي کار مسلمانانو ته چې د اسلام د بیغ ورونکي وو، مناسب فرصت په لاس ورکړ.

د هند نيمه لویه وچه د مغلو پر وخت د مسلمانانو تر واکمنی لاندي متخلده شوه، خو ډپرو هندو شاهانو د مسلمانانو د واکمنی پرواندي مخالفت وکړ او د هغوي پر ورلاندي یې مبارزه پيل کړه. د غزنويانو، غوريانو اسلامي سلسلو د هند پر نيمې لوېچې وچې واکمنی وکړه او د سختو مخالفتونو سره سره دغه نوي اسلامي ټولنې د هندوانو د پخوانۍ ټولنې ترڅنګ کرار کرار ساه اخيسته. د نوموري ټولنې پادشاهانو به خپل پوچيان هڅول چې له هندو بنځو سره ودونه وکړي. د هندوانو د ټيټې پورې ډپر کسان د اسلام د جاذې او نياو له امله مسلمانان شول.

په ۱۸۸۵م. کال کې هندوانو د دي لپاره چې د یوه بومي پارلمان د جورولو بنسته کېږدي، د هند ملي کنګره یې جوره کړه. یو شمېر مسلمانان له کنګري سره یو خای شول، خو لبر وروسته خرګنده شوه، چې مسلمانان په کې لب دي او بنایي گتفې یې په پام کې ونه نیول شي. په ۱۹۰۶ ميلادي کال کې مسلمانان له کنګري خخه جلا شول او خلکو ته یې ددې بلنه ورکړه چې په جلا ټولتاکنو کې مسلمانان خپل استازې وټاکۍ. په همدي ترڅ کې یې د هند د ټولو مسلمانانو انجمن (مسلم ليګ) د هندوانو د کنګري د رقیب په توګه تاسیس کړ. د ۱۹۴۵م. کال تر ټولتاکنو وروسته د مسلمانانو د یوه ملي دولت غوبښته لاپاوري شو، که چېرته تجزیه منځ ته راغلې نه واي، جګړه پیلپده، خو په پایله کې دا دواړه پېښ شول.

په ۱۹۳۸م. کال کې جناح د مسلم ليګ د پياورتیا لپاره د (دورو ملتونو) نظریه ورلاندي کړه او د یوه بېل اسلامي هېباد د جورولو غوبښته یې وکړه چې په ۱۹۴۰م. کال کې مسلم ليګ د یوه پرېکړه ليګ په ترڅ کې د پاکستان د جورولو غوبښتونکي شو.

په ۱۹۴۶م. کې کنګري او هم مسلم ليګ د بریتانې د فدرالي حکومت د جورولو طرح رد کړه او کنګره هم ۱۹۴۷م. کال پورې د تجزې ملنوته تیاره شوې وه او یوازې د سرحدونو ټاکل پاتې وو. د ۱۹۴۷م. کال د آګست په ۱۴مه پاکستان جور شو. تر ټولو لوی د اسلامي او ملي وحدت ازموښه هغه وخت را ورسپدې چې کله بریتانیا دا ومنله، چې د هند نيمه لویه وچه دي د هند او پاکستان په هېبادونو تجزیه کړي، یوازې هغو سیمو ته چې ډپر مسلمانان په کې او سپدل دا اجازه ورکړل شو چې له پاکستان

سره دې یو ئای شی، خوبیا هم د کشمیر د پېرہ میشتبی مسلمانی سیمې پر سر خبرې او لانجې روانې وي. د هند د نیمې لوې وچې تر تجزې وروسته هندوان هند ته وتبنتېدل او مسلمانانو هندی سیمې پر بسندې، په لکونو انسانان په فرقه ییزو نښتو کې ووژل شول. لړ وخت وروسته دواړه ملتونه د کشمیر پر سر به جګړه اخته شول، هند کشمیر په دې بانه چې حاکم یې هندو دی، نیولی و، خود مسلمانانو په دې دلیل،

چې دېری او سپدونکې یې مسلمانان دی، باید کشمیر د پاکستان یوه برخه وي. د پاکستان اصلی ستونزه د ملي هویت جورونه د سیاسی پولو تاکل د واقعیت پرینست او باتاباته او د منلو ور رژیم د خلکو لپاره د توکمي، ژبني، عقیدتي او مذهبی توپير په لرو سره و.

ديوه مستقل هپواد په توګه د پاکستان په منځ ته راتګ کې څینو رهبرانو لکه فيلسوف او شاعر اقبال لاهوري، حقوقپوه محمد علي جناح ستر رولونه لوړولي دي. خان عبدالغفار خان د پشتونخوا د سترو او ملي خپرو خخه دی چې د انگليس د استعمار او استبداد په وړاندی پاخون

خان عبدالغفار افغانستان ته په سفر کې

وکړ او د خپل ژوند دېرې شبې یې په دې لارکې تېږي کړي دي.

کله چې مهتماګاندي په ۱۹۳۸م. کال کې د پښتونخوا خخه لیدنه کوله، نو له نړدې خخه یې پاچاخان، د هغه مبارزې، او د خلکو اخلاص ولید نو هغه ته یې داسي وویل: «زمادعا داده چې پښتانه نه یوازې دا چې هندوستان خپلواک کړي، بلکې د همدي خپلواکې په برکت تولې نړۍ ته د نه تاوتریخوالي اصول وروپېژنې».

د پاکستان تر خپلواکی وروسته د اسلام درول پر سر یو شمېر قانوني مصالحي وشي. د ۱۹۵۶م. کال اساسی قانون پاکستان یو اسلامي هپواد اعلان کړ او هم یې پارلماني قوانين د اسلامي تحقیقاتو د انسټیتوټ (Islamic Research Institute) د بیاکتنې تابع کړل. په ۱۹۵۸م. کال کې دا قانون منسوخ شو او د پاکستان جمهوري د اعلان سره هڅه وشه، د اسلامي رهبري څوآکمنتیا محاره کړي د هڅو په پایله کې په ۱۹۶۳م. کال کې بیاډ ۱۹۵۶م. کال اسلامي شرایط شه ناخه اعاده شول.

د بنګله دېش بېلوالی

پاکستان دې فکر پر بنسټ جور شو، چې د هند مسلمانان داسې یو ملت جور کړي چې د هپواد په لړلو سره خانګړې سیمې او قلمرو ولري. پاکستان د سنڌ، بلوچستان، پنجاب او د پښتونخوا له ایالاتونو خخه ملت نه جور او د دوي تر منځ ژور قومي او ژبني توپيرونه موجود وو. د پاکستان بنسټ اپنودونکو د دې نوي هپواد لپاره د لويدیع او ختیع پاکستان د وحدت لپاره د اسلام دین اصلی عامل ګانه. ژبني توپيرونو، تولیزرو

خانگریاولو، فرهنگی میراث او اقتصادی شرایطو مسئلې رامنځ ته کړي. د دغه هېواد دوو لویو ډلو تر اتلس کلونو پوري هڅه وکړه چې یو خای ژوند سره وکړي او ګټور اتحاد رامنځ ته کړي. خو همدي موختې ته ونه رسپدل.

دلويديع او ختيئ پاکستان فرقه یېزه اختلافات او سیالی د دولت د کمزورولو اصلی سرچينه وه چې د ژنيو اختلاف، په خانگرې توګه په لوېدیع کې او په ختيئ کې لبره صنعتي پرمختیا هغه خه وو چې د اختلافاتو لږي یې راخپري کړي وي. په ختيئ پاکستان کې یوبل سیاسي سیال را پیدا شو. د ۱۹۶۸م. کال په دوبي کې مجیب الرحمن د عوامي لیگ (خلک ګوند) مشرد ۳۵ بنګالیانو په ګيونون له پاکستان خخه د بېلوالی مسؤول وګنل شو. دغه اختلاف دې ته ورسپد چې په ۱۹۷۱م. کال کې د ختيئ او لوېدیع پاکستان ترمنځ کورنۍ جګړه پیل شو.

تریوه خونپی جګړي وروسته، ختيئې برخې له مرکزي دولت سره خپلې اړیکې پرې کړي او د بنګله دېش په نامه یوبل هېواد رامنځ ته شو.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې پر درېو بېلابلو ډلو ووبېشل شي، لومړنۍ ډله دې د هند په نيمه وچه کې د رهبرانو او ملي شخصیتونو د نقش او د پاکستان د خپلواکۍ په هکله او دويمه ډله دې د پاکستان پر تېر تاریخ او درېمه ډله دې له پاکستان خخه د بنګله دېش د جلاوالی په هکله یو له بله خخه پونتنې وکړي.

پونتنې

- ۱- مسلمانان کوم وخت د هند په نيمه وچه کې استوګن شول؟
- ۲- د مسلم لیگ ګوند په کوم کال کې جور شو؟
- ۳- پاکستان په کوم کال کې او خرنګه منځ ته راغي؟
- ۴- بنګله دېش ولې له پاکستان خخه بېل شو؟
- ۵- بنګه دېش په کوم کال کې د خپلواکۍ اعلان وکړ؟

له ټولګي خخه د باندې فعالیت

زده کوونکي دې د مشرانو، فرهنگي شخصیتونو او منابعو په مرسته د نه تاوتریخوالي د نهضت په اړه معلومات تر لاسه او بیا دې په ټولګي کې ووایې.

د ایران اسلامي جمهوریت

په تېرو درسونو کې تاسې د ایران د موقعیت، ژې او نفوس په اوه معلومات ترلاسه کړي وو، په دې لوست کې به د پهلوی دورې د قدرت، مهمو پېښو او د اسلامي انقلاب د لاملونو په هکله معلومات وړاندې شي.

اقتصادي، سياسي، فرهنگي او ټولنيز حالات د قاجاري دورې په پايله کې مخ په خرابېدو وو چې د یو لړ بدلونونو لپاره په ایران کې پې لاره پرانيستله. په ایران کې د روستنيو کلونو پېښي له دو خواوو، کورني او بهرنۍ حالاتو خخه اغېزمن و په بهرنۍ برخه کې باید وویل شي چې استعماري هپوادونو لکه د روس او انګليس اغېزه او په قاجاريه دوره کې د ایران د اقتصادي توان په کمزوری کې مهم رول درلود. له اروپائي هپوادونو سره د ایران اقتصادي اړیکې له صفوی دورې پیل شوې وي او نسبی انديول پې درلود، خو د قاجاريانو د دورې په وروستيو وختونو کې دغه انديول د اروپائي هپوادونو په ګډه او د ایران په زيان تمام شو. د ایران کورني محصولاتو له بهرنۍ تولیداتو سره سیالي نه شوه کولاي، نو ځکه کورني تولیدات مخ په بنکته روان شول او ځای پې بهرنۍ تولیداتو ونیو. د ایران په مختلفو بنارونو کې د صنایعو او کسبونو خاوندانو په کرار کرار خپلې دندې له لاسه ورکړي، او زگار شول او بنکېلتيا خپل څای بېکاري او بېوزلي ته پرېښو.

عدالت غوبښونکو استبدادي ضد جنبشونو په ایران کې او ورسره د اسلامي تعليماتو یوې برخې د خپلواکۍ تر لاسه کولو او د عدالت دراستولو لپاره اغېزمن نقش ولیواوه چې د مطلقي واکمني، استبداد، ظلم او ناروا او د خان غوبښونکو واکمنانو پر ضد خلک پې مبارزې ته را بلل چې کولاي شو دغه اغېزې

په قاجاریه دوره کې د مشروطیت په نهضت کې ووينو. نړیوالو پېښو او واقعاتو هم پر سیاسي او ټولنیزو بدلونونو اغږی وکړي، د لوړۍ نړیوالې جګړې خخه یو کال مخکې احمد شاه قاجار چې خوان شوي و، ناصر الملک یې د سلطنت له مرستیالی لري کړ او د ملي شورا د مجلس جوړونې لپاره یې د تاکونو امر صادر کړ، خويو کال وروسته د لوړۍ نړیوالې جګړې په پیل سره د پردیو د تېږیدو له امله مجلس وڅنډید. ایران له ناپیلتوپ سره سره، د پردیو له تېږیدو اود جګړې د ناوره پایلو سره مخامنځ شو.

پهلوی دوره

تر لوړۍ نړیوالې جګړې وروسته په ایران کې سیاسي، اقتصادي او اداري ګډودۍ، په روسيه کې د سوسیالیستی نظام راتګ او ګاونډیو هېوادونو ته یې د خپراوی شتون او په ایران کې د حاکمه وضعی خخه د بېلا بلپو پاخونو رامنځ ته کېدل او د ملت سرتاسري ناخوبني، د هېواد په شاو خواکې، د سوداګریز لارو بنديزونه او له احمد شاه قاجار خخه د ملي او هېواد پالو محافلوا ناهیلي او نا خوبني هغه خه وو چې د کب د میاشتې د درېمې نېټې د کودتا لپاره یې لاره برابره کړه، د کودتا مشر رضا خان وو.

نوموري د تهران له نیولو وروسته هغه د سید ضیالدین طباطبائی په مشري مستقله کاینه جوره کړه او لبر وروسته رضاخان د دفاع وزیر شو. ضیالدین له ایران خخه تبعید شو او وروسته د قوام السلطنه په کاینه کې د دفاع د وزارت چاري او د ایران د پوځۍ قواوو مشري هم د رضاخان په لاس کې پاتې شوه. په داسي وضعیت کې په سیاسي غونډو، ناستو او مطبوعاتو کې د احمدشاه قاجار پر ضد د مخالفت خبرې پیل شوي.

د رضاخانه د قدرت وړ خدمتونه، پوځۍ خواکمنیا، بهه سیاست او قاطع تدبیر د دې لامل شو چې قاجاري سلطنت را پرزوی. رضاخان د شاه په غیاب کې چې په اروپا کې او سپدہ، خپله خواکمنی وړخ په ورځ تینګوله او همدارنګه یې دا هڅه کوله چې په پراخو تبیلغاتو سره دا وښی چې احمد شاه د هېواد د برخليک په اړه کومه پروانه لري.

په پایله کې د ملي شورا مجلس د ۱۳۰۴ لمریز کال د لرم په میاشت کې د قاجاري سلطنت رنګېدل او موټ حکومت یې د پوڅ د مشر رضا شاه تر مشري لاندی اعلان کړ. د ملي شورا د غوبنتې سره سم د هماغه کال د لیندې په میاشت کې د مؤسیسان مجلس جوړ کړ او نوموري مجلس سلطنت رضاخان پهلوی ته تفویض کړ او د قانون هغه مواد چې سلطنت یې د قاجاري کورنۍ مختص ګانه لغوه او پرنوی موادو کې سلطنت د پهلوی کورنۍ ته خانګړې کړ.

دویمه نړیواله جګړه چې له ۱۹۳۹ - ۱۹۴۵م. کال پورې یې دوام وکړ، د ۱۳۲۰ لمریز کال د سمبلي میاشتې په ۲۵ مه د شوروی اتحاد او انگلسي قواوو له خو لوریو په ایران یړغل وکړ.

رضا خان په همدي مياشت کې سلطنت پربينود او د هپواد چاري يې خپل مشر زوي او د سلطنت ولعهده ته وسپارلي او پخپله سوبلي افريقي ته لار. نوموري له هپواد خخه بهر له دوه کاله، لس مياشتو او نهه ورخو وروسته د زره دربلو له امله وفات شو.

رضا خان د خپل سلطنت د واکمني پر مهال يې مهمي چاري سرته ورسولي: د منظم پوخ جورول، د محاکمو د جورښت نوي کول، د مدنۍ او جزايي قوانينو د مجموعي تدوين، د وګرو د شمېرنې د ادارې جورول، د پېژندنې کارتونه يا تذكري، د املاکو د ادارې رامنځ ته کول، د سرتاسري ريل ګاډي پتلې جورول، د ملي بانک جورول، د روپو چاپول، د ګمرکي تعرفه وضع کول، د بنارونو جورول، د فرنگ پراخول، د شركتونو رامنځ ته کول، د پوهنتون جورول، د ټولنيزو اصلاحاتو رامنځ ته کول او ولايتونو ته د هغو تعيممول.

محمد رضا شاه پهلوی

محمد رضا شاه پهلوی د رضا شاه پهلوی زوي او د پهلوی کورنۍ دويم پاچا. هغه د ۱۲۹۸ المريز کال د لرم په مياشت کې په تهران کې زېږيدلې، لوړنې زده کړي يې په پوهې شنونځي کې او لوړې زده کړي يې په سويس کې بشپړې کړي. د ۱۳۲۰ المريز کال د وږي (سنبلې) په

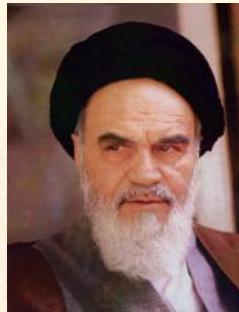
محمد رضا شاه پهلوی

مياشت کې په ایران باندې د پخوانې شوروی اتحاد او انگليسانو د حملې له امله رضا شاه سلطنت پربينود او محمد رضا شاه چې د سلطنت ولعهده و، د سلطنت واک يې تر لاسه کړ. د وږي په ۲۵ مه يې د شورا په مجلس کې د وفاداري لوړه وکړه. په دې توګه په داسې تورو ورخو کې چې له یوې خوا نړبواли چګړې نړۍ نیولې وه او له بله لوړي د ایران هپواد د روس او انگليس تر اشغال لاندې و، سلطنت ته ورسپد. د محمد رضا شاه د سلطنت د لوړنیو کلونو ورڅې دېږي بدې وي، ځکه چې د هپواد خپلواکي له ګواښ سره مخامنځ وه او هم يې د ځینو برخو د تجزې لپاره دسيسي چورېدلې، د تهران د کنفرانس د اعلامې په خپرولو سره چې د

انگليس، روس او اميریکا مشرانو په کې ګډون درلود، تريو حده دا پلان له منځه لار، چې له امله يې تر دویسي نړبوا لې چګړې وروسته اشغالی قواو ایران پربينود. د محمد رضا شاه د سلطنت له مهمو کارونو خخه یو هم د ایران د نفتو ملي کول دي، چې د داکټر محمد مصدق په مشری تر سره شو.

د محمد رضا شاه د حکمرانی د دورې له مهمو کارونو خخه دا دي چې ایران يې د ملګرو ملنونو د ټولنې سره یو خای کړ، د تهران د تاریخي کنفرانس جورول چې له امله يې د ایران ځمکنۍ بشپړتیا او خپلواکي تر لاسه شوه، د بغداد په نظامي تړون (ستنو) کې د ایران داخلېدل، د لوړې خل لپاره د ټولنیزون د دستګاه رامنځ ته کول، د مرکري بانک جورول، د نالوستي پر وړاندې مبارزه، د سنا او شورا په مجلسونو کې د

ښئو د انتخاب حق، د لوبو سپړکونو جورول، د سیاسي ګونډونو رامنځ ته کول، د موږ جورولو کارخانې،
د اور ګاپو نوي پټلی، د ایران او روس تر منځ د ګاز د نل لیکي غڅول، د نړۍ
له هپاډونو سره د سیاسي اړیکو ټینګول، د نفتی فابریکو جورول، له عراق
سره د اویو د سرحدونو ټاکل، د فرانسې او آلمان په مرسته د هستوی انژرژ د
مرکز جورول هغه خه دي چې یادولی پې شو.

آيت الله سید روح الله خمینی

محمد رضا شاه د ۱۳۵۷ لمریز کال د مرغومي په میاشت کې د ایران د
اسلامي انقلاب او پاخون له امله د خپلې کورنۍ له ټولو غړو سره مصر ته ولار
او تر ۱۸ میاشتو سرگردانی وروسته په ۱۳۵۹ کال کې د سرطان د ناروغری له
امله په مصر کې مړ او هورې خاورو ته وسپارل شو.

د ایران اوضاع له ۱۳۵۶ لمریز کاله را وروسته له دېرو چتکو بدلونونو سره مخ شو او هغه نهضت چې
امام خمیني له ۱۳۴۱ لمریز کال خڅه پیل کړي و، پراخې کچې ته ورسېد او په انقلاب واوښت چې په
پایله کې د ۱۳۵۷ لمریز کال د سلواغې د میاشتې په ۲۲ مه نېټه بریالیتوب ته ورسېد. مصر ته د شاه له
تېښتې خڅه وروسته هغه نظام چې ۳۷ کاله پر هېواد حاکم و، له منځه ولار.

په پای کې د سلواغې د میاشتې په دولسمه امام خمیني ایران ته راواګرڅېد او خلکو یې تود هر کلې وکړ.
نوی دولت په ۱۱/۱۵ ۱۳۵۷ نېټه د امام خمیني په حکم د مهندس بازرگان په صدارت رسیت پیدا
کړ، بازرگان ته دنده ورکړل شوه چې سربېره د هېواد پر اداره کولو ددې لپاره چې سیاسي نظام په اسلامي
جمهوریت بدل شي، ټول پوښته وکړي او په دې توګه د ایران د تاریخ نوی خبرکې یېل شو.

په ټولکې کې فعالیتونه

زده کوونکي دې په ټولکې کې پر دوو ډلو ووشيـل شي، لوړنې دله دې د قاجاري حکومت د سقوط د
لاملونو او دویمه دله دې د پهلوی کورنۍ په برخه کې یو له بل خبرې اترې وکړي.

پوښتنې

- ۱- د محمدشاه قاجار د سلطنت د ړنګیدو لاملونه په ګوته کړي.
- ۲- د رضاشاه د سلطنت مهمې پېښې په ګوته کړي.
- ۳- د محمد رضاشاه د سلطنت د ړنګیدو لاملونه کوم و؟
- ۴- د ایران اسلامي انقلاب په کوم کال او د چا تر مشری لاندې بریالی شو؟

له ټولکې خڅه د باندي فعالیتونه

زده کوونکي دې د بنوونکو او منابعو په مرسته د دویمي نړیوالې جګړې د لاملونو او پر ایران باندې د هغه
د اغزوو په اړه معلومات تر لاسه کړي.

د چین د خلکو جمهوریت

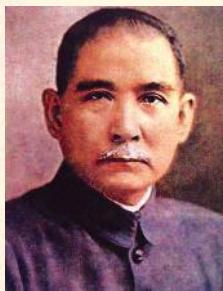

په تېرو درسونو کې تاسې د چین د نفوس او ملي لړه کيو په برخه کې آشنايی تر لاسه کړي وه، په دې لوست کې د چین د تاریخي سوابقو او همدارنګه د ۱۹۴۹ ميلادي کال د پېښو په هکله به معلومات وړاندې شي.

له دې کبله چې چین د درېبو لویو وچو اروپا، آسيا او افريقا د تقاطع په محل کې موقعت لري، نو په سيمه کې نړیوال او د لویو قدرتونو په منځ کې له ستراتېژیک اهمیت خخه برخمند دي. چین په شمالي نیمه کړه، د آسیا په ختيڅه برخه او د آرام سمندر په لوپدیع ساحل کې پروت دی چې د ۶،۶ میليونه کیلومتره مربع مساحت په لرلو د نړۍ درېبم لوی هپواد دي.

د چین د خلکو د جمهوریت پلازمېنه د پيکن (بي چېنگ) بناردي، چې له دېرو پخوانيو مرکزونو خخه ګنډل کېږي او تاریخي سابقه یې ۳۰۰۰ کاله مخکې ته رسپري. ياد شوي بنار ۱۰۰۰ کاله مخکې جور شوي او او پېړي پخوا قوبلاي خان (بېچېنگ) خپل دائمي پایاختخت وټاکه او تر اوسيه پرته له ۱۹۲۸-۱۹۴۹ م. کلونو ګومين تانګ چې پایاختخت یې نن جينګ ته انتقال کړ، بېچېنگ د چین پلازمېنه ده. د چین دېري او سېدونکي د خان (هان) له نژاده خخه دي، چې د مختلفو پېړيو را په دېخوا په همدي څائي کې اوسيلىي دي، د بني اميده د حکومت پر مهال د منئني ختيئ او له سند خخه د مدیترانې تر سویل او د افريقي تر شماله پوري سيمې د اسلام تر واحد بېرغ لاندې راغلي، خو خرنګه چې هغه وخت د اسلامي نړۍ په څاینو څاینو کې کورنۍ جګړي رامنځ ته شوې، نو له چین سره د اړیکو د پراختیا په برخه کې پر مختګ ونشو.

د عباسی امیرانو په مهال په خانگرې توګه هغه وخت چې د خلافت مرکز له دمشق خخه بعداد ته يو وړل شو، د اتمې ميلادي پېږي په نيمایي کې، د تزئني شياني د غوبښتنې له کبله ددې اړتیا پیدا شوه چې د سيمې د هپوادونو په سوداګرۍ کې په خانگرې توګه له چين سره د مرکزي آسيا د هپوادونو د ځمکې له لاري نوي والي راشي. خود فارس خليج، د عربستان له سویل، د افريقا له ختيغ، هند، د آسيا له سویل ختيغ تر چين پوري د اوبلو له لاري راکړه ورکړه د ډېر اهمیت خخه برخمنه و. په دې دوره کې یو قوي مرکزي دولت پراسلامي نړۍ حکومت کاوه او له چين سره د پراخو سوداګرېزو اړپکو مدافع و. په چين کې هم د تانګ سلسله د سوداګرېزې لاري د امنیت ضمانت کړي و.

سون یات سن

له شپارلسمې ميلادي پېږي خخه وروسته پرتگاليانو او هالنديانو کله چې هرمز په ايران، ګوا په هند او د چين په جنوب کې د ماکائنو پر بحري او سوداګرېزو لارو تسلط وموند، نو د چين اړیکې د ختيغ آسيا له نورو هپوادونو سره سمي کمزورې شوي.

د ديارلسمې ميلادي پېږي په لوړې پورې کې د مغلو ديرغل له امله تر چينه پوري د سيمې هپوادونه او هم د منځني ختيغ سيمې په ورته برخليک اخته شوي. په ۱۲۳۰ ميلادي کې اوكتاي قا آن له خپلو دوو ورونو جغتاي او تولي او له خپلو زامنو سره د هوانګ هو د جلګې پر لوري حرکت وکړ او تر ۱۲۳۴ ميلادي کال پوري یې د کای فنګ بشار ونبو.

په معاصرو پېړو کې د منجو دولت خپل سوداګرۍ د انګليس سره محلود او تر خارني لاندې ونیوله او د سوداګرۍ د اړپکو د کره کتنې غوبښتونکي شول. انګليسانو هڅه کوله چې د هند له لاري د نړۍ سره خپلې سوداګرېزې اړپکې وساتي. د انګليسانو اساسی موخي د چين سره د ترياكو سوداګرۍ و چې دغور اړپکو ناوره پايلي درلودې چې د ترياكو د جګړې ۱۸۶۰ - ۱۸۴۱ ميلادي لامل وګرڅدہ.

په شلمه ميلادي پېږي کې لوړې د اميراتوري حکومتونه او وروسته د چين ملي جمهوریت منځ ته راغي. ډاکټر سون یات سن چې د چين د مدرن پلار په نامه مشهوردي، د ۱۹۱۱ ميلادي کال د انقلاب مشرد چين لوړپنی جمهور رئيس هم و چې ګومين تانګ د ګوند مشری تر ۱۹۲۱ ميلادي کاله پوري پر غاره وه.

د ۱۹۴۹ ميلادي کال انقلاب

د ۱۹۲۸ ميلادي کال په پسرلي کې د مائو په مشری هغه پاتې شونې ماتې خورونکي بلواګران (فضل خزان) او هغه پوځيانو چې د نانچانګ په ګلپوډيو کې یې برخه اخيسټې وه، ژوندي پاتې شوي وو، د جوده په قوماندې يو له بله سره يو خای شول. د دغه ناکامه ګاډوډي، د دواړو مشرانو کتنه د کمونېست

گوند قواوې له منئه ورلو خخه وژغورلې او دا پېپکەر پې وکړه چې پاتې قواوې د چین په سره پوځ کې تنظیم کري او لومنې هله چې کمونېست گوند د چین د سره پوځ د ټینګښت لپاره جوره کړه (چنګ کانګ شن) وه همدارنګه مائو د ۱۹۳۱ ميلادي کال په وروستيو کې د چین لومنې سورايي جمهوري د ګيانګسي په سيمه کې اعلان کړ. د دويم نړيوال جنګ په پای کې په عملی توګه دوه چينه شتون درلود. يو هغه قلمرو و، چې د ګوميندان تر نظارت لاندې و او بل هغه آزادي سيمې وي چې د چين کمونېست گوند رهبري کولې. ګوميندان سره د امریکې د متحده افالاته له خوا د وسله او مهماتو، د پوخيانو د زده کړي او لېږد پې ختيڅو برخو ته د اړتباطي لارو جورونه او ساتنه، نظامي او ډپلوماتيک ملاتر کېده. د چين ډپموکراتيک قواوې له پوځي، اقتصادي اړیکو له پلوه د چانکای شیک رژیم په پرتله وروسته پاتې و، خود خلکو ملاتر او ملګرتیا پې لرله.

 د چين کمونېست گوند د مقاومت لپاره اغېزمنه تياري نیولي وه. په اقتصادي برحه کې د ۱۹۴۶م. د مې د میاشتې د ۴ مې نېټې په مصوبه کې د چين د کمونېست گوند مرکزي کمېټې دا پتېلې وه چې د لویو ملاکانو څمکې مصادره کړي. ددې تر څنګ پې د پوځي احضاراتو او جلب لپاره تدابير نیولي وو. کمونېست گوند وتواند چې د مختلفو مبارزو او نظامي لاري خلک د ګوميندان د حملو پر وړاندې چمتو کړي.

د ۱۹۴۸م. کال په اوري او مني کې آزادي غوبنتونکي پوځ په کلکو او برباليو عملياتو لاس پوري کړ. د ګوميندان پوخيان د چين په شمال ختيڅ بنارونو کې محاصره او د ماتې سره مخامنځ شول، د چين ډپره مهمه صنعتي سيمه چې د فلزاتو د ویلې کېدو کار خانې، د ډبرو د سکرو د راپستلو، ماشين جورونې، د انرژۍ يا د لېږد راپېر پرمختللي شبکې پکي وي کمونېستي قواوو ونيولي.

د ۱۹۴۸م. کال په پای کې کمونېست گوند پر ټول شمالي او شمال ختيڅ چين واکمن شو. همدارنګه په ۱۹۴۹ ميلادي کال کې بېجېنګ پرتله له مقاومته سقوط وکړ او د کمونېست گوند قواوو لاسته ولوبد او د هماغه کال د نوممبر او اپريل د میاشتو تر منځ د چين بنارونه بې له وینې تویونې د کمونېستانو لاسونو ته ولوپدل. چیکا یچنګ د خپلو پوخيانو له کوچنې دلې سره تایوان ته پېښته وکړه. د ډپکن تر نیولو او د چانکای شیک د قواوو تر ماتولو وروسته کمونېست گوند بشپر بربالتوپ ته ورسېد او مائو د ۱۹۴۹م. کال د اکتور د میاشتې په لومنې ورڅ د پکن د سولې په میدان کې د چين د خلکو جمهوریت اعلام کړ.

خرنګه چې د چين بهرنې سياست له ۱۹۴۹م. کال خخه وروسته د مائو پر عقايد ولاړو، نو د هغه افکارو او غېرګونونو پر بهرنې او کورنيو مسائلو بشپر اغېز درلود، څکه نو د هغه هپواد بهرنې سياست

د ۵۰ مې لسيزې خخه وروسته د چين پر کورني لوړو ژورو او نړپوالو پېښو کې اغږد درلود.
مائو د انقلابي جګرو پر وخت او د قدرت د لاس ته راپونې مخکي او وروسته هېڅ کله له یوې ثابتې
الګو د خپل د سیاستونو د اجرګولو لپاره کار نه اخیسته، بلکې د چين د اقتصادي، سیاسي، پوهې او
فني او نړپوالې اوضاع او ستراتېژيکي اصولو په پام کې نیولو سره به یې له انعطاف خخه کار اخیسته.
له ۱۹۸۰م. کلونو را په دې خوا د چين سیاستونو د سيمې له هېوادونو او نړۍ سره د پام وړ وده وکړه او
له دې امله چين د منطقې په سیاستونو کې د پام وړ ارزښت لري چې په اوس وخت کې په سيمه کې د
چين فعاله سیاسي ونډه دېر د اهمیت وړ ده. پخوا چين په نړپوالو اړیکو او په خانګرې توګه د مرستو په
برخه کې اعتقادی (ایډیالوژیکه) بنه درلوده او د بېجېنګ له پالیسي سره سم د سوسیالیزم او د استعماری
ضد نهضتونو په پراختیا کې چې دنړۍ په مختلفو خایونو کې تر سره کیدل له ۸۰ لسيزې راپدې خوا د
دې په کچه او اندازې کې بدلون راغې.

د چين نوي سیاست او پالیسي او س د نړپوالو مناسباتو د برابری، متقابلې ګټې، د همکاريو په شکلونو کې
د نوبنت او د عملی او بنو پایلو پر اساس ولاړه ده. ددې سیاست موخه داده چې چين په نړپواله قولنه کې
اغزمن او لوی نقش ولري. د پرانیستو دروازه د سیاست په رامنځ ته کولو او له نړۍ سره د سیاسي او اقتصادي
مناسباتو په پراخولو سره چين د نړۍ د پرمختللو هېوادنو لکه جاپان، امریکا او لوپدېچې اروپا په کتار کې
درېدلی دی. اونن ورځ په نړۍ کې د صنعتي هېوادونو او مطروحه قدرتونو له ډلي خخه ګفل کېږي.

په ټولکي کې فعالیت

زده کونونکي دې په جلا ډلو ووېشل شي. لوړنې ډله دې د چين د سوابقو، دویمه ډله دې د مائو د
شخصیت په برخه کې یو له بله پوښتې وکړي.

پوښتني

- ۱- د چين هېواد چېږي موقعیت لري او د هغه د تاریخي لرغونتوب په اړه خه معلومات لري؟
- ۲- جمهوري نظام په چين کې خه وخت جوړ، او لوړنې جمهور رئيس یې شوک و؟
- ۳- د چين د کمونیست ګونډه د بیالیتوب لاملونه خه وو؟
- ۴- د دویمه نړپوالې جګړي وروسته په چين کې له اقتصادي، سیاسي او ټولنیز پلوه خه بدلون راغلی؟
- ۵- له اتیامې لسيزې وروسته د چين بدلونونه خرنګه ارزوئ؟

له ټولکي خخه د باندي فعالیت

زده کونونکي دې د فرهنگي شخصیتونو او منابعو په مرسته په چين کې د ۱۹۴۹ ميلادي کال د انقلاب
د لاملونو په اړه معلومات تر لاسه او بیا دې په ټولکي کې وایي.

تاجکستان

تاجکستان د افغانستان یو ګاونډی هېواد دی، د نهم ټولگی په درسونو کې تاسې د هغوي د ژې، نفوسو او په تاجکستان کې د مېشتتو قومونو په اړه معلومات ترلاسه کړل، په اوسيني لوست کې تاسې ته د نژادي رېښې، تاریخي سابقې او د هغه خای د کلتوري حالت په هکله معلومات درکول کېږي.

د افغانستان په شمال کې یوه حاصلخېزه سيمه پرته ده چې ډپر عالمان او پوهان په دی باور دی چې آريایي نژاد خپلې د ژوندانه لومړنۍ ورځې او شپې د هندوکش د غرونو په لمن کې د جيحون او سیحون د رودونو پر غاړو تېږي کړي دی. د آريایيانو په پخوانې کتاب کې د داسې څمکې يادونه شوې چې آب او هوا پې د څمکې پرمخ د خلد په نوم يادېده او زمور نیکونه هورې لوی شوې دی او په پوره ډاډ سره ویلای شو چې له هغې څمکې خڅه موخه همدا د جيحون او سیحون زړه وړونکې سيمه ده.

د هنري فيله د وينا له مخې (تاجکان مشهور خلک) دی چې د ختيغ په ټوله سيمو کې خواره واره دی، نه یوازې په ایران او پاکستان کې، بلکې د ماورالنهر په بنارونو او په هغو هېوادونو کې چې د تاتاريانو تر ولکې لاندې دی، او سېږي او د هغوي د ځینو د ويناوله مخې د چين تر سرحدونو یا

لېر تر لېر تر تیت پورې خپاره شوي دي.)

د پام ور شمېر تاجکان په ازبکستان او قرغزستان کې او سېرېي، تاجکان د آريایانو له پخوانۍ نژاده دی، دوى د ترکانو تر را خرگندېدو د مخه د مرکزي آسيا د چېر پخوانۍ تمدن بىكارندوى دی. سکندر د ميلادي خلورمې پېرى د مخه د تاجکانو خاوره ونیوله او د هغه ئاي د خلکو تر مطبع کولو وروسته يې هورې له یونانيانو او مقدونياني خخه يو لېنکر کوبت جور کې چې ۳۰ زره کسه يې هلته مېشت شول او د هغه ئاي د خلکو سره يو ئاي شول.

له ميلاد خخه دوه پېرى مخکېي سکاهانو د یونانيانو ئاي ونيو. له ۲۷-۳۹ د ميلاد خخه يې جوره کړه چې وې کړاي شول چې په مرکزي آسيا ۲۰۰ کاله حکومت وکړي. د کوشانيانو امپراطوري د درېسمې پېرى په پاي کې کمزوري شوه او یو بل قوم چې روميانو هغوي (افتاليت)

اماں علی رحمان
دا سې ترکي کړه چې په ۱۳ مه ميلادي پېرى کې
يې مغل يرغلګر په خان کې مخلوط او هغوي يې تر خپل اغېز لاندي راوستل.

دنولسمې پېرى په نيمائي کې چې د وخت په تېرېدو سره د روسيې د ھمکېي پراخولو لرى سویل
لوري افغانستان خواته پيل شوه، د تاجکانو ستر مرکزونه لکه اورا، تویه او خجند له روسيې سره

يا سپين هونان يا اھياطله بلل، رامنځ ته شول.
تاجیکان اکثراً له نژادي پلوه سپين نژاد پورې اړه
لري او کله کله کولاي شو چې د مغلو خانګرې
په کې وګورو، علت يې دا دی چې هغوي او
ترکانو یو له بله سره وده کړې ده.

د ترکي مهاجرینو پر له پسې يرغلو دا سيمه
د نولسمې پېرى په نيمائي کې چې د وخت په تېرېدو سره د روسيې د ھمکېي پراخولو لرى سویل

توضیح

دوه لوپی کورنی لکه صفاریان او سامانیانو پر تاجکستان حکومت کړي دی او د پېړيو په اوردو کې د شاعرانو او فضلاو د زړه وروزنکي مرکز حیثیت درلود. رودکي سمرقندی، کمال خجندی، رشید سمرقندی، خواجہ عبدالمالک عصاری سمرقندی اوسيفی بخاری د دغۇ شاعرانو او فضلا خڅه وو.
سمر قند او بخارا لکه بلخ د خچل وخت د علومو او فنونو له مرکزونو خڅه شمېرل کېږي.

وټپل شول. د تاجکستان شمالی برخه د روسانو په قلمرو او سویلی برخه یې د بخارا د امير تر فرمان لاندې راغله. په ۱۹۱۸ ميلادي کال کې د شوروی د حکومت منگولې د مرکزي آسيا په مخکینيو نیول شویو سیمو کې ټینګې شوې، د هملي کال په اوردو کې د تاجکستان شمالی برخه د خود مختار شوروی تركستان يوه برخه شوه او په ۱۹۲۱ ميلادي کې سري قواوې د بخارا شرقی برخو ته ورغلې او د دوشنبې بنار یې ونيو.

د ۱۹۲۴م. کال د منځني آسيا د جمهوریتونو د پولو ټاکلو په وخت کې د تاجک شورایي جمهوریت د ازبکستان جمهوري يو برخه شوه. په ۱۹۲۹م.

کال کې د دوشنبې بنار د سټالین آباد او په ۱۹۶۱ کې بېرته د دوشنبې په نامه ونمول شو او هم د ۱۹۲۴ کال د سرحدی ټاکنې په اساس ځینې بنارونه لکه سمرقند، بخارا، سرخان دریا، قشقادريا، د فرغاني سيمې له تاجکستان خڅه بېلې شوې او د سرحدی ټاکنې له همامغه نېټې خڅه په کې تر او سه کوم بدلون نه دی راغلي.

د شوروی اتحاد تر پنګډو وروسته په ۱۹۹۱م. کال، کې تاجکستان خپله سياسي خپلواکي اعلان کړه او د ملګرو ملتونو د ټولنې او ځینو نورو نړیوالو ادارو غږیتوب یې ترلاسه کړ.

په تولگي کي فعالیت

زده کوونکي دې په دوو ډلو ووبېشل شي. لوړنۍ ډله دې د تاجکستان د قومونو او دویمه ډله دې په تاجکانو باندي د روسانو د یر غل په اړه یو له بل سره مباحثه وکړي.

پوبېنتي

- ۱- د تاجکستان او سېدونکي په کوم نزاد پوري اړه لري؟
- ۲- تاجکستان په کوم کال کې د شوروی ترکستان خود مختاره جمهوري یو برخه و ګرځدله؟
- ۳- تاجکستان په کوم کال کې خپله سیاسي خپلواکي تر لاسه کړه؟

له تولگي خخه د باندي فعالیت

زده کوونکي دې د بنوونکو او منابو په مرسته په تاجکستان کې د اسلام د خپرېدو په اړه معلومات تر لاسه او په تولگي کي دې ووایي.

ازبڪستان

ازبڪستان د اسلامي ڪلتور او تمدن له لويو مرکزونو خخه گيل ڪپري. په دې لوست کې تاسي د ازبڪستان د موقعت، اقتصاد، ڪلتور او لنډ تاریخ سره بلديپري.

ازبڪستان داسې هپواد دی چې په مرکزي آسيا کې د دوو سيندونو آمو او سير دريا ترمنځ پروت دي، په دغه هپواد کې ۷۱٪ خلک ازبك دي، په ازبڪستان کې نور لبه کي، لکه روسان، قرافان، تاجکان، او تاتار هم اوسيپري. په سلوکې ۶۳ خلک په ڪليو او بانليو کې ژوند تيري، رسمي ژبه يې ازبكي او روسي ده. په ازبڪستان کې تر ميلاد خخه دمحه انسانان اوسيدل، تر ميلادي شپرمې پېرى د محه د دې هپواد ډېره خاوره د هخامنشيانو د قلمرو يو برخه وه.

په (۲۹ مخکي د ميلاد) کې مقلوني سکندر، سمرقند او اوسيني ازبڪستان د باختري يونان يوه برخه و گرڅوله.

د شپرمې ميلادي پېرى په نيمائي کې د تركي خانانو تر ولکې لاندې راغي. عربانو د اوومې ميلادي پېرى په دويمې نيمائي کې د مرکزي آسيا مهمې برخې ونيولي. قتيبه بن مسلم

د خراسان عربی والي ته دنده ورکړل شوه چې ماورالنهر په بشپړه توګه فتح کړي. هغه په شلوکلونو کې

د چین او کاشغر تر پولو نژدې او په شمال کې

تر تاشکند پوري لښکري راورسولي او په پاي

کې يې سمرقند، تاشکند او فرغانه ونيوله.

د اسلام په ظهور او خپرپللو سره په لسمه

میلادی پیری کې د ازبکستان او سنی سیمه

د سامانیانو د قلمرو یوه برخه شوه او د وخت

په تېرپلدو سره پري غزنويانو، سلجوقيانو،

خوارزمشاهيانو، مغلانو او تيموريانو حکومت کاوه.

مغولو د خپلوي غلو په ترڅ کې د منځنی آسيا لوپې برخې ونيولي، خو په تدریج او د مغلود واکمنۍ په

منځ ته راتګ، په خانګړې توګه د تيمور له واکمنۍ خخه وروسته چې سمرقند يې د خپلې امپراتوري

پلازمهنه وتاکله، ازبكانو د لومړي خل لپاره د یوه قوم په توګه را خرگند شول.

ازبكانو خپل نوم له ازبك خان خخه ۱۲۸۲-۱۳۴۲ م. کال

چې د اسلام په دين مشرف شوي و، اقتباس کړ، همدارانګه

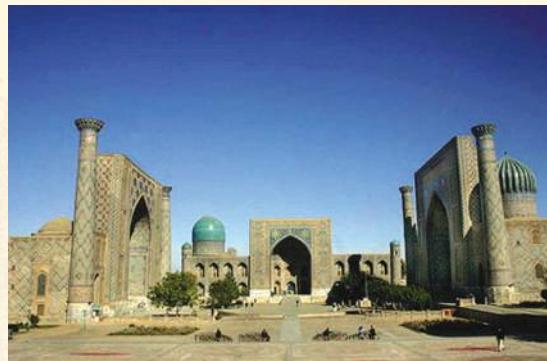
ابواخیر خان (۱۴۱۲) م. کال د شبیان څوان خایناسټې د جوجي

زوی په مرکزی آسيا کې د ازبکو د قدرت بنسټ کېښود.

د ازبکستان ۸۵ سلنډ خلک مسلمانان او حنفي مذهبه دي، د

يو شمېر تېريو سره په اسلامي سنتونو او ارزښتونو ولاړ او

پابند دي، په دې هبودکې اسلامي ارزښتونه لکه: نکاح، تدفین،

د طلا کاري جومات

اسلام کريموف

توضیح

سمر قند او بخارا د اسلامي تمدن له مهمو او لويو مرکزونو نه گنل کېږي. د اسلامي تمدن ډېري نښې او آبدات هلته د یادګار په توګه پاتې دي، چې د بېلګې په توګه د شيردار مدرسې، طلاکاري مدرسې، د انع بېگ مدرسې، بي بي خانم جومات، د نماز گاه جومات، خانقاہ د گورگانۍ امير تيمور مقبره، د خواجه عبدالله احرار مزار، رودکي مزار، د شاه اسماعيل ساماني مزار، د خواجه بهاول الدین نقشبند د آثارو مجموعه، مزارونو او آبدو نومونه یادولي شو.

خاوروته د مړي سپارل، د هلکانو سنتول، قرباني، د قرآن مجید تلاوت، د جوماتونو جورپول او د صدقو ورکول رعایت کېږي.

د ازبکستان د خلکو ملي ترکیب د ۱۹ مې پېږي، له نیمایي او د شلمې پېږي له پیل خخه بدلون موندلی دي. دروسې په وسیله د منځنۍ آسیا له اشغال وروسته، دې سیمې ته د ډېر وروساتو ورلېرل، په ځانګړې توګه د ۱۹۱۷ میلادي کال د (اکتوبر انقلاب) خخه وروسته د روسيې، قفقاز او اوکراین بزگران او کارگران دې سیمې ته راوستل شول.

په پخوانې شوروی اتحاد کې د ۱۹۹۱ میلادي کال چټکو بدلونونو د ازبکستان مشرتابه ته دا فرصت ورکړچې د یاد شوي کال د سپتیمبر په لوړۍ نېټه

ازبکستان د یوه خپلواک هېواد په توګه اعلان کړي. د ازبکستان کمونیست ګوند منحل اعلان شو او لوړنې ټولپاکنې تر سره شوې او اسلام کريموف د رايو په ګټلو سره د جمهور رئيس په توګه وټاکل شو.

ازبکستان د خپلواکې تر اعلاتولو وروسته د ملګرو ملتونو د ټولنې غږتوب ترلاسه او په یو شمېر اقتصادي، نړپالو او سيمه ييزو ټولنو کې داخل شو.

د منځنۍ آسیا په هېوادونو کې ازبکستان د ډېر و بنو اقتصادي په تېره بیا د کرنې په برخه کې د بنو امکاناتو لرونکي هېواد دي. ازبکستان د مسو، د سکرو ډېر او نفتو کانونه لري، د فولاډو د صنعت په

تولید، غذایی توکو، منسوجاتو او پنې په پرمختګ کې یې بریالیتوونه په برخه شوي دي. کرنه ددې هپواد د اقتصاد مهمه برخه گنل کېږي چې په اقتصادي پرمختیا کې ۲۸ سلنډونیه لري او ۳۵ سلنډه وګرې په کې چې کار بونځت دي ازبکستان په نړۍ کې د پنې دویم صادرتونکی هپواد دي.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې په دوه ډلو وویشل شي لوړۍ ډله دي د ازبکستان د اسلامي ابداتو په اړه او دویمه ډله دي د مهمو صنایعو په اړه په خپل منځ کې مباحثه وکړي.

پوښتنی

۱- د ازبکستان موقعیت په لنډه توګه توضیح کړئ.

۲- په ازبکستان کې کومې قومي ډلې ژوندکوي؟

۳- کومو سلسلو یا کورنيو په ازبکستان کې واکمني کړي ده؟

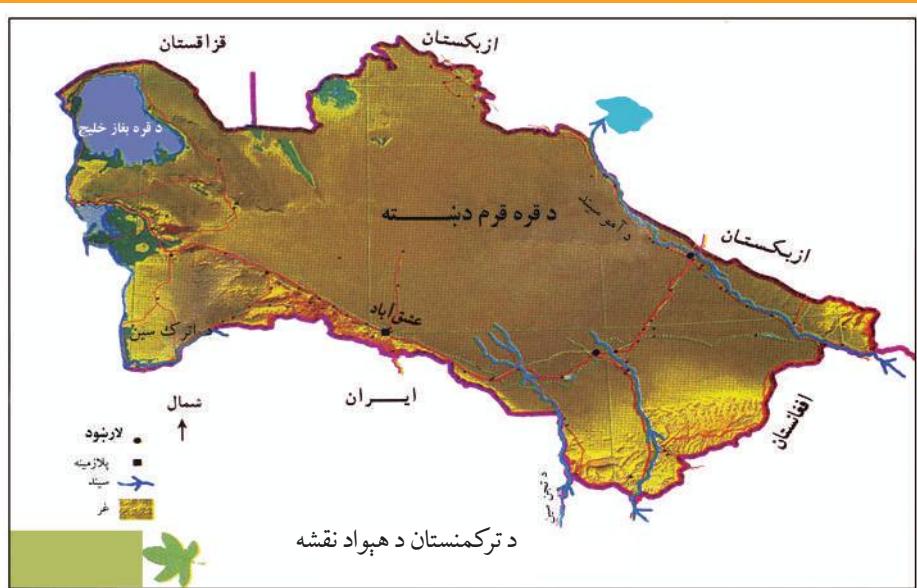
۴- د ازبکستان خلک په کومو ژيو خبرې کوي؟

۵- د ازبکستان د مهمو صنایعو نومونه واخلیه.

له ټولګي خخه د باندي فعالیت

زده کوونکي دې د ازبکستان نقشه رسم او د هغې پر مخ دي د ازبکستان ولايتونه، صنعتي بنارونه او ګاؤنډي هپوادونه په نښه کړي.

ترکمنستان

ترکمنستان په نړی کې د ګازو له سترو صادر وونکو هېوادونو څخه دی.

د نهم تولگي په تاريخ کې تاسې د ترکمنستان د موقعیت، نفووس او ژې سره آشنا شوئ. په دې لوست کې تاسې د تاریخي پېښو، د ترکمنانو د اصل او نسب او د هغه ځای د فرهنگي او اقتصادي حالت په برخه کې تفصيلي معلومات حاصلوئ.

ترکمنستان يو لرغونی هېواد دی. چې د زرگونو کلونو د پخوانی تمدن زانګو بلل کېږي او د ګوک تپه، نمازګاه تپه د مروښار، نساء قلعه او اورګښ غونډې لوی فرهنگي مرکزونه په کې شتون لري. د خبرې له مخې ترکمنان مغلۇ ته ورته دی. په نسبی توګه لور، د تورو وېښتو لرونکي او نري اندامه دی.

دلرغون پوهني پلېنې بني چې ترکمنستان تېروخت په منطقه کې د نړۍ د خارويو او د کرنيزو مرکزونو څخه يو مرکز و د برونز په پېړکې چېرو لويو تمدنونو له دې ځای څخه منشا اخيستي ده. د ترکمنستان د لرغونو تمدنونو څخه يو د ((الیتن اپ)) معماري ده چې د مينا او چاجا کلو تر مینځ موقعیت لري په دې ځای کې یوه مقبره شتون لري چې د معماري له پلوه د بابل آثارو ته ورته والي لري او همدا رنګه لرغون پوهانو ثابته کړې چې په دې سيمه کې ليک ژبه موجوده وه او خلک د عالي او لور فرهنگ څخه برخمن وو. چې ترکمنستان له تاريخ څخه مخکې د انسانانو د استوګنې ځای و. په ۶ - ۴ - م پېړيو کې د هخامنشيانو د امپراتوري یوه برخه وه او وروسته د پارتانو لاس ته ولوېده.

د ترکمنانو د نژاد د رېښې په برخه کې مختلفې نظرې شته، خو هغه څمکې چې ترکمنان په کې اوسي، له دېړې زمانې څخه د انسانانو د استوګنې ځای او ډول ډول کلتورو نو او تمدنونو په کې وده کړې ده.

ترکمنستان د خپل جغرافیوی موقعیت له مخې د ورپشمو د لوپې لارې په برخه کې مهم نقش لوپولی او د پېړیو په اوږدو کې د لوپدیع او ختيغ ترمنځ نښلوونکې کړي پاتې شوې ده. په پنځمه میلادی پېړی کې دا سیمه د هون او هپتالیاتو دیرغل له امله او ساسانیاتو د شانګ وروسته د هعوى لاسته ورغله. دا د لوی خراسان شمال ته د ترکي قومونو لوړنې نفوذ و.

په اوومه پېړی کې عربو پر خراسان د یرغل په ترڅ کې دا سیمه هم ونیوله، مرو د خراسان د عربو حکمرانیو پلازمېنه ګټل کېده او پر ماورالنهرې حملې له همدې خایه کولې. مروې ته د مامون الرشید او امام رضا راتگ په تاریخ کې هم ثبت دي.

که خه هم دې سیمې او ماورالنهر ته د ترکانو لوړنې راتگ په پنځمه میلادی پېړی کې د هیاطله د هجوم پر وخت و، خود غور یا اغوز د ترکانو یرغل د مغلوستان له پولو څخه په لسمه میلادی پېړی کې د دې سیمې د خلکو جمعیتی جوړښت درې وړې کړ، سلجوق خان د مسلمانو ترکو په مرسته و توائبه چې پر سیحون خپله واکمنی ټینګه کړي او د سلجوقيانو دکورنې بنسټې یې کېښود.

په خلورمه هجري پېړی کې مقدسی غربی تاریخ لیکونکی لوړنې کس و، چې د ترکمن په نوم طایفې څخه یې یادونه وکړه او پر دې ټکيې یې ټینګار وکړ چې لوړنې مسلمان ترکان وو، نو خکه د (ترک ایمان) په نامه له هعوى څخه یادونه شوې ده.

د جوامع التواریخ د کتاب پر اساس د ترکمنانو نسبی سلسله داسې تنظیم شوې ده: بافت بن نوح، دیب یا قوي، قراخان او غوزخان، د ترکمنانو اصلی نیکه اورخان کرخان دي.

ترکمنستان د مرکزي آسيا د مختلفو قومونو د اوسبډو ځای دی، خو ډېر خلک یې ترکمنان دی او لاندې

قېيلې په کې اوسيېري:

۱- عالي ايلى

۲- آتا

۳- چاودار

۴- امرای (یمړلي)

۵- ارساري

۶- ساکار (ساقار)

۷- سایور

۸- ناريق

۹- تکه اريموت

۱۰- ګوکلان

خرنګه چې زیاترو ترکمنانو د تاریخ په اوږدو کې د خارویو

د ترکمنستان د پارلمان ودانۍ

د روزني له لاري زوند کپي، نو ددي لپاره چې دغه اقتصادي فعالیت فعال وساتي، نو په کلیو کې او سپېري. د مغلويرغل او د خوارزمشاھانو مادي وضع سخنه خرابه کپي وه. د مرکزي آسيا ډېر ودان بشارونه ټول ويچار او د مغلو لاسونو ته ولويدل. ياده شوي سيمه په دوو برخو چې شمالی برخه ېېي مغلو او د ازبيکو خانانو او جنوي برخه ېېي ايلخانانو ونیوله.

له ۱۷-۱۵ م. پېړي خخه دا سيمه د شبک خان ازیک تر ماتې وروسته صفويانو ونیوله، په ۱۸۰ -

۱۸۷۲ ميلادي کلونو کې د روسيې سياسي تحریکاتو د تركمنستان پراخه سيمه د بخارا، خيوې، فرغانې، خو قند او قازان په حکومتونو ووپشله، روسانو په یوه منظم ځنځيري حرکت سره بخارا، خيوه او فرغانه تر ولکي لاندې راپورل او په پاي کې په ۱۸۸۱ م. کال روسي جنral اسکوبیلوف پر احال باندې ديرغل او د ګوک تې قلعې په نیولو سره وتواند چې پر تركمنانو بربالي او تركمنستان اشغال کپي، د تركمنستان لوپدیخه برخه په خپله خوبنه د روسيې سره یو خای شوه.

په روسيه کې د ۱۹۱۷ ميلادي کال تر انقلاب وروسته تركمنستان د سوروي تركستان د جمهوريت یوه برخه شوه.

تر خپلواکي وروسته د تركمنستان اقتصاد د نورو نويو جمهوريتونو په خېر په دولتي مالکيت ولاړو. د خپرو شويو آثارو له مخې د هپواد د ټولو محصولاتو ۹۵ سلنډ د دولتي واحدونو له خوا تولیدېدل. بانکونه، یېمې، بهرنۍ سوداګري او ټول لوی پلورنځي دولتي وو، دغه اقتصادي سیستم چې پر دولتي بنیاد ولاړو، د نوبنت د نشتولی، لېکاري، فلجنونکې بېروکراسۍ او د تکنالوژۍ د نشتولی له امله له سختو ستونزو سره مخ وو او د پورته ستونزو د له مینځه ورلول پاره دولت په دوو کارونو لاس پوري کړ:

۱- په مسکو او د کامنولت د نورو غربو هپوادونو پوري د خان تړپې د رېښو پوري کول.

۲- د ملي اقتصاد بنسټ اپښوډل او د طبیعې خیر مو خخه په خپلواکه توګه ګه اخیستنه د کورنې ارتیاواو د رفع کولو په منظور. چې دې مامول د پوره کولو لپاره خو مرحله یزه ملي ستراتېژي مطرح شوه.

ترکمنستان د روسيې له فدارسيون خخه وروسته د مشترک المنافع هپوادونو په منځ کې د ۲،۷ تريليون متر مکعب گازو په در لودو سره دویم هپواد دی. د تركمنستان په سلو کې ۴۸ سلنډ خلک په کرنيزو او د خارويو په چارو بوخت دي. ددي هپواد په سلو کې ۸۰ سلنډ څمکه د اویو د سرچينو له نشتولی سره مخامنځ ده. په تركمنستان کې مالداري نسبتاً بنه وده کپي ده. د فره قل پسونو د نرمو وریو او پوستکو په لرلو سره په کې ډېر روزل کېږي. د تركمنستان یو بل صنعت غالی جوړونه د چې د تركمني بشغۇ په منځ کې رواج او نېپووال شهرت لري، تركمنستان په مرکزي آسيا کې له څانګړې جغرافيوي پلوه مناسب ستراتېژيک موقعیت لري.

۰ دغه هپواد تر څمکې لاندې ډېرې لوپې په څانګړې توګه د نفتو ذخیرې لري چې همدي ټکي د سيمې د هپوادونو پام تركمنستان ته را اړولي دي.

• ترکمنستان اروپا او ئىينو نورو ھپا دونو ته د گاز د انتقال پوتسيال لري او د اروپا د انرژى د تامينونكو ھپا دونو خخە گېل كېرى.

• ترکمنستان د سىپين د سىندرگى لە ساحلى ھپا دونو خخە دى چى د انرژى ھېرمۇ پە لىلو سره له اقتصادى لور ارزىت خخە بىرخەن دى.

ترکمنستان د پخوانى شوروئي اتحاد د ٦٠ گلنپى واكمى پە وخت كې د نورو منځنى آسيا د جمهوريتونو پە خېر د بىلۇنۇنوه لە مۇخى يو منجمد تارىخ تېركىپ، يوازى د يادولو مهمە پېپنە پە كې د قره قوم د كانال جورپول و.

پە پخوانى شوروئي اتحاد كې د سىاسي بىحرانۇن پە چېرىدۇ سره كمونىست حزب منحل او د ترکمنستان ديموكراتىك گوند د ١٩٩١م. كال د آكتوبر پە ٢٦ مە جور شو، چى مشرى بې نيازاف پر غارە لرلە او د آكتوبر پە ٢٧ مە ترکمنستان رسمما خپله خپلواكى اعلان او د يوه خپلواكە ھپا د پە توگە پە رسمييت وېېزىدل شو. يو كال وروسته ددى ھپا د پارلمان لە خوانۇي اساسى قانون جور او د جمهور رئيس واكى بې پە كې جېركى.

ترخپلواكى وروسته ترکمنستان د ملگرو ملتونو د تۈلنى، د خپلواكە مشترىك المนาفع ھپا دونو، د آسيا پراختىايىي بانك، اسلامي پرمختىايىي بانك، اسلامي كنفرانس د سازمان، دكار د نېپوا ل سازمان او دلسگۇنۇ نورو نېپوا ل تۈلۇ غېپتوب تىلاسە كېرى دى.

پە تۈلگى كې فعالىت

زده كۈونكى دې پە خلورو دلو ووپشل شي. لومپى دله دې د ترکمنستان د موقعىت پە اپە، دويىمە دې د ژې، درېمە دې د ترک تبارانو د استوگىپى او خلورىمە دې د ترکمنانو د نىزادي رىبى پە بىرخە كې يو لە بىلە پۇستىپى وکپى.

پۇستىپى

- ١- د ترکمنستان د مشھورۇ قابايلو نومونە واخلى؟
- ٢- روسانو پە كوم كال كې ترکمنستان ونيوه؟
- ٣- ترکمنستان لە خپلواكى خخە وروسته خە ۋول ستراتېتىي طرح كې؟

لە تۈلگى خخە د باندى فعالىت

زده كۈونكى دې د ترکمنستان نقشه رسم او د هېپى پر مخ د صنعتى بىارونو ولايتونه او گاونىپى ھپا دنه پە نېپە كېرى.

د دریم خپرکي بیا کته

د دولسم ټولگې د تاریخ د کتاب دریم خپرکي چې د (گاونديو هېوادونو) تر عنوان لاندي جور شوي دی او د چين، پاکستان، ایران، تاجکستان، تركمنستان، او ازبكستان د هېوادونو معاصر تاریخ په کې شامل دي. د دې خپرکي په تالیف کې تر ډېري کچې هڅه شوې چې زده کوونکي په لنډه توګه د هر هېواد له پېښو، موقعیت، نفوسو، دودیزو ژیو، کلتوري میراثونو، اقتصاد او صنعت سره آشنايی او پېژندګلوي پیداکړي. په ځینو لوستونو کې هڅه شوې ده چې د گاونديو هېوادونو هغه تاریخي پېښې چې په ځانګړو دورو کې رامنځ ته شوي دي، فهرست کړي او پېښې په کې په مفصله توګه خپرل شوي دي چې زده کوونکي د تاریخي پېښو ژور ته داخل او پري پوه شي دا د دې لپاره چې تاریخي پېښې ورته روښانه او د پوهېدو وړ شي. تاریخ له وچ سیاسي چوکاټه راووځي چې د بشري ټولنې د فعالیتونو فرهنگي، سیاسي او اقتصادي غوبښنه ده. سره له دې چې په یوه خپرکي کې د گاونديو هېوادونو د ټولو تاریخي پېښو او حواډثو یادونه یو دېرگران کار دي، خود توان تر کچې هڅه شوې ده چې خپلې دغې موختې ته به رسپدلي يو.

څلورم خپرکي

په شلمه پېړي کې د نړۍ مهمې پېښې

د خپرکي موختې

- ۱- په شلمه پېړي کې د نړۍ د ځینو مهمو پېښو سره بلدیا.
- ۲- د لومرې نړیوالې جګړې او د هغې د لاملونونه تحلیل کول.
- ۳- دویمه نړیواله جګړه او د هغې لاملونه تحلیل او تفسیر وکړای شي.
- ۴- د ملګرو ملتونو د جورېښت ضرورت درک کړای شي.
- ۵- په صنعتي څواك باندي د جاپان د بدلون سره پېژندګلوي.
- ۶- د پخوانې شوروی اتحاد د ټوټې کېدلو د لاملونو تحلیل او تفسیر وکړای شي.
- ۷- د آلمان، فرانسې او انگلیس سیاسي جورېښت سره پېژندګلوي تر لاسه کړي.
- ۸- د نقشو او اطلسونو څخه ګټه پورته کړي.

لومړۍ نړیواله جګړه او د هېټي لاملونه

په دې لوسټ کې زده کوونکي د لومړۍ نړیوالې جګړې له علتونو، لاملونو او دهغو د ناورو پایلو په اړه معلومات تر لاسه کوي.

لوبیدیخې نړۍ د شلمې بېړۍ په لومړيو کې پر نړۍ پوځۍ او اقتصادي واکټ تر لاسه کړ. په نوموري پېړۍ کې اروپا يې سرتپرو او مقاماتو پر هند، سویل ختیخې آسيا او د افريقيا پر ډپرو برخو حکومت کاوه. د بهرنې سياست مامورينو او اروپا يې سوداګرو د چین، ايران او عثمانۍ امپراتورۍ اقتصادي او سياسي چاري په لاس کې درلودې. په لوبیدیخه نيمه کره کې متحده ایالات د لوبیدیخو قدرتونو په ډله کې نوي مطرح شوی و او په ټوله نړۍ کې په یوه څواکمن قدرت بدليده.

د وضعې او حالاتو بدلون داسې و چې د عمومي جګړې لپاره پې لار هواروله. د دغه حالت په پاي کې لومړۍ نړیواله جګړه پېښه شوه. لومړۍ د بازارونو پر سر اقتصادي سیالي پیل شوې، وریسې د اروپا اتحاد، هپوادونه یو د بل پر ضد متحد کړل. درېيم، ټولو قومي ډلو قوي ملي پاله احساسات درلوده. د اروپا صنعتي هپوادونو د نفوذ او مستعمره کولو پر سريو له بله سره سياسي سیالي درلوده. انگلستان تر ۱۸۷۰م. کاله پوري په ټوله نړۍ کې تر ټولو مخکې صنعتي هپواد و. وروسته المان په صنعت پیل وکړ

او په چېټکي سره صنعتي شو او د ورپلو راورپلو او اړیکونوې شبکه یې رامنځ ته کړه. الماني سوداګرو له انگلیسي سوداګرو سره د آسيا په ختیج، منځني ختیج او لاتینه امریکا کې بریالی سیالی پیل کړي.
دنريوال واک پر سر سیالی په سمندری وسله واله سیالی باندی بدلون وموند. مهم هپوادونه لکه: د امریکا متحده ایالات او جاپان د خپلو کشتیو د چلونې د خونديتوب لپاره خپل سمندری خواک پیاوړی کړ.
انگلستان په ۱۸۸۴م. کال کې د کشتیو او لویو سمندری توپونو جوړول پیل کړل. المان چې په اقتصادي برخه کې د هغه اصلی دبمن و، ډېر ژرې په د هغه هپواد تقليد وکړ.
د شلمې ميلادي پېړي په لوړیو کې د المان د سمندری خواک چېټکه پیاوړتیا د انگلستان د سمندری خواک ته يو ګوابن و. انگلیس هڅه وکړه چې د سمندری پوځی سیالی د پای لپاره له المان سره یوه موافقه وکړي. کله چې دغه هڅه ناکame شوه، انگلستان د متحدينو په لته کې شو.
فرانسي او انگلستان د خپلو هپوادونو په منځ کې په ۱۹۰۴م. کال کې يو تړون لاسليک کړ انگلستان په ۱۹۰۷م. کې له روسيې سره هم متحد شو او د دې درې هپوادونو اتحاد په (مثلث) تبدیل شو.
د اروپا مهمو قدرتونو په هغه وخت کې په دوو اتحادونو کې یو د بل مخې ته ولاړ وو او دواړو خپل ځانونه وسله وال کول او د عمومي جګړې ګوابن ډېر شو. د بهرنې سياست بدګوماني او بې باوری سوله لا د خطر سره مخامنځ کړ. تر لوړۍ نړیوالې جګړې دمځه د اتریش ولیعهد سارایو د بوسنی مرکز کې ووژل شو.

المان نېټ درلود چې یوازې له خپل لوی متحد اتریش څخه ملاتېر وکړي. بل متحد یې ایطالیه ووه بر عکس روسيې تصمیم ونیو چې صرسستان سره مرسته وکړي. روسي پوچ لومړې پوچ و چې د جګړې لپاره تیار شو. د المان حکومت له روسيې څخه وغونښتل چې له دې کاره لاس واخلي. ځکه له دې یې وپره درلوده چې روسيه او فرانسه به یې پر خاوره په یوه وخت یرغل وکړي. روسيې د المان غونښته ردکړه او د ۱۹۱۴م. کال د آګست په لوړۍ نېټه المان لوړۍ روسيې ته او بیا فرانسيې ته د جګړې اعلان وکړ.
المانياتو د بلژیک ناپیلتوب ترپینو لاندې او د ۱۹۱۴م. کال د آګست په دریمه یې پر هغه هپواد یرغل

وکړ. یوه ورڅه وروسته انګلستان المان او اتریش ته د جګړې اعلان وکړ. په صربستان د اتریش د یرغل تر پېښې کړې وروسته په یوه اونۍ کې د دوو لویو اتحادو هېوادونه په جګړې کې بشکل شول.

لومړۍ نړیواله جګړه د ۱۹۱۴ م. کال د آگست په لومړۍ نېټه پیل شوه او د دواپو تړون هېوادونو هیله درلوډه چې په چتکي سره به بريالي شي، البتہ ټول په دغه وړاندوينه کې تېروتی وو. روسان په چتکي سره منسجم شول. فرانسي فکر نه کاوه چې المان به د بلژیک له لارې حمله وکړي. ایطالیې د المان او اتریش سره په اتحاد کې له جګړې سرغونه وکړه. اتریش د خپلې خانځاني له امله ونه توانید چې په وړوکې صربستان بريالي شي.

اميکا له اروپا خخه د جلاوالۍ سنت وساته. او خپله بېطوفي یې اعلان کړه. ختيځې او لوپدیځې جبهې د جګړې اصلې میدانونه وو. لوپدیځه جبهه د سویں له سرحده پیل او د فرانسي په خاوره کې د شمال تر روډه ادامه درلوډه. ختيځه جبهه د لهستان په خاوره کې تر روسۍ پورې غھېدلې وه. په ۱۹۱۶ م. کال کې ختيځه جبهه په بالکان کې پرانپستل شوه.

متفقینو په ۱۹۱۵ م. کال کې هڅه وکړه چې د عثمانی امپراتوری په ماتولو سره په دردانیل کې د پښې اپښودو څای پیداکړي. د متفقینو په زرگونو کسانو چې ډېرى یې استرليا يې خوانان وو، د هغونه ګرونو په لمنو کې چې عثمانی ترکانو په توپونو او وسلو ترې دفاع کوله، خپل خانونه له لاسه ورکړل. د عثمانی امپراتوری عربي اتباعو په ۱۹۱۶ م. کال کې د ترک د حاکمانو پر ضد پاخون وکړ. دغه پاخون د ملک فيصل په مشری چې په هاشمي اصلې کورني پورې یې اړه درلوډه، له عربستان خخه یې فلسطين او سورې ته خپور شو. انګلستان او فرانسي دواپو د عربي پاخون کوونکو غوبنټې پوره کړې چې په پایله کې عثمانی امپراتوری له مینځه ولاړه د عثمانی خلافت له مینځ تللو سره مسلمانانو خپل د سیاسي یووالی سمبول له لاسه ورکړ.

المانيان د ۱۹۱۶ م. کال په فبروری کې له اقتصادي ستونزې سره مخ شول. د المان د قومندې مرکز د دې لپاره چې له دې ستونزې ووځۍ، وې غوبنټل، چې به فرانسه کې د وردن په بنار یرغل وکړي،

البته دا یې نه گنله چې په جبهه کې به د متفقینو څواک لوي بری تر لاسه کړي، بلکې دا هيله یې درلوده چې د دفاع په ترڅ کې به د فرانسي څواکونه په تدریجي توګه له منځه یوسى.

ساتونکو له وردن څخه د فشار د له منځه ورلو لپاره له انگليسانو او فرانسويانو څخه یو مرکب څواک جور کړ او د سوم سيند په اوږدو کې یې یوه درنه حمله پیل کړه. د سوم سيند د جګړي په لوړۍ ورڅ انگليسانو د ۶۰۰۰۰ په شاوڅواکې تلفات ورکړل. په لوړېو ۲۴ ساعتونو کې په هره دقېقه کې ۱۵ انگليسان مړ او ۳۰ کسه ژوبل شول. انگليسانو د سوم (Somme)^(۱) په جګړي کې نوې وسلې واردې کړي. جګړي تر دسمبره پوري دوام وکړ. په دې جګړه کې المانيانو ۳۳۰۰۰ او فرانسويانو ۳۵۰۰۰ کسه تلفات ورکړل. د اپالیا په جبهه کې د تلفاتو شمېر له ۳۰۰۰۰ څخه پېر شو. په ختيځه جبهه کې بشابی د ۲۱ ميليون کسو پوري په جګړي کې وژل شوي وي. جګړي له یو ميليون څخه دېر زخميان درلودل.

د ۱۹۱۵ کال د مې په ۷ مه یوه الماني تحت البحري کښتی پر لوسي تانيا اقيانوس پیما نومې کښتی چې د ايرلند په سيند کې د حرکت په حال کې وه، يرغل وکړ او دا کښتی په چېکې سره ډویه شوه او ۱۲۰۰ کسه په کې مړه شول. له ۱۰۰ څخه پېر غرق شوي، امريکايان وو. لوسي تانيا انگلستان ته په پته وسله ورله.

د لوسي تانيا غرقېدو المان او متحده ایالات د جګړي ډګر ته رابنكېل کړل. لس میاشتې وروسته ترنځتیا پېړه شوه. د ۱۹۱۶ م. کال د مارچ په ۲۴ مه المانيانو فرانسوی ولاړه کښتی د مانش په سمندرګي کې غرقه کړه او یو خل بیا د امريکا خلک ووژل شول.

لوړۍ نړيواله جګړه د نړۍ د تاریخ لوړنۍ هوایي جګړه وه. د جګړي په لوړېو مرحلو کې دېرو هپوادونو د دېمن د واحدونو موقعیت د معلومولو لپاره له الوتکو څخه ګټه اخیسته. متحده ایالات او متفقینو یې د سمندری مراقبتی نظام په وسیله د المانيانو يرغلو ته څواب ورکړ. یو شمېر کښتیو د خارنې لپاره یو له بله سره حرکت کاوه.

د ۱۹۱۸ م. کال په مارچ کې د برسټ ليتوفسک تر ترون ۱۸ ورڅي وروسته الماني څواکونه دي ته اړ

۱- سوم (Somme) د فرانسي په شمال ختيئ کې د مانش د سمندرګي په نامه یوه سيمه ۵۵.

شول چې له روسيي خخه لوپديئخي جبهې ته راشي، المانيانو په لوپديئخه جبهه کې وحشتناکه حمله پیل کړه. درنې توپخانې په بمبارد او ګازې بمونو سره ېپه حمله وکړه. انگليسي، فرانسوی او بلژيکي واحدونه ېپه د سيند لوري ته په شاکړل. د ۱۹۱۸م. کال په سپتمبر کې بلغارستان له موقعې چزیندي سره موافقه وکړه. عثمانۍ امپراتوري د اکتوبر تر پایه تسلیم شوه. د ۱۹۱۸م. کال د نومبر په درېيمه اتريش، مجارستان د چزیندي منل لاسليک کړل چې په جګړې کې د هغوي د لاسوهنه ډپاي معنا ېپه لرله.

د ۱۹۱۸م. کال د نومبر په ۱۱مه سهار سرتا سري چزیندي وشوه او په لوپديئخه جبهه کې د توپونو درزا غلي شوه. په پاي کې تر خلورو كلونو وروسته لومړي نړيواله جګړه پاي ته ورسپده. د رسمي شمېرنو له مخې په لومړي نړيواله جګړه کې د ځمکنيو او سمندرۍ قواو ۹،۱ ميليونه سرتيري ووژل شول او يا ېپه له ژوبلېدو او ناروغیو له امله ژوند له لاسه ورکړ. تر ۲۱ ميليونه چېر پوځيان ژوبل، ۷،۴ ميليونه کسه بندیان يا ورک شول. دغه شمېرنه د ملکي خلکو په برخه کې نه د.

د جګړي اقتصادي پايلې

د فرانسي، لهستان (پولنډ)، سرستان ډېري شمال ختيئې برخې او د اپاليا شمال ختيئې سيمې په ګندووالو بدلي شوي. یوازي په فرانسه کې ۴۸۰۰ کيلو متراه ځنګلې ځمکه وسونځدې او د ۱۲۸۰۰ کيلو متراه مربع په شاوخوا کې کرنیزه ځمکه ېپه له منځه لاره. د وردن په شاوخوا کې تر جګړي وروسته تريوه نسله پوري مېکانيزه کرنه ناشونې وه، له دې امله چې پوله ځمکه د اوسيپنو ټونو نیولي وه. مادی زيان ګليوالې او بناري خلک دواړه له اقتصادي ستونزو سره مخامنځ کړل. بزگرانو تر یو ميليون ډېر خاروي او حيوانات له لاسه ورکړل. په بشارونو کې تر ۶۰۰۰۰۰ ډېري ودانۍ ورانې او يا زيانمنې شوي. پلونه، لوپي لاري، تونلونه، د اورګادې پتلي د تلگراف او ټېلېفون مزې له منځه لارل. لومړي نړيواله جګړه د بشريت په تاريخ کې تر ټولو ورانوونکې او د ډېر لګښت لرونکې جګړو خخه شمېرل کېږي. دې جګړې د روسيي، المان، اتريش، مجارستان او عثمانۍ ترکې امپراتوري له منځه

یوروپه. د رومانوف، هونسلرن او هاپسبورگ لپی له واکه لري شوي. د اروپا او سویل لوپدیئچی اسیا د نقشو ڈپری برخی له سره وکبیل شوې. فرانسوی امپراتوری د فاتحینو تر منځ ووبشل شوه.

جګړې فرانسه او روسیه ورانه کړه. المان، بلژیک او انگلستان یې هم زیانمن کړل. د امریکا متحده ایالات انزوا او ګوبنې والي ته ستون شو. لوږې او ناروغیو او جګړې ډېر تلفات را منځته کړل او د اروپا پخوانی امپراتوری یې یو له بله سره بېلې کړې. تر خلورو کلونو اوږدې جګړې وروسته سوله منځ ته راغله.

په ټولکې کې فعالیت

زده کونکی دې په ټولکې کې پر دووجلا ډلو ووبشل شي. لومړۍ ډله دې د جګړې پر علتونو او دویمه ډله دې د اروپایي هپوادونو د سیالیو په اړه یو له بله سره خبرې وکړي.

پوښتنې

۱- لومړۍ نړيواله جګړه په کوم کال کې پېښه شووه؟

۲- په دواړو جلا اتحادونو کې کومو هپوادونو ګډون درلود؟

۳- په دې جګړه کې کومو هپوادونو ډېر تلفات ولیدل؟

له ټولکې خخه د باندې فعالیت

زده کونکی دې د جګړې د پایلو په اړه د منابعو په مرسته معلومات تر لاسه او په ټولکې کې دې ووایې.

دویمه نړیواله جګړه

آپولف هیتلر

په دې لوست کې به د دویمې نړیوالی جګړي خخه د مخه د بحرانونو په اړه او همدارنګه د جګړي د لاملونو او پایللو په اړوند معلومات تر لاسه کړئ.

اقتصادي بحران او رکود د ۱۹۲۹ - ۱۹۳۳ م. کلونو تر منځ په المان کې په ډیره چتکتیا سره پراختیا ومندله. او دې بحران درې کاله دواه وکړ، په صنایعو کې پر سلوکې ۴۰ تیتوالی راغی. د بیکارانو شمېر ۷.۵ میلیونونو ته ورسپد، واقعي مزد له ۲۵ خڅه تر ۴ په سلوکې را تیټ شو. کرنه د حوادثو قرباني شوه او یو شمېر بانکونه له ماتې سره مخامخ شول اقتصادي ناورین د دیمار جمهوري جورېښت متزلزل کړ او د هیټلر د رامینځ ته کېدو لپاره یې په سیاسي ډګر کې زمينه برابره کړه.

اپولف هیتلر په ۱۸۸۹ م. کال په اتریش کي زینبدلی او د لوړۍ نړیوالی جګړي وروسته یې د نازی ګوند جوړ او په ۱۹۲۰ م. کال کې همدي ګوند مشری یې تر لاسه کړه چې ملي پالنه، افراط پالنه، نژاد پالنه او پريهودو تيری د هغه له اصولو خڅه وو. نومورې په لوړۍ نړیواله جګړه کې خواړې تېي شوي و د نازیو له شعارونو خڅه یو هم دا وه (نن آلمان سبا جهان)، هیټلر عقیده در لوده هر خوک چې په منځنۍ اروپا مسلط شي کولای شي پر توله اروپا او نړۍ تسلط پیدا کاندي.

د اروپا قدرت غوښتونکي واکمنان د سولې لپاره ګواښ ګنل کېدل. په شورووي اتحاد کې ستالین غونښتل

چې خپله واکمني پراخه کړي. د موسوليني په مغزو کې د روم د لرغونې امپراتوری خیال ګرځدہ. په ۱۹۳۶م. کې د ملتونو تولنه بېخې بې باوره شوې وه. د همدي کال په اکتوبر کې هتلر او موسوليني د روم - برلین محور جور او هغه یې (پولادي ترون) ونوماوه. لو روسته جاپان او ایطالیا د کمترن ترون لاسلیک کړ چې موخته یې د کمونیزم د پراخواли مخنيوي و. د جاپان امپراتوری د ۱۹۳۷م. کال په دوبي کې د چین پر شمال یرغل وکړ. د ملتونو تولنه یو خل بيا ونه توانيده چې سوله وساتي. هتلر په ۱۹۳۸م. کې اتریش له آلمان سره یو خای کړ او وروسته یې د سودت آلماني سیمې چې د وارسای دترون له مخې د چکوسلواکې برخې ګرځدلې وي، بېرته د آلمان سره یو خای کړي. هتلر او موسوليني دسمبر په میاشت کې د انگلستان او فرانسي د لومرپووزیرانو سره د ميونيخ په بنار کې وکتل. د آلمان پوخ د ۱۹۳۹م. کال د دسمبر د میاشتې په لومرپو کې پر لهستان (پولنډ) یرغل وکړ. د المان پوخ له پوخي تاكتیک خخه ګته واخبسته او په چټکۍ سره یې د لهستان پوخ درې وري کړ.

انگلستان او فرانسي په ۲۴ ساعتونو کې آلمان ته د جګري اعلان وکړ او له دې سره بيا دويمه نړيواله جګړه پیل شو. پخوا له دې چې په اروپا کې جګړه پیل شي، د ایطالیا دیکتاتور موسوليني ایتوبیا نیولی و. د افريقا په شمال کې د مصر او سویز کانال پر سر جګړه ونبنته. د سویز د کانال په نیولو چې هر يو بریالي شوی واي، له دې لاري یې کولای شول چې په مستقيمه توګه خپلي جنګي بېړي د اسيا جبهې ته ورسوي. هر هپواد چې شمالي افريقا نیولې واي، د منځني ختيغ تولې د تیلو ذخیرې سیمې یې تر ولکې لاندې راتللي.

د متفقينو څوکونو د مصر په العلين کې د نازيانو پرمختګ ودر او په ۱۹۴۲م. کې یې د هغوی پر ضد یرغل پیل کړ او ۹۰۰۰ آلماني پوخيانو د هغه پت ترون له مخې چې له آلمانيانو سره یې کړي و، د لهستان ختيغ یې ونيو. له لومرپ نړيوالې جګري خخه وروسته فرانسي له المان سره خپله پوله پیاوړې کړي وه او په ختيغ کې یې د یرغل د مخنيوي لپاره د ۳۲۰ کيلو مترو په اندازه او سپنيز استحکامات جوړ کړل. دغه استحکامات د یوه سیاستوال په نامه، د مارښنو د خط په نامه ونومول شول. د دغه استحکاماتو ډېره

برخه د ظمکي لاندي جوره شوي ووه.

المان پر لهستان يرغل وکړ. فرانسوی خواکونه د مازينو په خط خای پر خای شول او انگليسان د مانش له سمندرګي خخه تېر شول او د فرانسي په شمال کې دېره شول. د انگليسانو سمندرۍ خواکونو د المان بندرونه محاصره کړل.

د جګري په اوردو کې شورويانو په ختيئ کې د لاتويا، استونيا او لپتوانيا دولتونه د بالتيک په حوزه کې اتحاد ته اړ کړل. سوروي واحدونو د فنلاند پوچ ته ماتې ورکړه او د روسي پخوانۍ پولې يې پرانیستې.

د ۱۹۴۰م. کال د اپريل په نهمه آلماني خواکونو د هوا او ظمکي له لاري په ډنمارک او ناروي يرغل وکړ. ډنمارکيو پوچ نه درلود او فوراً تسلیم شول. نارويزانو غوبنتل جګره وکړي خو د دريو اوونيو په اوردو کې تسلیم شول.

د ۱۹۴۰م. کال د اپريل پر لسمه نازيانو پر بلژيك او هالنډ يرغل وکړ. آلمانيانو له سمندرۍ خواک، پياده، ټانک، بم غورخونکو الټکو او کوماندويي خواک خخه ګته اخيسته او د مازينو د خط په شاو خواکي خای پر خای شول.

آلمانيانو د همدغه کال په جون کې د لوپديع په جبهه کې خپل خواکونه خای پر خای کړل او وروسته يې د شمالي دښتو له لاري پر فرانسي حمله وکړه. د مازينو له خط خخه تېر شول او له شپږ او نيو خخه په لړه موده کې پاريس ته ورسبدل.

فرانسه د ۱۹۴۰م. کال د جون په ۲۲مه آلمان ته تسلیم شوه. مارشال هانري پتن د لومرې نړيوالي جګري سپين بېري او اتل نوي حکومت جور او له آلمان سره يې د ډزیندي تړون لاسليک کړ. د تسلیمي د شرایطو پر بنسته د فرانسي پوچ يې وسلې شو. آلمان د فرانسي په شمال کې پاريس ونيو. د فرانسي دولت د فرانسي سویل ته چې اشغال شوي نه و، انتقال شو.

دانګلستان د خلکو مشری د وښتون چرچل په نامه نوي صدراعظم په لاس کې واخيسته، انگليسانو غوبنتل چې جګري ته دوام ورکړي.

د جګري لمنه د بالکان شبه جزيرې ته هم ورسبده. موسولياني د ۱۹۴۰م. کال په مني کې پر یونان يرغل وکړ. د ۱۹۴۰م. کال د مني په پاي کې مغارستان او رومانيه د محور له خواکونو سره یو خای

شول. د ۱۹۴۱م. کال په لومړیو کې بلغاریا له فاشیستانو سره یو خای شوه. ۱۹۴۱م. په پسرلی کې نازیانو پر یو ګوسلاویا یرغل وکړ او پر یونان پوره بربالی شول. په افريقا کې په مصر او سومالیه کې د ايتالیا څواکونه له انگلیسانو سره وجنګدل. د ۱۹۴۱م. کال د پسرلی پوري ټوله شمالي افريقا د جګري په صحنه بدله شو.

له انگلستان سره جګره اوږده شوه. د لوپديچې جبهې د بربالیتوب په برخه کې هتلر ناهيلی شو، د دې پر خای یې ختيغ ته پام شو او کمونیزم یې خپل اصلی دبمن وګانه. نوموری په دې عقیده و چې پر شوروی اتحاد بربالیتوب پر نړۍ د تسلط یو ګام دی او د جولايی پر ۲۲مې المان دروس په ضد عملیات پیل کړل. د آلمان واحدونو د ۳۲۰۰ کیلو مترو د جبهې په اوږدوالي د بالتيک له سیند خخه تر تور سمندرګي پوري پر شوروی یرغل وکړ. آلمانيانو د لهستان په ختيغ، د بالتيک سيمی او وروسته یې پر روسي او کراین یرغل وکړ او په ۱۹۴۱م. کې د لپنګراد بنار محاصره پیل شوه، چې سل ورځي اوږده شوه. نازیانو د آكتوبر په میاشت کې اوکراین ونيو او کريمه ته داخل شول.

د ۱۹۴۱م کال په نومبر کې آلماني څواکونه او تدارکاتي خطوط یې ډپر پراخه شول. د آلمان په لوی جګړې ماشین کې شنيدلی حالت رامنځ ته شو.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې په دوو ډلو وویشل شي لومړۍ ډله دې د جګړې د لاملونو او دویمه ډله دې د آپولف هیتلر د ونډې په اړه په خپل منځ کې مباحثه وکړي او پایلي دې ټولګي ته وړاندې کړي.

پوښتنې:

- ۱- دویمه نړيواله جګړه په کوم کال کې پېښه شوه؟
- ۲- محور ګروپ کومو هېوادونه ته ویل کېدل؟
- ۳- آلمان په کوم کال په شوروی اتحاد تېرى وکړ؟

له ټولګي خخه د باندې فعالیت:

زده کوونکي دې د خپلو بنوونکو او منابعو په مرسته د محور هېوادونو د ماتې په اړه معلومات تر لاسه او بیا دې ټولګیوالو ته وړاندې کړي.

پر هند او چین باندي د جاپان يرغل

په دې لوست کې به د جاپان يرغل د هندوچين په جزایرو، د محور ماتې او د دویمې نړیوالې جګړې د پایلو په اړه ورسره آشنا شئ.

په داسې حال کې چې د هتلر پوئه په ټوله اروپا کې خپرېدله، جاپانيانو په ختیئ کې خپلوا پر مختنگ ته دوام ورکاوه او غوبنتلې چې پر پراخه سيمه مسلط او له خمکې او منابعو خخه یې ګتهه واخلي. جاپان په ۱۹۳۲م. کال کې منچوريا ونيوله. په ۱۹۳۷م. کال کې د جاپان او چین واحدونو د پیکن په شاوخوا کې یو له بله سره په جګړه بوخت وو. د جاپان پوئه بشار ونيو او وروسته یې د سویل په لور حرکت وکړ او تر ۱۹۳۹م. کال پوري یې د چین خلورمه برخه ونيوله، خو چینيانان تسلیم نه شول او خپله پلازمېنه یې یانګ تسه ته یووره او په خور وورو جګړو یې لاس پوري کړ.

جاپان په ۱۹۳۹م. کال کې د هانيان جزيره او هندوچين ساحل ته نزدې نوري کوچني جزيرې ونيولي. دغه برياليتوب د انګلستان تدارکاتي مسیر له هانکانګ خخه تر سينګاپوره پوري په خطر کې واچاوه. دغويړ غلونو د امریکا متحده ایالات پريشانه کړل. د ۱۹۴۱م. کال په لومړيو کې یې له جاپان سره خپلې ټولې اړیکې پرې او په اړیکا کې د دې هپواد پانګه ضبط شو. د همدي کال په ډسمبر کې جاپانيانو په هاوایي او فلپین په جزيره کې د اړیکا پر مرکزونو او هم په هانګ کانګ او ملايا کې د انګلستان

پر پوخي مرکزونو يرغل وکړه. جاپان د امریکا پرالو تکو او هوایې هلوو چې د آرام اقیانوس په پرل هاربر کې یې لنگر اچولی و، بمباري وکړه. جاپاني پیلوپانو ۱۸ جګړیزې امریکایي کشتی او ۱۸۰ امریکایي الوتکې له منځه یوورې او د ۳۵۰۰ کسو په شاو خواکې یې ووژل.

جاپانيانو په آرام سمندرکې د ۱۹۴۱م. کال د دسمبر د حملو په ترڅ کې ډېر لوی امتیازات لاس ته راول.

د ۱۹۴۲م. کال په لوړېوکې د هغه موخد لاس ته راولو لپاره چې هغه د آسیا د ختيحې برخې نیول وو، پر مخ روان وو. دجاپان امپراتوري د برمما په جګړې کې پر مخ لاره. گورم، دویک جزирه او د فلپائن جزایر یې ونیول. هانګ کانګ، سینګاپور، او د شرقی هند جزایرو هم سقوط وکړه. جاپاني څوآكونو پر بریتانیوی هند یرغل ته ځان چمتوکړه. په استرالیا، نیوزیلاند او د هاوائی په جزیره کې یې هم پر مختګ وکړه. د اسې بنکاره کېدله چې هتلر او موسولیني بریالیتوب تر لاسه کړه. د دې په مقابل کې د متفقینو د څوآكونو مشرانو (د انګلستان د صدر اعظم چرچل، د شوروی رهبر ستالین او د امریکا د جمهور رئيس روزولت) په مشری د تهاجمي یرغل لپاره یو له بل سره یو ځای شول. پرل هاربر له یرغل څخه وروسته د امریکا ګوبنه والی پای ته ورسپد. د ۱۹۴۲م. کال په می کې د امریکا او آسترالیا هوایي او سمندری څوآكونو په آرام سمندرکې د جاپانيانو پر مختګ ودر او. یوه میاشت وروسته د امریکا متحده ایالاتو د جاپان لوبه کشتی چې ختیئ لوري ته د میدوي پر جزیرې د یرغل لپاره د حرکت په حال کې وه، ودروله. د امریکا متحده ایالاتو او جاپان د درېو ورڅو لپاره د میدوي د جزیرې په شمال کې په هوا او سمندرکې سره و جنګبدل چې په پای کې د امریکا متحده ایالات بریالی شو.

د محور ماتې

د ۱۹۴۲م کال د نومبر په میاشت د شوروی کلکو یرغلو المان شاتگ ته اړ کړه. هتلر څلپو پوځونو ته امر وکړ چې و جنګېږي، خود ۱۹۴۳م. کال په جون کې د آلمان پوځونه تسليم شول.

د ۱۹۴۳م. کال په دوی کې انګلیسي - امریکایي څوآكونو سیسلی ونیوله. د همدي کال په وروستيو میاشتو کې متفقینو ورو ورو شمال ته پر مختګ کاوه. په آرام سمندرکې یې جاپانيان جزирه په جزیره شاتگ ته اړ کړه.

د ۱۹۴۳م. کال په نومبر کې روزولت، چرچل او ستالین په تهران کې سره وکتل. هغوي پر فرانسې د متفقینو د یرغل پر نقشې سره خبرې وکړې. د دې نقشې پر بنسته د متفقینو څوآكونه باید د مانش له

سمندرخخه تېر شوي او د نرماندي په سواحلو کې پياده شوي واي.

په دي يرغل کې خه د پاسه له ۱۷۵۰۰۰ سرتIRO، او هم له ډېرو تجهيزاتو خخه کار و اخستل شو. په نرماندي کې د خواکونو تر پياده کپدو ۱۰۰ ورځي وروسته، د ۲ ميليونو په شاوخواکې سرتيري فرانسي په دا خل شول او د ۱۹۴۴م. کال د آگست په ۲۵ مه يې پاريس آزاد کړ.

شوروي پوچ ۱۹۴۴م. کال په جون کې ستوني، ليتوانيا، رومانيه او بلغارستان ونيول او همدارنګه انگليسانو آلمانيان د یونان له خاورې وویستل. د ۱۹۴۵م. کال په فبروري کې روزولت، چرچل او ستالين په اپطالياکې د توري سمندرګي د خنډي په آرامځای کې يو له بل سره ولidel. همدارنګه مشرانو د دي هڅه وکړه چې په اروپاکې تر جګړي وروسته د مسایلو د حل لپاره توافق وکړي. هغوي د آلمان د پېش نقشه د نیول شوې سيمې په توګه وکبله. د فرانسي سرتIRO يې د متفقينو د مهمو خواکونو لپاره سيمه مشخصه کړه. هغه اروپايي دولتونه چې له نازيانو خخه خپلواک شوي وو، باید د خانونو لپاره يې حکومتونه انتخاب کړي واي. همدارنګه روزولت دا ومنله، چې شوروي د ملګرو ملتونو له ټولنې سره یو خای شي، نو په ختيحه اروپاکې به د دي هپواد امتيازات تضمین کړي.

د ۱۹۴۵م. کال د مې په لومرېوکې د برلين د بنار په سرکو کې تر خونريو جګرو وروسته، دغه بنار د روسانو پر وړاندې سقوط وکړ. د هتلر ژوند د هغه تر خمکي لاندې پېتځای کې پاي ته ورسېد. د جاپان سره لا جګړه روانه وه. د ۱۹۴۵م. په اپريل کې روزولت ناخاپه مړ شو. هري تروم من چې جمهوري ریاست ته ورسېد، د مهنتن له پې طرحې خبر شو چې يو شمير پوهانو او مهندسانو د دغه نامه لاندې د لومرېني اتومي وسلې په جوړولو لګيا وو.

متفقينو د جولائي په ۲۶ مه د جاپان حکومت ته التيماتوم ورکړ او له هغه هپواد خخه يې وغوبنېل چې تسلیم شي، خو جاپان التيماتوم ونه مانه.

د ۱۹۴۵م. کال د آگست په ۶۶ مه د امریکا د اوږده واتېن الوتکې د جاپان د هیروشیما پر بنار بم وغورخاوه. دي بم د بنار تر ۶۰ مې برخې ډېره ورانه کړه او تر ۱۵۰۰۰۰ ډېركسان يې ووژل. خو سره له دي بياهم جاپان تسلیم نه شو. د ۱۹۴۵م. کال د آگست پر نهمه - ۲۹B ډول الوتکې پر ناګاساکي بل بم راوغورخاوه او ۴۰۰۰۰ کسان يې ووژل. پاتې ۷۰۰۰۰ کسه په ډېره وحشتناکه توګه سوي وو. جاپان د ۱۹۴۵م. کال د سپتمبر پر دویمه تسلیم شو. د تسلیمي خبر ټولې نړۍ ته مخابره شو. د

متفقینو دېرو پلویانو د دېرو لویو غونیو په ترڅ کې په لویو بشارونو کې خوشحالی او جشنونه پیل کړل. په وروستیو اوونیو کې روسیې منچوریا ونیوله. په اندونیزیا او ملایا کې جاپانی خواکونه انګلستان ته تسلیم شول. د امریکاه متحده ایالاتو خواکونو جاپان ونیو او چین بې آزاد کړ او په دې توګه په تاریخ کې د بشتر تر ټولو خونری جګړه پای ته ورسبله.

د دویمي نړیوالی جګړې پایله

دویمي نړیوالی جګړې دېر مالي او څاني زیانونه رامنځ ته کړل. په دې جګړه کې له ۴۰ - ۵۰ میلیونو پورې انسانان ووژل شول. د امریکا متحده ایالاتو خپل ۳۰۰۰۰۰ خواکونه له لاسه ورکړل. د جګړې لګښت تر یو تېپلیون ډالرو ډېر و. ۲۳۰ میلیارده ډالر د محور هپوادونو ولګول. د امریکا متحده ایالاتو له ۳۱۷ - ۳۴۱ میلیاردو ډالرو پورې ولګول. لویو بشارونو لکه وارسا، لندن او برلن ډېر درانده زیانونه ولیدل. هېروشیما او ناګاساکی کابو بېخی له منځه لارل. د اروپا او آسیا ټولو خلکو خپل کورونه، کروندي او همدارنګه دندې له لاسه ورکړې. کلیساګانې، کارخانې، سرکونه، د اوسپنو لارې او بندری تاسیسات د بمباریو او د توپونو د اور له امله وران شول. د نړۍ د دېرو هپوادونو پرمختګ او وده د خپل اصلی مسیر خخه منحرف شو.

په ټولګي کې فعالیت

زده کونکی دې په دوو ډلو ویشل شي لوړۍ ډله دی د رهبرانو ونډې لکه روزولت، چرچل او ستالین د محور هپوادونو په ماتې کې او دویمه ډله دې د جګړې د پایلو په اړه په خپل منځ کې مباحثه وکړي او پایله دې ټولګیوالو ته وړاندې کړي.

پوبنتني

- ۱- د امریکې متحده ایالاتو خرنګه په جګړه کې ګډون وکړ؟
- ۲- جاپان ولې په دویمه نړیواله جګړه کې امریکې ته تسلیم شو؟

له ټولګي خخه د باندې فعالیت

زده کونکی دې د اروپا نقشه رسم او پرمخ دې د محور او متفق هیوادونه په نښه کړي.

د ملګرو ملتونو جوړېدنه

په دې لوست کې به د ملګرو ملتونو د سازمان د رامنځ ته کېدو او د هغه د ضرورت په اړه معلومات تر لاسه کړئ.

د ۱۹۴۵م. کال په اوردو کې د متفقونو هېوادونو استازو له جګړې خخه وروسته د نړۍ د موقعیت په اړه د تصمیم نیولو لپاره لیدنه وکړه. هغوي په دې توافق وکړ چې داسې نړیوال سازمان جوړ شي چې تول خپل خانونه د هېوادونو په منځ کې د سولې او همکاری لپاره متعهد وساتي او هم د هغنو خلکو په برخه کې چې د محور هېوادونو خواک یې جوړاوه، د سرنوشت په اړه یې تصمیم ونيسي. متفقینو ملګري ملتونه جوړ کړل. د متفقونو هېوادونو استازو په سانفرانسیسکو کې د ۱۹۴۵م. کال له اپربل خخه تر جونه پوري سره ولidel. هغوي د نړیوال سازمان د منشور په برخه کې توافق ته ورسېدل. دا منشور په ۱۹ فصلونو او ۱۱۱ مادو کې تدوین شو او د لاهې د نړیوالې محکمې د دېوان اساسنامه د دغو ۵۰ هېوادونو لاینټک برخه شوه. غږيو هېوادونو په دې توافق وکړ چې د سولې د ساتې او پرمختلنې لپاره به د ټولو ملتونو حقوق او حاکمیت په مساوی توګه په پام کې ساتې او نړیواله همکاري یې هم تضمین کوي.

د ملګرو ملتونو سازمان لویه شورا لري. عمومي شورا د ټولو غږيو هېوادونو له استازيو خخه جوړېږي،

خو رښتنېنی خواک د امنیت له شورا سره دی. د امریکا متحده ایالات، انگلستان، فرانسه، روسیه او چین په دې شورا کې دایمی خوکۍ لري. شپږ نور هېوادونه په دورانی توګه ټاکل کېږي.

د امنیت د شورا رايه په اکثریت ولاړه وي. د پرېکړې د تصویب په صورت کې د پنځو دایمی هېوادونو رايه د اکثریت رايې یوه برخه وي. په دې توګه له دغۇ پنځو لویو هېوادونو خڅه هر یو د دې شورا د پرېکړې د وېتو حق لري. اقتصادي او اجتماعي شورا، نړیواله محکمه او سرمنشي، د ملګرو ملتونو اصلی جوړښت تشكیلوی. متفقینو پرته له ملګرو ملتونو، د جګړې د وضعیت د ژر اداره کولو او په راتلونکې کې د پراختیا او ودې لپاره نور ګن شمېر سازمانونه هم جوړ کړل، چې بېلاښل فعالیتونه د نړۍ په مختلفو هېوادونو کې تر سره کوي.

د ملګرو ملتونو د سازمان په جوړیدنه کې د ډېرو اقداماتو لاس دی، چې هر یو په کې اغږمنه ونډه اخیستې ده. د دې اقداماتو له جملې خڅه کولای شو چې په زمانی ترتیب سره د بین المتحدینو د اعلامې خپرېدل، اتلانتیک منشور، د ملګرو ملتونو اعلامیه، د مسکو او تهران کنفرانسونه، د دامبارتن اوکس او بالتا کنفرانس او په پای کې د سانفرانسیسکو کنفرانس ته اشاره وکړو.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکې دې په دوو ډلو ووپشل شي. لوړنې ډله دې د نړیوالو سازمانونو او دویمه دې د دې سازمان د موخو په برخه کې یو له بله سره خبرې او مشاجري وکړي او پایله دې په ټولګي کې ووایي.

پوښتني

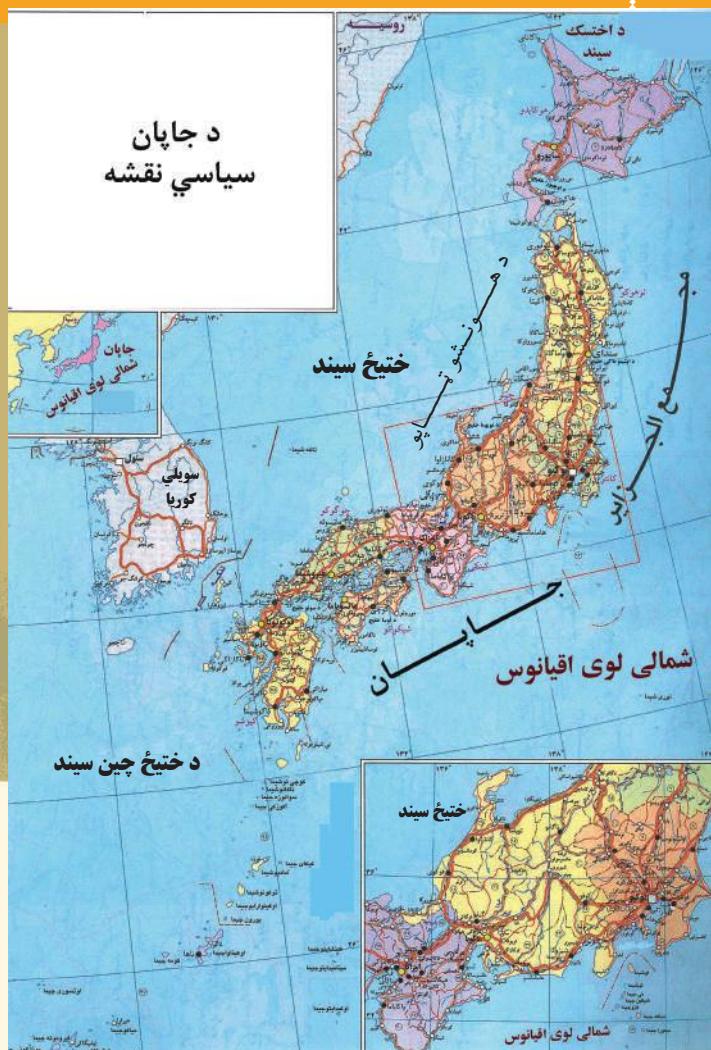
- ۱- د ملګرو ملتونو ټولنه خنګه جوړه شوه؟
- ۲- خو هېوادونه د امنیت د شورا دایمی غږي دي؟
- ۳- د ملګرو ملتونو ټولنه په کوم کال کې جوړه شوه؟

له ټولګي خڅه د باندې فعالیت

زده کوونکې دې دیرشو هیوادونو لیست ترتیب کړي چې د ملګرو ملتونو غږیتوب ولري او په ټولګي کې دې ووایې.

په يوه صنعتي خواک باندي د جاپان بدلون

آيا پوهېږئ چې جاپان خرنګه
په يوه صنعتي هېواد واوبنت؟ په
دي لوست کې به د دي پوبنتني
خواب تر لاسه کړي.

پخوا تر دي چې د جاپان پر
صنعتي بدلهنې خبرې وکړو،
بنه به دا وي چې د هغه هېواد
د تېر تاریخ په برخه کې خه پوه
شو. تر ميلاد ۶۶۰ کاله پخوا د

جاپان لومړنی امپراتور پر تخت کېناست. په هغه وخت کې د مذهبی قوانینو (شینتو) له مخې امپراتور
له فوق العاده خواکه برخمن و. په منځنیو پېړيو کې ساموریان پر جاپان مسلط شول. پخوا د امپراتور
د ګارد کسان د ساموايې په نامه یادېدل. په دي وخت کې جاپان په يوه فيودالي، کمزوري او وروسته
پاتې هېواد بدل شو.

د جاپان معاصر دوران د امپراتور (موتسوهیتو) له تخت ناستي ۱۸۶۸م. خخه پېلېرى. د هغه د امپراتوري مودي تر ۱۹۱۲م. پوري دوام درلود، چې د (ميچي) د دورې په نامه يادېرى. په اداري او پوخي برخه کې ډېر اصلاحات رامنځ ته شول او جاپان په یوه نړيوال څواک واښت. د چين او جاپان او جاپان او روس په جګړې کې بې چين او روس ته ماتې ورکړه او په همدي وخت کې وټانېد چې پر کوريا، تایوان او سخالين پر تاپو تسلط پیدا کړي.

د جاپان هېواد له یو شمېر ورو او لوبو تاپوګانو خخه جور شوي دي او په لري ختيئ کې پروت دي. سره له دي چې ځمکه بې لبه ده، د ګرو شميرې یو ۱۴۰ ميليونو ته رسپوري. تر لوړۍ نړيوالي جګړې او د آلمان تر ماتې وروسته، جاپان د صنعتي او لوی څواک کېدنې لپاره ډېري هله خلې وکړي او له آلمان او اروپائي هېوادونو خخه د فني زده کړي په لړ کې په چټکي سره له اقتصادي او پوخي پلوه په یو سيمه ييزه څواک بدل شو. هغه و چې تر دویم نړيوال جنګ د مخه د تاخنېکي همکاري له امله له آلمان سره نبردي شو او د دویم نړيوالي جګړې په پيل کې له آلمان او ایطالې سره په (محور) دولتونو کې د متفقينو پر ضد شامل شو. په دویم نړيوالي جګړې کې بې په پاسفيك (آرام) سمندر کې خپل ډېر متصرفات له لاسه ورکړل او د

(هېروشيمما او ناګاساكې) تر اټومي بمبارد وروسته پرته له کوم قيد و شرطه امریکا ته تسلیم شو.

تر جګړې وروسته او د سولې په راتلو سره بې د نوبو اندونو او قوي مدیرانو په مټ د صنعتي کېدو او د خپل اقتصاد په جورونه لاس پوري

دا جاپان د پارلمان ودانۍ

کر او د امریکې متحده ایالاتونه یې کار پېژندونکي، تکیشنان او اهل فن د زده کړي لپاره ولپېړل او تر خنګ یې په هېواد کې معقولې، خصوصي او نوې پروژې پلې کړي. له امریکایي نيوو طrho خخه اقتباس ورڅه ورڅه جاپان ته د پرمختګ لارې خلاصې کړي او تر او سه یې دغه سیاست دوام لري. جاپان له سلوکالو وروسته په دې توانید چې د نړۍ په یوه ستر صنعتي هېواد بدل شي. که چېرته د صنعتي کېدو نېټه د انگلستان د صنعتي انقلاب د رامنځ ته کېدو نېټه وګه، نو پاتې ټول لوپدیع هېوادونه دې مرحلې ته دوه سوه کاله وروسته رسپدلي دي او که چېرې وغواړو چې علت یې پیدا کړو چې جاپان خنګه دا موده لنډه ووھله چې په یوه صنعتي هېواد بدل شو، نو څواب یې بنائي داسې وي:

صنعتي کېدنه یې په کرار او تدریجي ډول پیل شو. لومړي ساده صنایع، وروسته لږې پېچلې، سپکې صنایع، منځنۍ تکنالوژۍ، ورپسې درنې او لوړې تکنالوژۍ په کې رامنځ ته شوې. په ۲۰۰۵ م. کا ل کې جاپان د (۴،۵) ټربیلیونو ډالرو تولیداتو په ارزښت تر امریکا وروسته د نړۍ په اقتصادي څواک کې دویم او په اسیا کې یې لومړي خای درلود. که خه هم جاپان محدودې صنایع لري، خود دولت په همکاري سره چې د پرمختللي تکنالوژۍ په برخه کې پانګه اچونه کوي، جاپان د صنعت او تکنالوژۍ له پلوه یو مهم هېواد ګفل کېږي. امریکا د ۲۲٪، چین ۱۳٪، سویلی کوریا په ۷٪، سره د جاپان ډېر مهم سوداګریز شرکان دي او اوس جاپان په لنډه موده کې په چټکۍ سره د نړۍ په یوه پرمختللي هېواد بدل شوي دي.

د جاپان مهم صادرات، د حمل و نقل وسایل، موټرې، بربینایي صنایع، ماشین الات، کېمباوی صنایع، فولادي صنایع، غیر او سپنیز فلزات، کشتی جورونه، نساجي او نور دي. دا هېواد خو نړیوال موټر جورونکي شرکتونه، لکه، ټوبتا، هندا، سني، نیسان، میتسویشي او داسې نورې کمپنۍ چې معتبر مارکونه لري، خاوند دي.

په ټولگي کې فعالیت

زده کوونکي دې په دوو ډلو ووبشل شي، لومرنۍ ډله دې دجاپان د تاریخ او دویم ډله دې دجاپان د صنعتي کېدنې پر لاملونيو له بله سره خبرې وکړي او پایله دې په ټولگي کې ووایي.

پونستني

- ۱- د جاپان لومرنۍ امپراتور خه وخت پر تخت کېناست؟
- ۲- د جاپان معاصر دوران له کومې تاریخي پېښې خخه پیلېږي؟
- ۳- جاپان په دویمه نړیواله جګړه کې د کومو هېوادونو په ګته او پلوی په جګړې کې داخل شو؟
- ۴- د جاپان سوداګریز شریکان کوم هېوادونه دي؟
- ۵- د جاپان د لویو کمپنیو نومونه واخلئ؟

له ټولگي خخه د باندی فعالیت

زده کوونکي دې د جاپان د چېکې پرمختیا په اړه د بنوونکو او منابعو په مرسته معلومات تر لاسه او بیا دې په ټولگي کې ووایي.

د شوروی اتحاد له منځه تلل

يو شمېر بهرنې او داخلي عوامل چې د شوروی اتحاد د له منځه تلنې سبب شول، په لاندې توګه به ورسره آشنا شئ.

الف: کورني لامونه

په شوروی اتحاد کې مارکسیستي او لپینیستي نظام له ۱۹۱۷ - ۱۹۹۱ م. پوري سره له دي چې د سوسیالپزم د تحقق لپاره ورته ډېرې هڅې وشوي، له منځه لار. د هغوننظريو پر بنسته چې د مارکسپرم د پلويانو او د هغوي د مخالفینو له خوا خرګندې شوي، نو داتري جوتپري چې د شوروی اتحاد سیاسي، اقتصادي او ټولنیز نظام په دي ونه توانيد چې دروسي د خلکو اړتیاوې پوره کړي. د مارکسیستي نظریاتو خڅه په روسي انقلابي بهه او د سیاسي فرهنگ د دوام له امله داسې یو ترکیب رامنځ ته شو چې یو له بله سره یې هېڅ دول هماهنګي نه درلوده. سره له دي چې روسيه یې په یوه لوی خواک بدله کړه، خود انسانانو له فطري خصوصیت سره د توپیر له امله په پای کې له منځه تلو سره مخامنځ شو.

د شوروی اتحاد اقتدار غوبنتونکي سیاسي نظام چې کمونېست ګوند یې د کارګر د استازې په نامه پر

هپواد واکمن کری و، له شدید کنټرول او د ډول ډول تکولو او اختناق سره سره، په پای کې د میلیتونو د اعتراضاتو په وړاندې چې کلونه کلونه یې د مرکزی حکومت د واکمنی لاندې ژوند تبر کری و، ټینګار ونه شوکرای او هغه پراخ ټولنیز بدلونونه، په څانګړې توګه هغه زاره فردی روشنونه او وېشنه چې ټولنه تري جوره شوي وه او د کمونېست ګوند منشي تطبيقوله، د ۱۹۸۰م. د لسیزې بدلونونه یې چټک کړل چې په پای کې د میلیتونو د زندان ور برانیستل شو.

پر شوروی اتحاد حاکم نظام چې د کمونېزم د نظریو تر رهبری لاندې په څانګړې توګه د ستالین په وسیله رامنځ ته شو، پخیله د دې نظام د له منځه تلنې سبب و. داسې نظام چې پر اداري او اقتصادي چارو یې بشپړ امرانه کنټرول درلود، د تیتو او منځنیو طبقو فردی ګټې له منځه ورلي او د انسان د فطرت څانګړیاوې یې نه منلي. د شوروی اتحاد د صنعتي لاس ته راپنو سره سره یې د خلکو عادي ورځنۍ اړتیاوې نه شوې پوره کولای او هغه اقتصادي او انساني منابع یې چې درلودې، له هغوي خڅه یې په پوځۍ برخوکې ګټه واهیسته.

د امریکایانو فشار او له پرديو خڅه وپره چې په روسي تولنه کې یې ریښه درلوده، د داخلی ناخوالو د ټولو لپاره به یې په افراطي توګه ورته پاملننه کوله. فیرالي نظام به ادعا کوله چې د ټولو میلیتونو او قومونو بشپړ حقوق په پام کې نیول کېږي، خو په عمل کې یې توپیر درلود چې دغه تبعیض په میلیتونو کې ناخوبني او نارضایتي رامنځ ته کړه. سره له دې چې

گورياچوف ډېره هڅه وکړه چې دا تبعیض له منځه یوسی، خو بریالی نه شو، تر دې چې د نظام د له منځه تلنې زمينه په تدریج سره تیاره شوه.

په پای کې په ۱۹۹۱ م. کال د شوروی سیاسی، اقتصادي او ټولنیز نظام سره د دې چې ۷۴ کاله یې ډېربی هڅې وکړې، خو د سویالپزم پر تداوم او عملی کېدنه بریالی نه شو په پایله کې له منځه لار.

ب - بهرنۍ لاملونه

د دویمې نړیوالې جګړې له پای ته رسپدو وروسته، سور جنګ پیل شو، ځکه په دې وخت کې کومه نړیواله جګړه رامنځ ته نه شوه. او لویو څواکونو یو د بل پر ضد تبلیغات پیل کړل او تسليحاتي سیالی پیل شوې او هر یوه هڅه کوله چې ورانونکې وسله جوره کړي. لوپدیخو هپوادونو د امریکا په مشری د کمونیزم د خپراوی پر ضد پراخه تبلیغات پیل کړل او په شوروی اتحاد کې یې کمونیستي نظام تخریباوه.

فضایي سیالی او رقابتونه هم د شوروی اتحاد د له منځه تلنې سبب ګنډل کېږي، ځکه چې د هرې فضایي بېړی لپاره په میلیاردونو امریکایي ډالر لګول کېدنه او د شوروی اتحاد لپاره د هرې مصنوعي سپورتی جوړول او توغول ورته ډېر ګران تمامابده.

شوروي اتحاد افغانستان په ۱۹۷۸ م کې اشغال کړ، شوروی اتحاد دا فکر نه کاوه چې دا جګړه به اوږد ه شي او د غیرتمنوا افغانانو له داسي مقاومت سره به مخامنځ شي. د روسانو تریرغل وروسته د افغانستان خلکو او مبارزنو سره اسلامي او لوپدیخو دولتونو مرسته کوله او شوروی اتحاد په دې جګړې کې ډېر لګښتونه وکړل چې د هغه کمزوری اقتصادي په لا پسې کمزوری کړ. د شوروی اتحاد په له منځه وړنې کې ځانې تلفات هم له سترو عوامولو خخه ګنډل کېږي، ځکه د څوانانو وزنه او معیوب کېدنه د خلکو د کرکې سبب شوه او له افغانستان خخه د قواوو د ویستلو غښتونکې شول. په پای کې شوروی اتحاد

په افغانستان کې ماتې وڅوره او خپل څواکونه یې له افغانستان څخه بهر کړل.

پورتنيو کورنيو او بهرنیو لاملونو د شوروی اتحاد د له منځه ورنې لپاره مناسب شرایط برابر کړل چې حاکم نظام په خپلو تولو هڅو سره په دې ونه توانېد چې مخه یې ونیسي چې په پای کې د کمونست ګوند تر او برده حاکمیت وروسته پر پنځلسو جمهوریتونو، شوروی اتحاد ويашل شو. سوسیالیستي نظام له منځه لار او دېرو جمهوریتونو خپله خپلواکي اعلان کړه.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې پر دوو ډلو ووبېشل شي. لوړنې ډله دې د سوسیالیستي نظام پر ماهیت او دویمه ډله دې د شوروی اتحاد د له منځه تلو پر عواملو خبرې وکړي او پایله دې په ټولګي کې ووایي.

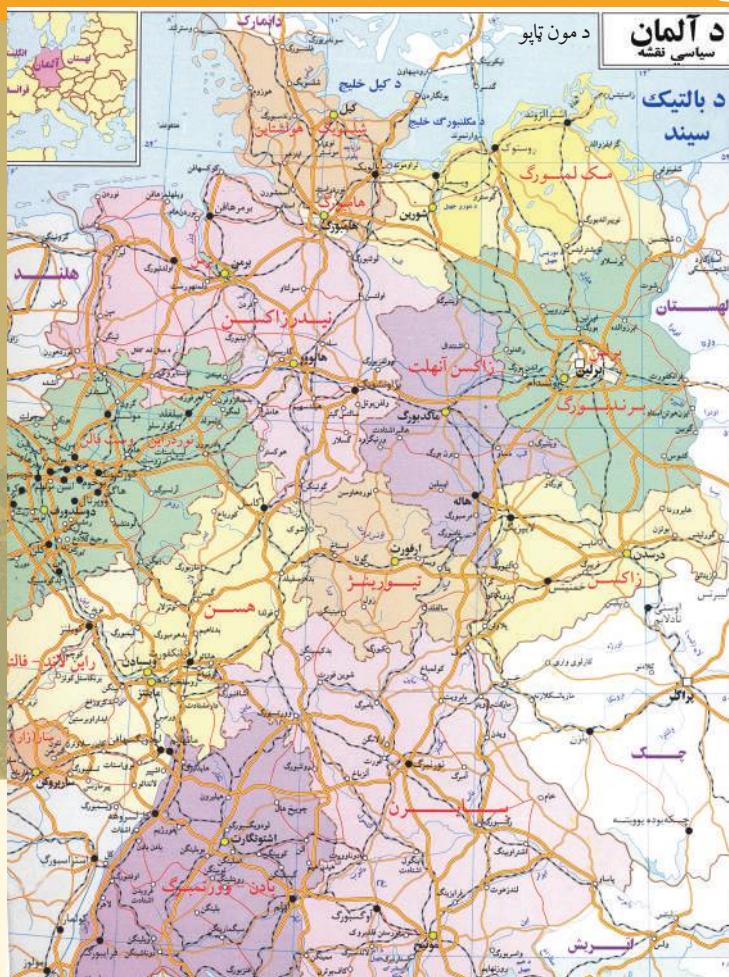
پوښتنې

- ۱- د روسيې کارگري انقلاب په کوم کال کې رامنځ ته شو؟
- ۲- شوروی سوسیالیستي نظام په کوم کال کې له منځه لار؟
- ۳- په ۱۹۸۰ م. لسیزه کې په شوروی کې کوم بدلونونه رامنځ ته شول؟
- ۴- شوروی نظام خوکاله دوام وکړ او خو جمهوریتونه یې لرل؟
- ۵- د افغانستان مسلمان ملت د شوروی او کمونیزم په نابودی کې خه ورنډه درلوده په لنډه توګه یې ووایي.

له ټولګي څخه د باندي فعالیت

زده کوونکي دې له مشرانو او فرهنگي شخصیتونو څخه د شوروی اتحاد په له منځه تللو کې د بهرنیو لاملونو په اړه معلومات تر لاسه او بیا دې په ټولګي کې ووایي.

د آلمان فدرالي جمهوریت

آيا پوهېږي چې د آلمان
جمهوریت خو ایالتوونه او خه
دول سیاسي جوړښت لري؟

د آلمان فدرالي جمهوریت د نېټي
د پرمختللو صنعتي هپوادونو له
ډلي خخه دي. دا هپواد چې په

اروپا کې پروت دی، په شمال کې

له ډنمارک او بالتيک سمندرګي، ختيئڅي ېې له پولنډ او چک جمهوریت، په سویل کې ېې له
اتریش او سویس او لوپدیع چې له فرانسې، بلژیک، لوکزامبورک او هالنډ سره پولې لري.

آلمان يو ډيموکرات فدرالي جمهوریت دی او شپارس ایالاتونه لري. دغه ایالات کولای شي چې
په ځینو چارو کې خپلواک عمل وکړي. آلمان له فرانسې او روسيې سره د جګړې پر مهال په
۱۸۷۱م. کې دیوه ملت په توګه متحد شو.

د دولت اجرائي قدرت د فپرالی صدراعظم سره وي. بوند سرات (فپرال شورا) صدراعظم تاکي. جمهور رئيس د یو گلپي ناستې د بوندسرات او د ایالتی استازو (بوند ستاک) د مساوي غرو په ګلپون د پنځو کالو لپاره تاکل کېږي. سره له دې چې په ۱۹۹۰م. کال کې برلین پلازمېنه وټاکل شوه، خود آلمان پارلمان، وزیران، جمهور رئيس او فپرال صدراعظم د بن په بنار کې اوسي.

انګلا مرکل د آلمان لوړۍ وزیره اتحاديې د بنسټ اینبودونکو خخه دي.

تر امریکا او جاپان وروسته، آلمان د نړۍ دريم صنعتي خواک دي. له دویمي نړیوالې جګړې خخه وروسته د آلمان اقتصادي ودې او پرمختګ ته د (آلمان اقتصادي معجزه) ویل شوې ده.

آلمان داسي یو هپواد دی چې ګن شمېر سیاسي ګوندونه په کې فعالیت کوي چې مهمې په لاندې دول دي:

- سوسیال ډېموکرات ګوند (سوسیالپست).

- ډېموکرات مسیحي ګوند (محافظه کار).

- سوسیالیستی مسیحي ګوند.

- آزاد ډېموکرات ګوند (لپرال).

- شین ګوند (د چاپېریال ساتنه).

- سوسيالبزم ډېموکرات گوند (د ختيئح آلمان پخوانی کمونيستي گوند).

آلمان په بهرنې سياست کې يوازې لوړاري نه دی. د آلمان سياست د هغه بلوک تقويت دی چې (لوبديع) ورته ويل کېږي. آلمان له فرانسي سره خانګرۍ نړدپوالی لري. د امریکا له متحده ایالاتو سره د آلمان نړدپوالی او همکاري د هغه د بهرنې سياست یو بل رکن دی. د آلمان بهرنې سياست په ټوله نړۍ کې د سولې د ټینګښت، د درېمې نړۍ سره د دوستانه اړیکو د پراختیا او د هغوي د اقتصاد د ودې، او د بشر د حقوقو د رعایت پر ستنو ولاړ دی.

آلماني ژيه د هندو جرمن د ډلې یوه برخه ده. دا ژيه د ډنمارکي، ناروپژي، سوپلېني، هالندي او همدارنګه د انگليسي ژې سره په کورني کې شريکه ده. په آلمان کې په مختلفو لهجو خبرې کېږي. د آلمان د خلکو له اغلبو لهجو خخه کولای شو چې محلې مبدائي ومومو. په لومړيو کې د اوستني آلمان په ځمکه کې مختلف قبایل لکه، فرانکانو، زاکس، شوابان، او بابريان او سپدل. نن ورڅ دغه قبایل په خپله لومړي بنه نشته، خو رواجونه او لهجې یې د سيمې په مختلفو ډلو کې ساتلي دي.

د آلمان مهم صنایع الکټرونیکي وسائل، کېمياوي مواد، منسوجات، غذائي او ترانسپورتني وسائلو خخه عبارت دي. همدارنګه آلمان د ډبرو د سکرو ذخيري، د اوسيپې، مسو، قلعې، نکل، سپينو زرو او مالګې کانونه لري، خو د آلمان د صنعت لپاره بسننه نه کوي او وارداتو ته یې ډېره اړتیا لري.

په ټولگي کې فعالیت

زده کوونکي دې پر دوو ډلو ووبشل شي. لومرنۍ ډلي دې د آلمان د موقعیت او دویمه ډله دې د آلمان د پارلماني نظام په اړه په خپلوکې خبرې وکړي او پایله دې په ټولگي کې ووایي.

پونستني

- ۱- د آلمان صدراعظم خنګه تاکل کېږي؟
- ۲- د آلمان پارلمان خو مجلسه لري؟
- ۳- ختيئ او لوپديئ آلمان په کوم کال کې سره یو خای شول؟
- ۴- د آلمان د مهموګوندونو نومونه ياد کړئ؟

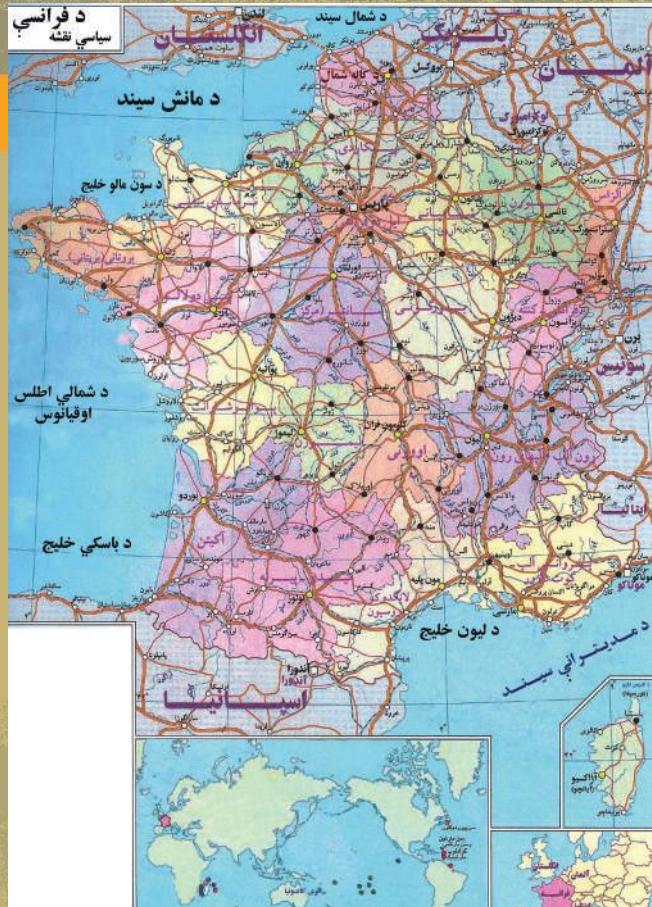
له ټولگي څخه د باندې فعالیت

زده کوونکي دې د آلمان د اقتصاد او زبې په برخه کې له خپلو بنوونکو او فرهنگي شخصیتونو څخه معلومات تر لاسه او بیا دې په ټولگي کې ووایي.

د فرانسي جمهوریت

فرانسه يو اروپائي هپواد دي،
چې ډېر لرغونی او پخوانی تاریخ
لري، چې په دې لوست کې به په
لنډه توګه ورسره آشنا شئ.

فرانسه د اروپا به لويدیع کې پرته د چې شمال لوري ته يې د مانش سمندرگي، سویل ته يې د مدیترانې سمندرگي، ختيغ ته يې بلجیم، سویس، ایطالیه، لوکزامبورگ او موناکو، لويدیع ته يې د بیسکای خلیج او سویل ختيغ ته يې اسپانیا پروت دی.

د دې هپواد او سپدونکي فرانسوی سپین نژاده دي چې د فرانسي ۹۳٪ وګري تشکيلوي. د دې هپواد ۹۲٪ خلک د عيسوی دين پیروان دي. همدارنګه ۹۷٪ او سپدونکي يې په فرانسوی زبه خبرې کوي.

فرانسه داسې يو هپواد دي چې د لرغونی تاریخ په لرلو سره له میلاد خخه پخوا د ګل Goul په نامه یادېدله. سليتیک، باسک او جرمنیان په کې او سپدل. د ۱۲۵ ق. م. په شاوخوا کې رومیانو پر ګل حمله وکړه او د مدیترانې د سمندرگي شاوخوا پې ونیولې.

په شپرمه او اوومه زیردیزه پېږي کې په ګل کې مختلفو شاهانو واک درلود او خونږي جګړي يې تر منځ پېښې شوې. هغه تمدن چې رومیانو پې بنست ایښی و، له خطر سره مخامنځ شو.

په ۷۷۱ ميلادي کې شارلمان د فرانسي پاچا شو او د واکمني په ۵۰ کلنه موده کې يې فرانسي دېر خایونه ونيول. په ۷۷۴م. کال کې يې ايتاليه ونيوله، جرماني قبایل يې مات او د اسلام له سربنندونکو سره يې چې د فرانسي تر سویله رسیدلي وکلکې جگړي وکړي. په ۸۰۰م. کال کې د مسيحيانو رهبر (پاپ،) د روم د امپراطوري تاج د فرانسي د حکمران شارلمان پر سر کېښود. د شارلمان د واکمني په پاى کې د هالنډ، بلجيم، المان، سويس، اترش، چک، سلواك، هنگري، يوغوسلاوفيا، ايتاليا او د اسپانيا سيمې د فرانسي په واک کې وي.

تر لسمې ميلادي پېړۍ وروسته د فرانسي د شاهانو واک په تدریج سره ډېر شو. د کليسا رهبران له شاهانو سره یو خای شول. سوداګري پراخه شوه او په صليبي جگړو کې د فرانسي ونډه ډېره شوه چې د فرانسي اعتبار يې په لوپدیع کې زیات کړ.

په ۱۳ ميلادي پېړۍ کې فرانسه په اروبا کې يو قدرتمند هېواد ګفل کېده، سره له ډېرو جگړو چې له انګلستان سره يې وکړي، په فرانسه کې مدنۍ او قضائي ادارې جورې او خلورم فلیپ د هنر، فلسفې او کلتور په برخه کې غوره خدمتونه وکړل.

د خوارلس ملوي وکمني پر وخت د فرانسي کلتور ډېر پر مختګ وکړ، خود پنځلس ملوي پر وخت فرانسه له ناورین سره مخامنځ شوه او په تدریج سره د فرانسي لوی انقلاب ته لاره اوارة شوه.

په ۱۷۸۹ ميلادي کې د فرانسي لوی انقلاب بري ته ورسېد چې د فرانسي او اروبا په تاريخ کې نوي څېرکي پرائیستل شو. د فرانسي اساسی قانون تدوین شو. ولسي جرګې په کارپيل وکړ. د باستیل مشهور زندان پرائیستل شو او انقلابيونو ونيو، بنديان آزاد او شپارسم ملوي اعدام شو. د بشر د حقوقو نړيواله اعلامیه اعلان شوه. شاهي نظام رنګ او د فرانسي د جمهوریت بنسته کېښودل شو.

په ۱۸۰۴ ميلادي کې ناپليون د فرانسي د نظام مشر شو او د وفاداري لوره يې وکړه چې د نوموري د حاکميټ پر وخت فرانسي ډېر خایونه ونيول.

په معاصر وخت ۱۹۴۰ ميلادي کې فرانسه الماني څواکونو ونيوله، خود متفقينو د فشار له امله يې په ۱۹۴۴ ميلادي کال کې له فرانسي پېرته شا تګ وکړ. تر دویمي نړیوالې جگړي ۱۹۴۵م. کال وروسته فرانسي په تدریجي توګه خپلې مستعمري له لاسه ورکړي. لومړي سوریه، وروسته لیبيا، لبر وروسته

تونس، المغرب، مدغاسکر، وپتنام، لاوس، او کمبودیا تر خونپیو جگرو په ترڅ کې په دې وتوانېدل چې خپلواکۍ تر لاسه کړي. په ۱۹۶۲ ميلادي کال کې ورستني افريقيا يی هپواد الجزاير خپله خپلواکۍ تر لاسه کړه او د فرانسي څلورم جمهوريت له منځه ولاړ.

په ۱۹۶۰ م. کال کې فرانسي څل لومړنی اټومي بم د افريقيا په دښته کې وازمایه او په چټکۍ سره یې د پرمختګ لاره ونیوله. نن ورڅ فرانسه د جرمني او نورو اروپا يی هپوادونو تر خنګ د اروپا د وحدت او یووالی لپاره هڅه کوي.

د فرانسي جمهوريت ۲۲ ولاي-tone او ۹۶ ولسوالۍ لري. د فرانسي د نفوس ۷۵٪ خلک په بنارونو او ۲۵٪ یې په کليو کې او سېبرې. په فرانسه کې جمهور رئيس د خلکوله خوا د پنځو کالو لپاره تاکل کېږي.

په فرانسه کې صدراعظم د ګونډونو د ائتلاف له لاري چې په پارلمان کې دېږي چوکۍ تر لاسه کړي، تاکل کېږي. د فرانسي پارلمان دوه جرګې لري، لومړي ولسي جرګه National assembly چې ۵۷٪ غړي لري، چې د خلکوله خوا تاکل کېږي او د کار موده یې پنځه کاله ده. دویم د مشرانو جرګه Senate د چې ۳۲۱ کسه غړي لري. د مشرانو د جرګې د غړيو انتخاب دیوه انجمن له خوا چې Electoral college نومېږي، د ۹ کالو لپاره تاکل کېږي. په فرانسه کې ولسي او مشرانو جرګه هر یو خپل مستقل رئيس لري. جمهور رئيس کولای شي چې ولسي جرګه منحله کړي. د مشرانو جرګې رئيس د دې واک لري چې د جمهور رئيس په نه شتون کې د هغه چارې سر ته ورسوی.

په فرانسه کې ګن شمېر ګونډونه فعالیت کوي. د بېلګې په توګه د فرانسي کمونېست ګوند، راډیکال چې ګوند، جمهوري غوښتونکي، د فرانسي جنبش، ملي جبهه، ملي غورخنګ، د اصلاح غوښتونکو جنبش، سوسیالیست ګوند او نور.

فرانسه د نړۍ د اوو صنعتي هپوادونو له جملې خخه ده. پرمختللې اقتصاد لري او ټولو اقتصادي سکتورونو یې په متوازي ډول پرمختګ کړي دي.

نن ورڅ په فرانسه کې د اقتصاد په برخه کې د دولت ونډه لېږدې، خوله دې سره هم د فرانسي دولت د اوسپنو د کربنبو، برپښنایي تاسیساتو، هوایي کربنبو او مخباراتو په برخه کې پانګه اچونه کوي. غواړي

چې په بنستیزو اقتصادي پروژو کې چې عام المنفعه بنه لري، خپل شتون خوندي وساتي. د صنعت په برخه کې فرانسه زراعتي ماشین الات، د اوسيپني پتلې، ميراث، جگوار، ترانسال، کانکورد، ايرس، الوتکي، هيلوكپتري، موقيې، د ترانسپورتي وسائلو پرزي، د بربننا د توليد تکنالوژي، سامان الات، ساختماني وسائل، کمپيوټر، راډيو، تلوپزون، کېمياوی مواد، حڪمني وسائل، عطرونه او نور تولیدوي.

فرانسه د هغه اروپائي هپوادونو له ډلي خخه د چې په ۱۹۹۹ م. کال کې بې د اروپا پولي واحد (ایرو) د خپل هپواد د پولي واحد په توګه منلي دي.

په ټولگي کې فعالیت

زده کونکي دې پر دوو ډلو ووبشل شي. لوړنۍ ډله دې د فرانسي د تاریخي سابقې په برخه کې او دويمه دې د فرانسي د موقعیت، نفوس، مذهب او د فرانسي د خلکو د ژې په برخه کې یو له بله سره خبرې وکړي او پایله دې په ټولگي کې ووایي.

پونشي

- ۱- په تپرو وختونو کې فرانسه په کوم نامه یادېدہ؟
- ۲- په اتمه ميلادي پېږي کې د کوم واکمن پر وخت فرانسي دېر اروپائي هپوادونه ونیول؟
- ۳- د فرانسي لوی انقلاب په کوم کال کې پېښ شو؟
- ۴- په دویم نړیواله جګړه کې فرانسه د کوم هپواد خواکونو ونیوله؟
- ۵- د دویمي نړیوالی جګړي وروسته فرانسي خپلې کومې مستعمرې له لاسه ورکړي؟

له ټولگي خخه د باندي فعالیت

زده کونکي دې د فرانسي د لوی انقلاب په اړه معلومات تر لاسه او په ټولگي کې دې وړاندې کړي.

د انگلستان شاهي دولت

په دی لوست کې به د انگلستان د تاریخ او د دې هېواد نورو مهمو مطالبو سره پېژندګلوي تر لاسه کړئ.

انگلستان د انتلاتیک سمندرگی په شمال کې پروت دی. په سویل کې د انگلند له کاناں، په ختيئ کې له شمال سمندرگی او په لوپدیع که له ايرلنډ سره ګډه پوله لري. د طبیعی جورپښت له پلوه انگلستان دربوو برخو وېشل کېږي.

لومړۍ په شمال کې د سکاټلنډ سیمه: دا سیمه د انگلستان په شمال کې موقعیت لري او غربنې سیمه ده.
دویم شمالي ايرلبنډ يا اولسټر: د اولسټر سیمه د ايرلبنډ د جزیرې په شمال ختيئ کې واقع د چې مرکزې بېلغاست نومېږي.

دوييم د انگلند او وېلز سیمه ۵۵: انگلනډ او وېلز د انگلستان د جزیرې سویلي برخه جوړوي.
 انگلستان داسې یوه Ҳمکه د چې له وړو او لویو تاپوګانو خخه جوړه شوی ده او په همدي توګه ځینې انگلستان ته د تاپوګانو هېواد وايې.

د انگلستان د 72% خلکو دین مسيحي دي. 25% خلک په د نورو دینونو پېروان دي.
 له اداري پلوه انگلستان په خلورو لویو ولايونو انگلبنډ، وېلز، سکاټلنډ او شمالي ايرلبنډ وېشل شوی ده.

د انگلیسانو خمکه له پخوا خخه د اوسبدو ور وه. د يخچال تر دورې وروسته دوه بېلې قبیلې له خپلو خارویو سره يو خای له اوسنی اسپانيا خخه انگلېنډ يا انگلیستان ته مهاجرت وکړ. لرغون پېژندونکي دا قبیله د ایبری په نامه پېژني.

دیوید کمرون، د انگلستان لوړۍ وزیر

په ۴-۶ ق. م پېړیو کې د سلت قومونه د خمکو او خارویو د تر لاسه کولو لپاره له اسپانیې خخه انگلېنډ ته راغلل او ایبریان یې له هغه خایه وشرپ او پر انگلېنډ باندي د سلت د قومونو اخرنی برغل په ۷۵ ق. م کې تر سره شو.
له میلاد خخه پنځه پنځوس کاله مخکې سزار ژویوس د خمکو د نیولو په هیله پر انگلېنډ حمله وکړه، خو د رومیانو یړغلونه په ۴۳ میلادی کې پر انگلېنډ سختې شوي.

په پای کې په پنځمه میلادی پېړی کې د رومیانو قدرت کمزوری شو، خکه نود جرمني له خاورې د انګلو او ساکسون قومونو پر انگلېنډ یړغل وکړ. د انګلو او ساکسون قومونو په ۸۲۹ میلادی کې د انگلېنډ یوالی تامین کړ. او اوسبدونکي یې پريوه پاچا راضي شول. وروسته جرمانو پر انگلېنډ حمله وکړه او له کلک مقاومت سره مخامنځ شول او یوازې یې د انگلېنډ ختيځي او شمالی برخې ونیولې. د پېړی په لوړیو کې د انگلېنډ پاچاه یو شمېر مدنې او سیاسي حقوق په رسميت وپېژندل او داسې فرمانونه یې صادر کړل چې له ننتیو مدنې بنستهونو سره یې ورته والی درلود. اشرافو، فيوډالانو او روحاڼیونو خپل ملاتړ له پاچا خخه اعلان کړ. د اشرافو د جرګې تر خنګ د عوامو جرګه هم جوړه شو. په ۱۴۸۵ م کې هانري د تیودور له کورنی خخه پر انگلېنډ حاکم شو. د تیودور شاهانو پر انگلېنډ ۱۲۰ کاله حکومت وکړ. دېر دینې او تولنیز اصلاحات یې رامنځ ته کړل. د روم له کلیسا خخه یې خپله کلیسا جلاکړه او ایرلنډ یې له انگلیستان سره يو خای کړ.

په ۱۵۵۸ م کې ملکه لوړۍ اېزابت د انگلیستان حکمرانه شو او انگلیستان یې د خپل وخت يو اقتصادي او پوځي خواک وګرځاو.

انگلستان د پېړیو په اوردو کې د ډپرو تاریخي تېټو ژورو او دوه معاصرو نړیوالو جګړو سره مخامنځ شو. د دویم نړیوال جنګ تر باي وروسته په ۱۹۴۹ م. کې انگلستان او امریکا د کمونېستانو د ورڅ په ورڅ دېربدونکي قدرت د مقابلي لپاره د شمالی اتلانتیک (ناټو) پیمان رامنځ ته کړ او په ۱۹۵۷ م. کې یې

خپل لو مرني اټومي بم وازمايه او په ۱۹۷۶ م. کې يې د اروبا د ګډ بازار غړیتوب تر لاسه کړ.

د انگلستان حکومت مشروطه شاهي constitutional Monarch دی او د نړۍ د نورو هډاډونو په خبر تصویب شوی واحد قانون نه لري، خو اساسنامې، لوایح او د ولسي جرګې پربکړې لري چې د اساسی قانون په خېر کار ترې اخیستل کېږي. څکه نو ويلاي شو چې د انگلیسانو اساسی قانون داسې یو ټولګه ده چې د سیاسي شرایطو سره سم په کې بدلونونه راتلای شي او ولسي جرګه يې څینې برخې لغوه یا نوي کولای شي.

د انگلیس پارلماني نظام د کوم تدوین یا ترتیب شوی قانون په وسیله منځ ته نه دی راغلې، بلکې د پېړيو تدریجې تکامل بلل کېږي.

په انگلستان کې پاچاهي میراثي ده، سره له دې چې په تېرو خلورو لسیزو کې ولسي حاکمیت، د اولسي جرګې له لاري د سلطنتي مقام امتیازات او قدرت محدود او را ټکړي، خو بیا هم شاهي کورنۍ ډېر امتیازونه لري.

په ننتي انگلستان کې ملکه د یو شمېر صلاحیتونو په لړو سره د ملي وحدت د ساتنې، د دولت د رهبری، د نظام د تنظیم او د نهایي پربکړې سمبول ګنډ کېږي. د قوانینو توشیح، د سولې او جګړې د حکم صادرول، د حکومتونو په رسميت پېژندل، د قراردادونو او کنوانسینونو قبلول یا رد ول، ولسي جرګه ځنډول او د صدراعظم په مشوره یې رد ول، لویو او مهمو سیاسي، قضیو او ملکي دندو ټاکنه، د اشرافي القابو توزیع او د صدراعظم ټاکل. د کابینې وزیران د صدراعظم په غښتنه د ملکې لخوا ټاکل کېږي. ډېر انگلیسي وزیران د ولسي جرګې غړیتوب لري او پاتې یې د مشرانو جرګې غړي وي. د انگلستان پارلمان دوھ جرګې لري. لوړۍ ولسي جرګه چې ۶۵۹ غړي لري چې ټول یې د پنځو کالو لپاره د ټولټاکنو له لاري ټاکل کېږي. دويم د مشرانو جرګه ده چې ۵۰۰ کسه اشراف مادام عمر غړي لري. دغه ارګان درې اصلې خانګې لري. ملکه، د اشرافو جرګه او د عوامو جرګه چې هر یو یې خپلواک دي. د قانون د ترتیب او تدوین په وخت کې د درې واړو توافق لازمي او حتمي ګنډ کېږي. انگلیسي پارلمان په هډاډ کې د قانون جوړونې ډېر لور ارګان ګنډ کېږي.

په انگلستان کې مختلف سیاسي ګوندونه فعالیت کوي، چې د بېلګې په توګه د متحد محافظه کار ګوند

Party Democratic، دېموکرات متحد گوند، Conservative and Unionist Party، کارگر گوند، Labor Party of Wales او د سکاټلینڈ ملي گوند، Scotland National Party نومونه يادولا ی شو.

انگلستان د نړۍ د لوړو صنعتي هپاډونو خڅه ګټل کېږي چې مهمې صنایع یې لوېږ او کوچني فابريکې، مختلف ماشین الات او د هغه پرزې، اتومات سامان الات، نقلیه سامان الات، الوتکې، لوېږ او وړې بېړۍ، کربنیز وسایل، د اورګاډې پېټلې، د انرژۍ تولید او د هغې تاسیسات، د مخابرتو وسایل، کېمیاوې او غیر کېمیاوې توکې، ساختماني او نور وسایل دي.

انگلستان د ۱۹۴۵ م. کال د اکتوبر په ۲۴ مه د ملګرو ملتونو د امنیت شورا غږتوب تر لاسه کړ او د ویتو حق لري.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې په دوو ډلو ووپشل شي. لوړنې ډله دې په انگلینډ کې د لوړنې او سېډونکو په اړه او دویمه ډله دې د انگلستان د اداري تشکیلاتو او ټاپوګانو په اړه یو له بله سره خبرې وکړي او د هغې پایله دې په ټولګي کې ووایي.

پوښتني

- ۱- انگلستان په خو ولايتنو وپشل شوي دی؟
- ۲- ۱۳ مه ميلادي پېړۍ کې انگلستان له کومو بدلونونو سره مخ شو؟
- ۳- په انگلستان کې ملکه کوم واک او صلاحیتونه لري؟
- ۴- په انگلستان کې صدراعظم کوم واکونه لري؟
- ۵- د انگلستان د مهمو صنایعو نومونه ياد کړئ؟

له ټولګي خڅه د باندي فعالیت

زده کوونکي دې له فرهنګي شخصیتونو او منابعو خڅه د انگلستان د پارلماني نظام په اړه معلومات تر لاسه او په ټولګي کې دې ووایي.

د خلورم خپرکي بیاکته

د دولسم تولگي د تاریخ درسي کتاب په خلورم خپرکي کې د شلمې پېړي د مهمو پېښو تر سرليک لاندي ځينې مطالب او موضوعاني تاليف شوي دي لکه: لوړۍ او د دويمه نړيواله جګره او د هغوي لاملونه، د ملګرو ملتونو جورښت، په یو صنعتي خواک د جاپان اوښته د پخوانۍ شوروی ټوټې کېدل، د آلمان، فرانسې او انګليس سياسي جورښت چې په دې کتاب کې د امكان تر حده پوري دغه عنوانونه په پام کې نیول شوي دي چې د ۱۹۱۴ - ۱۹۱۸ او ۱۹۳۳ - ۱۹۴۵ ميلادي کلونو تر منځ اقتصادي، سياسي ناورینونه پکې خپرل شوي او ګټور معلومات وړاندې شوي دي. همدارنګه هغه زیانونه، ناورې اغېزې، او بشري تلفات چې د دوو نړيوالو جګرو رامنځ ته کړي پکې انکاس مومي او هم په دې توګه لنډ معلومات د آلمان، فرانسې او انګليس د تاریخ، فرهنگ، ژې او سياسي جورښتونو په اړوند وړاندې شوي دي. بله موضوع چې د زده کونکو ذهن ته وده ورکولای شي: د پخوانۍ شوروی ټوټې کېدل دي چې د قوي حاکميت په درلودو سره ټوټه کېږي. بل په لنډه موډه کې په یو صنعتي خواک باندې د جاپان بدليدل، همدارنګه د ملګرو ملتونو جورښت د دويمې نړيوالي جګړې وروسته چې خرنګه نړيوالي اړیکې تنظيم کېږي او له انساني فاجعو او کېږيچونو خڅه مخ نیوی کوي. دغه تول مطالب زده کونکو ته د انګيزو په را مينځ ته کولو او د مهارتونو په لوړوالې کې مرسته کوي.